

**INFORMATĪVAIS ZIŅOJUMS “PAR
DEMOGRĀFISKĀS POLITIKAS
ATTĪSTĪBU”**

2025.gads

SATURS

Tekstā lietotie saīsinājumi.....	3
Ievads.....	5
I Latvijas demogrāfiskās politikas izaicinājumi un rīcības virzieni.....	7
II Demogrāfiskā situācija Latvijā.....	20
1.Esošā situācija.....	20
2.Demogrāfiskās situācijas prognozes.....	34
3.Demogrāfisko situāciju ietekmējošie faktori.....	37
III Plānotie pasākumi.....	67

Tekstā lietotie saīsinājumi

AiM	Aizsardzības ministrija
ALTUM	AS "Attīstības finanšu institūcija "Altum""
ĀM	Ārlietu ministrija
ĀNC	Ārēji nāves cēloņi
BAC	Bērnu aizsardzības centrs
BKUS	Bērnu klīniskā universitātes slimnīca
CSP	Centrālā statistikas pārvalde
CVP	Cilvēka papilomas vīruss
EK	Eiropas Komisija
ES	Eiropas Savienība
ESF	Eiropas Sociālais fonds
ESF+	Eiropas Sociālais fonds Plus
ERAF	Eiropas Reģionālās attīstības fonds
FM	Finanšu ministrija
GRT	Garīga rakstura traucējumi
ĢVP	Ģimenes valsts pabalsts
IeM	Iekšlietu ministrija
IKP	Iekšzemes kopprodukts
IZM	Izglītības un zinātnes ministrija
JSPA	Jaunatnes starptautisko programmu aģentūra
KEM	Klimata un enerģētikas ministrija
KLP	Kopējā lauksaimniecības politika
KM	Kultūras ministrija
LDDK	Latvijas Darba devēju konfederācija
LM	Labklājības ministrija
LPS	Latvijas Pašvaldību savienība
NAP2027	Nacionālās attīstības plāns 2021.-2027. gadam
NBS	Nacionālie bruņotie spēki
NEET	Jaunieši, kas nemācās, nestrādā un neapgūst arodu
NVA	Nodarbinātības valsts aģentūra
NVO	Nevalstiskās organizācijas
NVD	Nacionālais veselības dienests
NVS	Neatkarīgo Valstu Sadraudzība
Pamatnostādnes	Bērnu, jaunatnes un ģimenes attīstības pamatnostādnes 2022.-2027. gadam
OECD	Ekonomiskās sadarbības un attīstības organizācija
PII	Pirmsskolas izglītības iestāde/s
PVO	Pasaules veselības organizācija
RSU	Rīgas Stradiņu Universitāte
SIF	Sabiedrības integrācijas fonds
SM	Satiksmes ministrija
SPKC	Slimību profilakses un kontroles centrs

STEM	Zinātne, tehnoloģijas, inženierzinātnes un matemātika
STS	Seksuāli transmisīvās slimības
TM	Tieslietu ministrija
UGFA	Uzturlīdzekļu garantiju fonda administrācija
VAD	Valsts aizsardzības dienests
VARAM	Viedās administrācijas un reģionālās attīstības ministrija
VDEĀVK	Veselības un darbspēju ekspertīzes ārstu valsts komisija
VIAA	Valsts izglītības attīstības aģentūra
VK	Valsts kanceleja
VM	Veselības ministrija
VNĪ	Valsts nekustamie īpašumi
VSAA	Valsts sociālās apdrošināšanas aģentūra
VUGD	Valsts ugunsdzēsības un glābšanas dienests
ZM	Zemkopības ministrija

IEVADS

Valdības Stratēģiskās vadības tematiskās komitejas 2024. gada 16. janvāra sēdē¹ tika panākta vienošanās, ka turpmāk nozaru ministrijas ir līdzatbildīgas par demogrāfisko jautājumu aktualizēšanu savas atbildības jomā un ir nepieciešama turpmāka nozaru ministriju iesaiste kopējās valsts demogrāfijas² politikas izstrādē un īstenošanā. Savukārt Demogrāfisko lietu padomes 2024. gada 7. februāra sēdē³ tika nolemts pāriet no šaurākas izpratnes par demogrāfiju uz plašāku, iezīmējot tās vietu un nozīmi visu nozaru attīstības politikās, vienlaikus nosakot visu nozaru ministriju līdzatbildību par demogrāfisko jautājumu aktualizēšanu savā jomā, iesaistoties kopējās politikas izstrādē un turpmākā īstenošanā. LM sadarbībā ar VK, līdzdarbojoties ar citām nozaru ministrijām, uzdots uzdevums līdz 2024. gada 1. jūlijam izstrādāt un iesniegt Ministru kabinetā ziņojumu par demogrāfiskās politikas attīstību.

Informatīvais ziņojums ir starpnozaru vienošanās/apņemšanās veikt demogrāfiju veicinošu rīcībpolitiku. Informatīvais ziņojums ir izstrādāts, pamatojoties uz NAP2027 identificētajiem izaicinājumiem, mērķiem un rezultatīvajiem rādītājiem, kā arī Pamatnostādnēm. Informatīvajā ziņojumā identificēti trīs rīcības virzieni: 1) Ikviens bērns ir vērtība; 2) Kvalitatīva dzīves vide; 3) Iedzīvotāju migrācija un remigrācijas veicināšana.

Informatīvajā ziņojumā ietvertie pasākumi īstenojami par valsts budžeta līdzekļiem gan esošā finansējuma ietvaros, gan piesaistot papildu finansējumu ikgadējā valsts budžeta un vidēja termiņa valsts budžeta ietvara likumprojekta sagatavošanas procesā kopā ar visu ministriju un centrālo valsts iestāžu iesniegtajiem prioritāro pasākumu pieteikumiem, ievērojot valsts budžeta finansiālās iespējas. Vienlaicīgi ziņojumā ietverto pasākumu īstenošanai piesaistāmas arī citas finansēšanas iespējas, tai skaitā ES piešķirtais finansējums Latvijai dažādu programmu un projektu īstenošanai, ņemot vērā, ka ES kohēzijas politika ir viens no svarīgākajiem ES instrumentiem demogrāfisko izaicinājumu risināšanai, gan citu ārvalstu un privātu fondu sniegtais finansējums.

Informatīvā ziņojuma izstrādē tika iesaistīts plašs sadarbības partneru loks: valsts pārvaldes eksperti, NVO strādājošie nozares eksperti, esošie un potenciālie vecāki, zinātnieki un citi interesenti, lai tiktu iesaistīti jomas profesionāļi un pēc iespējas plašāk tiktu aptverta katras nozares atbildība vienotas valsts demogrāfiskās politikas izstrādē. Tāpat informatīvā ziņojuma izstrādē tika izmantoti gan esošie statistikas rādītāji, ES dokumenti, veiktie pētījumi demogrāfijas jautājumos, dažādi politikas plānošanas dokumenti, gan arī Tautas ataudzes stratēģijā Ģimene – Latvija – 2030 (2050) ietvertie uzdevumi.

¹ Stratēģiskās vadības tematiskās komitejas 2024. gada 16. janvāra sēdes protokols Nr. 1, 2. §.

² Demogrāfija ir sociāla zinātne, kas ar tai piemītošām metodēm pēti likumsakarības, kādas vērojamas iedzīvotāju skaitā, sastāvā un dabiskās un migratīvās kustības procesos (Nacionālā enciklopēdija: <https://enciklopedija.lv/skirklis/976-demogr%C4%81fija>)

³ <https://www.lm.gov.lv/lv/demografisko-lietu-padome>.

Lai nodrošinātu izsvērtu, uz pierādījumiem balstītu un ar sadarbības partneriem izdiskutētu demogrāfiskās politikas attīstību, nozaru ministriju kompetencē esošie kārtējam gadam plānotie pasākumi kopējās valsts demogrāfijas politikas īstenošanā ikgadēji izskatāmi un izdiskutējami Demogrāfisko lietu padomē, gatavojot pieteikumus prioritārajiem pasākumiem.

I LATVIJAS DEMOGRĀFISKĀS POLITIKAS IZAICINĀJUMI UN RĪCĪBAS VIRZIENI

Eiropā notiek lielas demogrāfiskas pārmaiņas, kam ir būtiska ietekme uz iedzīvotāju ikdienas dzīvi, un, lai stātos pretim šiem izaicinājumiem un mazinātu to kopējo negatīvo ietekmi, ir nepieciešami holistiski un integrēti risinājumi. Cilvēki Eiropā, tai skaitā Latvijā, dzīvo ilgāk un veselīgāk⁴. Paredzamais mūža ilgums ir palielinājies, gan pateicoties Eiropas plašajam sociālajam un ekonomiskajam progresam pēdējās desmitgadēs, tostarp paaugstinoties dzīves līmenim, piekļuvei izglītībai un apmācībai, gan arī sasniegumiem veselības aprūpē un medicīnā.

Demogrāfiskās pārmaiņas tieši ietekmē cilvēkkapitālu un tā konkurētspēju. Rietumeiropas populācija šobrīd turpina pieaugt, tomēr tas notiek uz migrācijas rēķina. Vienlaikus vērojama kvalificēto iedzīvotāju aizplūšana no mazāk attīstītajiem reģioniem, vēl vairāk pastiprinot šo reģionu atpalicību. ES austrumu daļas valstīs jau gadiem vērojams gan emigrācijas, gan negatīva dabiskā pieauguma izraisīts iedzīvotāju skaita samazinājums. Līdz 2050. gadam aptuveni 30 % ES iedzīvotāju būs vecumā virs 65 gadiem, kas būtiski palielinās slodzi uz strādājošajiem un uz katru senioru būs mazāk nekā divi darbaspējas vecuma iedzīvotāji. Paredzams, ka sabiedrības novecošanās un darbaspējas vecuma iedzīvotāju skaita samazināšanās palielinās darbaspēka trūkumu un spiedienu uz publiskā sektora budžetiem. Sabiedrības novecošana, visticamāk, arī būtiski ietekmēs investīcijas, produktivitāti un uzņēmēju aktivitāti.

Vairākas globālas krīzes (piemēram, COVID-19, klimata problēmas, dzīves dārdzības krīze) ir palielinājušas ekonomisko nedrošību gados jaunāku cilvēku vidū, kas apgrūtina lēmumu pieņemšanu kļūšanai par vecāku, un jaunieši arvien vairāk atrod jēgu dzīvei bez bērniem⁵. Ģimenes veidošanu jauniešiem daļēji kavē arī tas, ka arvien lielāks skaits jauniešu ir spiesti dzīvot kopā ar saviem vecākiem finansiālu iemeslu dēļ⁶.

Lai risinātu demogrāfiskās problēmas, Eiropadome 2023. gada jūnija secinājumos⁷ norādījusi, ka attiecīgā politika būtu jāīsteno, ievērojot dzimumu līdztiesības un starppaaudžu taisnīguma principu⁸, tās pamatā vajadzētu būt vietējiem apstākļiem, ņemot vērā lauku un attālos reģionus, un tajā būtu jāiekļauj citas nozīmīgas pasaules mēroga tendences, piemēram, zaļā un digitālā pārkārtošanās.

⁴ https://commission.europa.eu/strategy-and-policy/priorities-2019-2024/new-push-european-democracy/impact-demographic-change-europe_en

⁵ https://www.oecd.org/en/publications/2024/06/society-at-a-glance-2024_08001b73.html

⁶ Saskaņā ar OECD datiem Latvijā 2022. gadā 54% jauniešu dzīvoja kopā ar vecākiem.

⁷ https://commission.europa.eu/strategy-and-policy/priorities-2019-2024/new-push-european-democracy/impact-demographic-change-europe_en

⁸ Starppaaudžu taisnīgums ir ideja par godīgumu vai taisnīgumu starp dažādām paaudzēm. To var attiecināt uz godīgumu dinamikā starp bērniem, jauniešiem, pieaugušajiem un vecāka gadagājuma cilvēkiem, kā arī starp pašlaik dzīvojošajām un nākamajām paaudzēm. Tas attiecas uz vairākām jomām un ietver tādas tematus kā ekonomiskais vai sociālais taisnīgums, dzīves līmenis vai klimata pārmaiņas.

Nemot vērā uzdevuma mērogu, ir nepieciešama koordinēta visu valdības struktūru pieeja, kurā demokrātiskā un iekļaujošā veidā iesaistīti visi ekonomikas un sabiedrības dalībnieki. Šādā veidā demogrāfiskās tendences var pārvaldīt, lai kopumā stiprinātu Eiropas noturību.

Demogrāfiskās pārmaiņas galvenokārt nosaka indivīdu un ģimeņu dzīves izvēle. Tomēr pēc EK ieteikumiem⁹ ES un tās valstu politikām būtu jāpielāgo valsts politika un atbalsts attiecīgajā līmenī, lai:

- cilvēki varētu labāk saskaņot algotu darbu ar ģimenes veidošanu, jo īpaši nodrošinot piekļuvi kvalitatīvai bērnu aprūpei un darba un privātās dzīves līdzsvaru, lai veicinātu dzimumu līdztiesību;
- atbalstītu un dotu iespēju jaunākajām paaudzēm attīstīties, pilnveidot savas prasmes, atvieglot viņu piekļuvi darba tirgum un mājokļiem par pieņemamu cenu;
- uzturētu vecāku paaudžu labklājību, īstenojot reformas kopā ar atbilstošu darba tirgus un darbavietu politiku;
- vajadzības gadījumā palīdzot novērst darbaspēka trūkumu ar pārvaldītu migrāciju, kas pilnībā papildina ES talantu izmantošanu.

Sieviešu līdzdalības palielināšana darba tirgū un jauniešu ekonomiskās stabilitātes agrīna nodrošināšana ir nozīmīgas stratēģijas, lai novērstu demogrāfisko pārmaiņu negatīvo ietekmi. Nepieciešami mērķtiecīgi pasākumi, lai risinātu pieaugošās problēmas, ar kurām saskaras jauni cilvēki ES, jo īpaši nodrošinot mājokli par pieņemamu cenu un stabilu nodarbinātību, jo to trūkums aizkavē viņu neatkarību un var veicināt plašākas problēmas, piemēram, dzimstības samazināšanos un sociālo atstumtību.

Eiropas iedzīvotājiem novecojot, ir ļoti svarīgi atbalstīt gados vecākus darba ņēmējus, lai viņi paliktu aktīvi darba tirgū, ja viņi to vēlas. Tādas vides veicināšana, kurā tiek novērtēts gados vecāku darbinieku ieguldījums, palīdz ne tikai risināt darbaspēka trūkumu, bet veicina savstarpēju mācīšanos starp paaudzēm, zināšanu apmaiņu, veicina empātiju un savstarpēju sapratni, radot saskaņotāku sabiedrību kopumā. Aktīvas un veselīgas novecošanas veicināšana palīdz samazināt veselības aprūpes un pensiju sistēmas slogu, kas ir būtiski ilgtspējīgai sabiedrībai.

Darbaspējas vecuma pakāpeniska palielināšanās ir cieši saistīta ar tā saucamo sudraba ekonomikas konceptu, ar to saprotot vecāka gadagājuma iedzīvotāju iesaisti tautsaimniecības attīstībā, kas veicina gan ekonomisko izaugsmi, gan sniedz iespēju attīstīt savu potenciālu arī pirmspensijas un jau pensijas vecumā. Sudraba ekonomikas pamatā ir gan uz vecāku sabiedrības locekļu vajadzībām orientēta ekonomika, gan preču un pakalpojumu klāsts, kurus attīstot iegūst gan paši vecāka gadagājuma iedzīvotāji, gan valsts tautsaimniecība.

2024. gadā iedzīvotāju īpatsvars darbaspējas vecumā bija 63% (no 1,87 miljoniem iedzīvotāju), tad 2060. gadā tas īpatsvars noslīdēs līdz 56%¹⁰. Tādēļ

⁹ <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/LV/TXT/HTML/?uri=CELEX:52023DC0577>

¹⁰ https://tapportals.mk.gov.lv/legal_acts/2d477536-f88c-439c-a768-7f9cb025f7d9

arvien aktuāls kļūst jautājums, kā pēc iespējas pilnīgāk izmantot sava darbaspēka potenciālu, kā arī veicināt veselīgu darba vidi. Lai Latvijā risinātu ar darbaspēka pieejamību un tā prasmi nepilnībām saistītos šķēršus un nodrošinātu ilgtspējīgu tautsaimniecības izaugsmi, sekmējot darbaspēka piedāvājuma pielāgošanos nākotnes darba tirgus vajadzībām, ir izstrādāts Cilvēkkapitāla attīstības rīcības plāns 2025.-2027.gadam¹¹.

Demogrāfijas izmaiņu un attiecīgu izaicinājumu, tai skaitā sabiedrības novecošanās, rezultātā rodas jauni izaicinājumi ekonomiskās izaugsmes un ilgtspējīgas sociālās politikas nodrošināšanai, kuru risināšanai ir nepieciešama ilgtermiņa plānošana un attiecīgas ilgtspējīgas sociālās politikas izstrāde. Iedzīvotāju vecuma struktūra turpina mainīties un darbaspēka resursi samazinās, tāpēc jākoncentrējas uz esošo cilvēkresursu attīstību, rūpējoties par iedzīvotāju veselību, prasmēm un pašu cilvēku motivāciju pielāgoties un attīstīties, iegūt aizvien jaunas zināšanas un izpratni par jaunākajām tehnoloģijām, palikt darba tirgū ilgāk. Savukārt darba tirgus kontekstā sudraba ekonomika tiek uzskatīta par vienu no nākotnes risinājumiem, paredzot darba tirgus pieejamības veicināšanu vecāka gadagājuma iedzīvotājiem, jo šīs paaudzes cilvēki ir potenciāls gan kā darba ņēmēji, gan kā darba devēji.

Jebkurai ģimenei un jebkurai cilvēkam ir būtiska drošības sajūta un pārliecība par nākotni. Pēdējos četros gados pārdzīvotās krīzes – COVID-19 pandēmija, Krievijas Federācijas izraisītais karš Ukrainā, augstais energoresursu cenu kāpums un inflācijas pieaugums, negatīvi ietekmē jebkura ES dalībvalsts iedzīvotāja drošību par savu nākotni, palielina neskaidrību un nenoteiktību par ienākumu stabilitāti, par spēju uzturēt sevi un savu ģimeni.

Demogrāfiskā situācija ir viens no faktoriem, kas gan tieši, gan netieši ietekmē valsts iekšējo drošību. Nacionālās drošības koncepcijā, ko Saeima apstiprināja 2023. gada 28. septembrī, norādīts, ka “iekšējo drošību ietekmē arī demogrāfiskās situācijas pasliktināšanās, augstais nabadzības līmenis un sabiedrības ienākumu nevienlīdzība, kā arī izglītības kvalitāte. Depopulācija, kas pārskatāmā nākotnē ir nenovēršama, kā arī iedzīvotāju novecošana radīs pieaugošu spiedienu pret valsts pārvaldi kopumā, vājinot tās spēju nodrošināt sabiedrības funkciju kvalitatīvu izpildi visā valsts teritorijā. Tas uzturēs paaugstinātu neapmierinātību sabiedrībā ar valsts pārvaldes nepietiekamo kapacitāti un darba kvalitāti, un ilgtermiņā turpinās veicināt iedzīvotāju neuzticību valsts varai.”

Ministru prezidentes E. Siliņas valdības deklarācijā¹² norādīts, ka mūsdienu demogrāfijas izaicinājumi risināmi gan ar investīcijām bērnu nākotnē, gan rūpēm par ģimenēm un to mājokļiem, gan ar kvalitatīvas izglītības iespējām no bērnības līdz sirmam vecumam, gan svarīgiem veselības un sociālajiem pakalpojumiem, kas pagarina cilvēka kvalitatīvi nodzīvotos dzīves gadus. Tāpat deklarācijā pausta apņemšanās risināt valsts demogrāfisko pārmaiņu

¹¹ <https://tapportals.mk.gov.lv/structuralizer/data/nodes/002719c0-42ed-46c6-aa6d-bb31fa5e1f1d/preview>

¹² <https://www.mk.gov.lv/lv/media/16704/download>

izaicinājumus, paplašinot atbalstu ģimenēm ar bērniem, nodrošinot bērniem pieejamus izglītības, sociālos un veselības aprūpes pakalpojumus.

Viena no NAP2027¹³ prioritātēm ir “Stipras ģimenes, veseli un aktīvi cilvēki”, paredzot, ka veseli un aktīvi cilvēki Latvijā kopā veido iekļaujošu sabiedrību, kurā dzimst vairāk bērnu, ir vairāk laimīgu ģimeņu, atbildīgu un par nākotni drošu bērnu vecāku. Reaģējot uz sabiedrības novecošanos, vienlīdz svarīgi ir turpināt dzimstību atbalstošu politiku, kas sekmē arī otrā bērna ienākšanu ģimenē un atbalsta daudz bērnu ģimeņu veidošanos. Latvijā būtiska nozīme ir gan ģimeni atbalstošai nodokļu un pabalstu sistēmai, gan arī atbalsta sistēmai kopumā, kas samazina bērnu aprūpes tiešās izmaksas un palīdz vecākiem gādāt par bērnu un ģimenes dzīves kvalitāti.

Pamatnostādņu¹⁴ virsmērķis ir veidot bērnus, jauniešus un ģimenes atbalstošu sabiedrību, kas veicina labklājību, veselīgu attīstību, vienlīdzīgas iespējas un nabadzības un sociālās atstumtības risku mazināšanu ģimenēm ar bērniem un jauniešiem. Ģimeņu, bērnu un vecāku labklājība skar ļoti plašu jautājumu loku, un to iespējams ietekmēt gan tiešā un fokusētā veidā, orientējoties uz ģimenēm, gan pastarpinātā veidā.

Viens no priekšnosacījumiem, lai Latvijas demogrāfiskajai politikai būtu pozitīvs efekts, ir nabadzības vai sociālās atstumtības risku samazināšana. Īpašas pūles veltāmas tam, lai bērni tiktu pasargāti no nabadzības un sociālās atstumtības riska, jo koncentrēšanās uz bērniem ne tikai nodrošinās viņiem piekļuvi jaunām iespējām, bet arī palīdzēs pārtraukt no paaudzes paaudzē pārmantoto nabadzības ciklu un nepieļaut, ka viņi kļūst par pieaugušajiem, kam draud nabadzība vai sociālā atstumtība, tādējādi radot sistēmisku iedarbību ilgtermiņā. NAP2027 ir iezīmēta virzība uz Latvijas mērķiem nabadzības un sociālās atstumtības mazināšanā, plānojot samazināt nabadzības riskam pakļauto iedzīvotāju īpatsvaru, t.sk. bērniem un tādām māsaimniecību grupām ar bērniem, kurām tradicionāli ir lielāks nabadzības risks - māsaimniecībām, kur viens pieaugušais audzina bērnus, un māsaimniecībām ar diviem pieaugušajiem un trīs vai vairāk apgādībā esošiem bērniem. Arī ES Padome 2021. gada 4. jūnijā pieņēma ieteikumu, ar ko izveido Eiropas Garantiju bērniem. Šā ieteikuma mērķis ir novērst un apkarot sociālo atstumtību, garantējot, ka bērniem, kam vajadzīga palīdzība, ir piekļuve pamatpakalpojumu kopumam, un tādējādi tiek arī veicināta bērna tiesību ievērošana, apkarojot bērnu nabadzību un sekmējot vienlīdzīgas iespējas¹⁵.

Statistikas dati liecina, ka Latvijā jau ilgstoši turpinās depopulācija, ko ietekmē gan iedzīvotāju skaita dabiskais sarukums, mirušo skaitam pārsniedzot dzimušo skaitu, gan iedzīvotāju emigrācija¹⁶. Migrācijas būtiskā ietekme iedzīvotāju skaita sarukumā ir mazinājusies un emigrācijas un imigrācijas apjoms

¹³ https://likumi.lv/ta/id/315879-par-latvijas-nacionalo-attistibas-planu-20212027-gadam-nap2027_kas_aprakstiti

¹⁴ <https://likumi.lv/ta/id/338304-par-bernu-jaunatnes-un-gimenes-attistibas-pamatnostadnem-20222027gadam>

¹⁵ Eiropas Garantija bērniem,

<https://eur-lex.europa.eu/legal-content/LV/TXT/PDF/?uri=CELEX:32021H1004&from=EN>

¹⁶ Latvijas Universitāte, Priekšlikumi demogrāfiskās politikas plānam, 2024.gada aprīlis

kļuvis līdzsvarotāks. Vienlaikus mirstības pārsvars pār dzimstību ir noteicis, ka negatīva dabiskā ataudze pēdējos pāris gados visvairāk ietekmē iedzīvotāju skaita sarukumu Latvijā.

Demogrāfisko attīstību negatīvi ietekmēja arī COVID-19 pandēmija, kuras ietekmes izvērtējums joprojām ir aktuāla tēma demogrāfijā un migrācijā. Kopš 2016. gada saruka dzimstības rādītāji, bet zemāks saglabājas arī emigrācijas apjoms, nekā tas bija pirms pieciem un vairāk gadiem. Pēdējā desmitgadē vērojama imigrācijas apjoma stabilizēšanās. Jāņem vērā, ka daļa starpvalstu migrantu ir Latvijas valstspiederīgie, kuri pēc ārvalstīs pavadīta laika atgriežas, iesaistoties atpakaļmigrācijā. Migrācija būtiski ietekmē iedzīvotāju izvietojumu un skaitu reģionos un pašvaldībās. Latvijā raksturīga iedzīvotāju teritoriāla koncentrācija valsts centrālajā daļā. Tajā ir lielākais demogrāfiskās un sociāli ekonomiskās izaugsmes potenciāls.

Demogrāfiskās pārmaiņas būtiski ietekmē ikviena iedzīvotāja dzīvi un kopumā valsts ekonomisko konkurētspēju. Lai gan “ilgmūžīga sabiedrība” var palīdzēt pielāgoties un izmantot jaunas iespējas, sabiedrības novecošana un darbības vecuma iedzīvotāju skaita samazināšanās var saasināt esošās problēmas, kas saistītas ar darbaspēka, produktivitātes un valsts budžeta nepietiekamību, negatīvi ietekmējot ekonomiku un sabiedrību kopumā.

Iedzīvotāju vecuma struktūra turpina mainīties un darbaspēka resursi samazinās, tāpēc jākoncentrējas uz esošajiem cilvēkresursiem, lai viņi paliktu darba tirgū ilgāk, jo arī vecāka gadagājuma cilvēki ir potenciāls gan kā darba ņēmēji, gan darba devēji, kas veicina ekonomisko izaugsmi un tādējādi sniedz pienesumu valsts budžetā, ļaujot pilnveidot atbalstu ģimenēm ar bērniem.

Galvenie secinājumi par Latvijas demogrāfisko situāciju

- Demogrāfisko situāciju Latvijā raksturo dzimstības samazināšanās un negatīvs iedzīvotāju dabiskais pieaugums, ilgtermiņā negatīvs migrācijas saldo un vidējā mūža ilguma palielināšanās, kas veicina sabiedrības novecošanos un demogrāfiskās slodzes palielināšanos.
- Iedzīvotāju dabiskais pieaugums ir negatīvs kopš 1991. gada un 2021. gadā tas sasniedza augstāko negatīvo rādītāju. Migrācijas saldo ir negatīvs jau kopš 1989. gada. 2022.-2023. gadā fiksēts pozitīvs migrācijas saldo, ko galvenokārt ietekmēja kara bēgļi no Ukrainas.
- Kopš 1993. gada virs darbības vecuma iedzīvotāju īpatsvars ir lielāks par bērnu un pusaudžu īpatsvaru, kas nozīmē, ka nākotnē būs mazāks iedzīvotāju skaits darbības vecumā un demogrāfiskās slodzes līmenis pieaugs.
- Darbības vecuma iedzīvotāju skaita samazinājumu Latvijā būtiski ir ietekmējusi migrācija, kā rezultātā palielināsies sociālās apdrošināšanas sistēmas noslodze vidējā un ilgtermiņā, kā arī gaidāms, ka būtiski pieaugs pieprasījums pēc veselības aprūpes un ilgtermiņa aprūpes pakalpojumiem.
- Dzimstība samazinās arvien straujāk. Vēlamā summārā dzimstības koeficienta vērtība, kas ir nepieciešama normālai paaudžu nomaiņai (2,1 - 2,2), kopš 1990. gada Latvijā nav sasniegta.
- Latvijā palielinās gan jaundzimušā mātes, gan tēva vidējais vecums. Mātes vidējais vecums 2023. gadā bija 30,4 gadi, vidējais vecums, piedzimstot pirmajam bērnam, bija 28 gadi, bet piedzimstot otrajam bērnam – 31,2 gadi. Latvijā, salīdzinot ar ES valstīm, Latvijā bērni

dzimst mātēm jaunākā vecumā. 2023. gadā visvairāk bērni piedzima, kad tēvam bija 32 gadi.

- Lai gan dzimušo bērnu skaits samazinās, pēdējos gados palielinās īpatsvars bērniem, kuri dzimst kā trešie vai ceturtie bērni.
- Sieviešu skaits fertīlajā vecumā sarūk, kā rezultātā var veidoties situācija, ka arī ekonomiskās izaugsmes periodā kopējais jaundzimušo skaits (absolūtos skaitļos) var nepieaugt samazinātā reproduktīvā vecuma sieviešu skaita dēļ.
- Saskaņā ar Eurostat demogrāfisko prognožu pieņēmumiem par dzimstības, mirstības un migrācijas rādītāju attīstības tendencēm vīriešu paredzamais mūža ilgums Latvijā palielināsies no 70,5 gadiem 2023. gadā līdz 82,5 gadiem 2070. gadā, bet sieviešu paredzamais mūža ilgums - no 80 gadiem līdz 88,4 gadiem. Saskaņā ar Eurostat prognozēm sagaidāms, ka Latvijas iedzīvotāju skaits turpinās samazināties - no 2022. līdz 2070. gadam sarūkot par trešdaļu – līdz 1,3 miljoniem.
- Sabiedrībai novecojot, nelielam nodarbināto skaitam nāksies nodrošināt pensiju izmaksas lielam pensionāru skaitam, kā arī nodrošināt veselības un ilgtermiņa aprūpes vajadzības. Tādēļ ES līmenī tiek uzsvērta nepieciešamība pēc iespējas pilnīgāk izmantot sava darbaspēka potenciālu, lai risinātu jautājumus, kas saistīti ar iedzīvotāju novecošanos.

Ņemot vērā esošo situāciju un raksturojošos statistikas rādītājus, kas detalizētāk aprakstīti 2. nodaļā, iezīmējas galvenie izaicinājumi saistībā ar esošo demogrāfisko situāciju Latvijā.

Galvenie demogrāfiskās situācijas izaicinājumi Latvijā

- sabiedrības novecošanās
- iedzīvotāju skaita un dabiskā pieauguma samazināšanās
- iedzīvotāju migrācija

Ņemot vērā esošos statistikas rādītājus, veiktos pētījumus demogrāfiskajos jautājumos, ministriju, nevalstiskā sektora un citu sadarbības partneru, tai skaitā zinātnieku, iesniegtos priekšlikumus un diskusijas ar nevalstiskajām organizācijām, nozares ekspertiem un vecāku organizācijām, Latvijas turpmākai demogrāfiskās situācijas uzlabošanai būtiska ir ne tikai materiālā atbalsta palielināšana saistībā ar bērna ienākšanu ģimenē un tā aprūpi, bet arī nepieciešamība uzlabot iespējas apvienot rūpes par ģimeni ar darba pienākumiem (tai skaitā bērna pieskatīšana) abiem vecākiem, mājokļu un pakalpojumu pieejamība jaunajām ģimenēm, priekšlaicīgas mirstības mazināšana, veselīgi nodzīvotu mūža gadu pagarināšana un emigrācijas samazināšana.

Mūsdienās vērojama tendence, ka jaunie cilvēki atliek lēmumu par ģimenes veidošanu, un, lai gan sievietes, īpaši augsti izglītotas sievietes, nereti vēlētos vairāk bērnu, daudzas no viņām šos plānus neīsteno. Šādu lēmumu pamatā nav tikai finansiālie apsvērumi vai grūtības apvienot darba un ģimenes dzīvi, bet arī nevēlēšanās būtiski samazināt savu un ģimenes dzīves kvalitāti. Lai mainītu šo

situāciju un radītu labvēlīgāku vidi ģimenes veidošanai, nepieciešams komplekss atbalsts, kas ietver ne tikai finansiālus stimulus, bet arī pakalpojumus, kas palīdz vecākiem apvienot profesionālo, privāto un ģimenes dzīvi.

Kā liecina pētījumi par demogrāfisko situāciju ietekmējošiem faktoriem, par ko detalizētāk ir aprakstīts 3. nodaļā, būtisks uzsvars, ģimeņu skatījumā, liekams uz pakalpojumu nodrošināšanu (izglītība, pieaugušo un bērnu aprūpe, veselības aprūpe un mājoklis). Ģimenēm būtiska ir līdztiesība, gan domājot par savu profesionālo pilnveidi un iespējām darba tirgū, gan ģimenes veidošanu un rūpju par bērniem un māsaimniecību līdzvērtīgu sadalījumu. Privātās un darba dzīves saskaņošanas iespēju attīstība ir nozīmīga, lai nodrošinātu nepieciešamo atbalstu aprūpes pienākumu veikšanā, veicinātu augstāku nodarbinātību un kvalitatīvāka darba iespējas, kā arī mazinātu vidēja un ilgtermiņa nabadzības riskus.

Lai veicinātu darba un privātās dzīves saskaņošanas iespējas, svarīgi veicināt sabiedrības izpratni un informētību par šiem jautājumiem, mazinot stereotipus par sieviešu un vīriešu lomu sabiedrībā, veidot iekļaujošu darba vidi, veicinot darba devēju izpratnes un attieksmes maiņu par aprūpes pienākumiem ģimenē un sekmējot lielāku tēvu iesaisti māsaimniecības pienākumu veikšanā, kā arī attīstīt atbalsta pakalpojumus un nodrošināt nepieciešamo sociālo aizsardzību ģimenes pienākumu veikšanā, tai skaitā, krīzes situācijās.

Tomēr pasākumi, kas vērsti tikai uz dzimstības veicināšanu, nerisinās demogrāfiskās situācijas problēmas Latvijā. Ņemot vērā pagājušā gadsimta astoņdesmito gadu augstos dzimstības rādītājus un pēc tam sekojošo dzimstības samazinājumu, sieviešu skaits fertīlajā vecumā sarūk. Kā liecina CSP dati¹⁷ laika periodā no 2012. gada sākuma līdz 2024. gada sākumam sieviešu skaits vecumā no 18-45 gadiem, kad visbiežāk dzimst bērni, samazinājās par 88 tūkst. (no 392,9 tūkst. uz 304,9 tūkst.). Tādēļ arī ekonomiskās izaugsmes periodā, pat palielinoties summārajam dzimstības koeficientam, kopējais jaundzimušo skaits (absolūtos skaitļos) var nepieaugt samazinātā reproduktīvā vecuma sieviešu skaita dēļ.

Kā norāda eksperti¹⁸, ilgtspējīga un konkurētspējīga uzņēmējdarbības vide veicinātu ekonomikas izaugsmi, kas savukārt radītu labvēlīgus apstākļus reemigrācijas veicināšanai un nodokļu ieņēmumu pieaugumam. Tas ļautu efektīvāk pārdalīt finanšu resursus, nodrošinot mērķtiecīgu atbalstu demogrāfiskās politikas īstenošanai.

Tāpēc pilnvērtīgai demogrāfijas politikas īstenošanai ir nepieciešama koordinēta visu ministriju sadarbība, nodrošinot visaptverošu, sistēmisku, izsvērtu un pēctecīgu valsts politiku. Svarīga ir kompleksa pieeja, iesaistot visu nozaru kompetences, tādēļ ziņojumā piedāvāto priekšlikumu tālākajai īstenošanai ir nepieciešama visu nozaru ministriju iesaiste, lai veidotā politika būtu viendabīga, visaptveroša un savstarpēji papildinoša. Nepieciešama visaptveroša pieeja, lai radītu vidi, kas motivē cilvēkiem realizēt savas dzīves mērķus un

¹⁷ <https://stat.gov.lv/lv/metadati/5911-iedzivotaju-skaitis-un-galvenie-demografiskie-raditaji>
TARGET=_blank>Metadati

¹⁸ Biedrība "Latvija Tirdzniecības un rūpniecības kamera"

saskaņot ģimenes, privāto un profesionālo dzīvi, dodot visām paaudzēm iespēju īstenot savus talantus un centienus. Lai izveidotu noturīgu, ilgtspējīgu ekonomiku, kas darbojas cilvēku labā, un sabiedrību, kurā indivīdi var īstenot savu potenciālu, ir ļoti svarīgi rūpīgi līdzsvarot dažādus politikas mērķus. Būtu jāļauj cilvēkiem saskaņot ar ģimeni saistītus nolūkus un algotu darbu, jāņem vērā dzimumu līdztiesība, nediskriminācija, pamattiesību ievērošana un starppaaudžu taisnīgums.

Lai arī ģimenēm ar bērniem ir nepieciešami konkrēti un mērķēti, pierādījumos balstīti valsts un pašvaldību atbalsta instrumenti, tautas ataudzei ārkārtīgi nozīmīga ir arī valsts kopējā ekonomiskā attīstība, iedzīvotāju personīgā finansiālā stabilitāte un drošības sajūta. Realizējot gan kopēju valsts ekonomisko attīstību, gan individuāla līmeņa finansiālo stabilitāti, ģimenēm tiek radīta drošības sajūta par nākotni, kas ļauj neatlikt uz vēlāku laiku un vieglāk pieņemt lēmumu par bērna ienākšanu ģimenē.

Būtu jāatbalsta ikviens cilvēks, lai viņš varētu izvēlēties savienot gan karjeru, gan ģimeni. Lai gan izvēli dzemdēt bērnus izdara katrs pats, tomēr dzīves kvalitāte, aprūpes iespējas un mājokļa pieejamība, kā arī darba iespējas un pienācīgi ienākumi var ietekmēt šīs izvēles. Jaunieši arvien biežāk atliek lēmumu par ģimenes veidošanu vai ierobežo tās lielumu. Tomēr daudzi no viņiem, jo īpaši augsti izglītotas sievietes, norāda, ka vēlētos vairāk bērnu, nekā viņām ir. Galvenie elementi, kas izskaidro atšķirību starp faktisko un vēlamo ģimenes lielumu, ir grūtības saskaņot darba un aprūpes pienākumus un pastāvīgā dzimumu nelīdztiesība, kā arī ekonomiskā un sociālā nedrošība, kas saistīta ar nodarbinātības iespējām, dzīves un mājokļa dārdzību. Tādējādi nepieciešams novērst šķēršļus un nodrošināt daudzveidīgus un kompleksus atbalsta pakalpojumus ģimenēm, kuras vēlas kļūta par vecākiem, tādējādi ļaujot ģimenēm sasniegt tādu bērnu skaitu, kādu tās vēlētos (kā rāda aptaujas, optimāli tie ir 2-3 bērni ģimenē).

Vienlaikus jāveicina sabiedrības attieksmes maiņa, veicinot iekļaujošāku un ģimenei draudzīgāku vidi. Nepieciešama ģimenes kā vērtības spēcīgāšana sabiedrībā, proti, valsts atbalsta politika, kas apliecina ģimenes vērtību sabiedrībā un nodrošina vecākiem novērtējuma un atbalsta sajūtu. Nepieciešams uzsākt jau agrīnu izglītojošo darbus izglītības iestādēs, izglītojot bērnus un veidojot izpratni par savstarpējām attiecībām un ģimeni, kā arī ietverot krietni plašāku vecāku un bērnu savstarpējo pienākumu un atbildības jautājumu loku.

Arī OECD 2024. gada ziņojumā¹⁹ kā mūsdienu ģimenes politikas mērķi minēta nepieciešamība atbalstīt ģimenes, īstenojot pasākumus, lai:

- cīnītos pret bērnu un ģimeņu nabadzību;
- veicinātu bērna attīstību un kopumā uzlabot bērna labklājību visā agrīnā dzīves laikā;
- uzlabotu dzimumu līdztiesību;

¹⁹ OECD: Fertility trends across the OECD: the underlying drivers, and what role for policy?

- mobilizētu sieviešu darbaspēka piedāvājumu, lai veicinātu ekonomisko izaugsmi un atbalstītu sociālās aizsardzības sistēmas finansiālo ilgtspēju;
- atbalstītu vecākus darba un ģimenes pienākumu saskaņošanā;
- veicinātu apstākļus, kas palīdz ģimenēm sasniegt vēlamo bērnu skaitu.

Būtiskākie faktori, kas ietekmē demogrāfisko situāciju Latvijā

- Valsts ekonomiskā izaugsme (*drošības sajūta par nākotni un prognozējamība*)
- Personīgais materiālais nodrošinājums (*pietiekami ienākumi, pārlicība par finansiālo drošību*)
- Komfortabli sadzīves apstākļi (*mājoklis, mobilitātes iespējas un ienākumu un dzīves komforta nesamazināšanās, ģimenē ienākot bērnam*)
- Pozitīva grūtniecības un dzemdību pieredze (*kvalitatīva grūtnieču aprūpe, dzemdību pakalpojumu pieejamība un sabiedrībā valdošs pozitīvs noskaņojums*)
- Bērnu audzināšanas pieredze un pakalpojumu pieejamība (*ne tikai kvalitatīva, bet arī savlaicīga pieeja veselības aprūpes pakalpojumiem grūtniecēm un bērniem, bērnu pieskatīšanas pakalpojumi, ārpusskolas izglītības, sporta, kultūras un izklaides pasākumi bērniem*)
- Krīzes risinājumi (*atbalsts ģimenēm*)
- Veselība (*pāra, personīgais fiziskais un mentālais veselības stāvoklis*)
- Profesionālā izaugsme (*iekļaušanās darba tirgū, t.sk. vecāka gadagājuma nodarbināto un senioru, darba un ģimenes dzīves apvienošanas iespējas un ģimenes uzņēmējdarbība*)
- Ģimene – vērtība (*uz ģimeni orientēta vērtībaudzināšana un partnerattiecību stabilitāte, bērns un bērna radīšana kā vērtība*)
- Ģimenei draudzīga sabiedrība (*pozitīva un atbalstoša sabiedrības, valsts, pašvaldības institūciju un darba devēju attieksme*)
- Sakārtota un droša dzīves telpa (*sakārtota infrastruktūra atpūtai un darbam, mazinot mirstību no ārējiem cēloņiem*)
- Drošības sajūta (*drošība no apdraudējuma*)
- Ilga un veselīga dzīve (*veselīgi nodzīvoti gadi, mirstības mazināšana no ārējiem nāves cēloņiem*)
- Iedzīvotāju migrācija un remigrācija

Demogrāfiskās situācijas uzlabošanai Latvijā tiek izvirzīti trīs rīcības virzieni.

Rīcības virzieni demogrāfiskās situācijas uzlabošanai

1. Ikviens bērns ir vērtība
2. Kvalitatīva dzīves vide
3. Plānveida iedzīvotāju migrācija un remigrācijas veicināšana

Konkrēti pasākumi atbilstoši minētajiem rīcības virzieniem ir ietverti informatīvā ziņojuma III sadaļā. Ņemot vērā diskusiju ar sadarbības partneriem rezultātus, īstenojamie pasākumi iedalās atkarībā no to īstenošanas prioritātes:

- 1) steidzamākie pasākumi ir saistīti ar

- pirmā bērna pozitīvās pieredzes stiprināšanu, veicinot katra nākamā bērna ienākšanu ģimenē;
- pasākumu ģimenes kā vērtības stiprināšanai sabiedrībā īstenošanu;
- mājokļu pieejamības nodrošināšanu;
- kvalitatīvu bērnu pieskatīšanas pakalpojumu attīstību;
- bērna veselības aprūpes pieejamību;
- pasākumu darba un ģimenes dzīves apvienošanai īstenošanu;

2) sekundāri realizējamie pasākumi ir vērsti uz

- profesionālo izaugsmi un mūžizglītību;
- bērnu pieskatīšanas nodrošināšanu augstskolās;
- kvalificēta darbaspēka piesaisti Latvijai;
- remigrācijas jautājumiem – saiknes uzturēšanu ar Latviju;
- vecāka gada gājuma iedzīvotāju noturēšanu darba tirgū;
- aktīva un veselīga novecošana.

Ziņojuma izstrādes procesā veikta pasākumu ranžēšana, vērtējot to ietekmi uz demogrāfisko situāciju (*tieša vai netieša*), īstenošanas prioritāti (*prioritārs vai sekundārs*), kā arī novērtējot katra pasākuma ietekmi uz dzimstību, nabadzības mazināšanu un pakalpojumu kvalitāti (*maza, vidēja vai liela*).

1.rīcības virziens: *Ikviens bērns ir vērtība* ietver pasākumus bērna ienākšanai ģimenē un ģimeņu ikdienas un sadzīves līmeņa paaugstināšanu

Lai mērķētāk topošajiem un esošajiem vecākiem sniegtu atbalstu ne tikai bērna audzināšanā, bet arī kopumā nodrošinātu dzīves kvalitātes celšanos ģimenēm ar bērniem, ir svarīgi koncentrēties un nodrošināt ne tikai pamatvajadzības komfortablai sadzīvei, kas nemazinās, ienākot ģimenē bērniem, bet arī paredzēt specifisku atbalstu sniegšanu ģimenēm atkarībā no to vajadzībām. Mājoklis, bērnu pieskatīšanas pakalpojumu pieejamība, medicīnas pakalpojumi, citi fiziski un finansiāli atbalsta instrumenti nodrošināmi līdztekus sociālajam, psiholoģiskajam un informatīvajam atbalstam.

Pasākumi ar augstāko novērtējumu:

- ***pirmsdzemdību, dzemdību un pēcdzemdību aprūpe*** - atbalsta programmas jaunajiem vecākiem, neauglības ārstēšanas iespēju pilnveide topošajiem vecākiem, atbalsta pakalpojumu pilnveide grūtniecēm ar funkcionāliem traucējumiem, papildu atbalsta nodrošināšana dzemdību procesā un pēcdzemdību periodā, sieviešu konsultēšanas pakalpojumu pieejamība krīzes situācijās, iestājoties neplānotai grūtniecībai;
- ***pieejami bērnu pieskatīšanas pakalpojumi*** - elastīga bērna pieskatīšanas pakalpojuma veidošana no bērna viena gada vecuma, paplašināta pirmsskolas izglītības iestāžu pieejamība, bērnu uzraudzības pakalpojumu pilnveide;

- *finansiālā stabilitāte* – palielināti pabalsti ģimenēm ar bērniem, t.i., bērna piedzimšanas pabalsts, bērna kopšanas pabalsts par bērnu vecumā līdz pusotram gadam sasaistīts ar minimālo ienākumu mediānu, pārskatīts ģimenes valsts pabalsta apmērs un saņemšanas nosacījumi, ieviests apmaksāts grūtniecības periods nestrādājošām sievietēm, pilnveidots atbalsts priekšlaicīgi dzimušo bērnu vecākiem;
- *ģimenei piemērota dzīvesvieta* - īres mājokļu attīstība, aizdevumu un garantiju pieejamība nekustamo īpašumu attīstīšanai dzīvojamo māju būvniecībai reģionos uz tirgus nosacījumiem, papildināti esošie un izstrādāti jauni atbalsta instrumenti mājokļa nodrošināšanai, finansējuma nodrošinājums subsīdijas “Balsts” īstenošanai;
- *atbalsts atsevišķām grupām, kam valsts atbalsta intensitātes pieaugums ir objektīvi pamatots* - atbalsta pilnveidošana ārpusģimenes aprūpē esošiem bērniem un bērniem ar funkcionāliem traucējumiem, pakalpojumu pilnveide ģimenēm, kurās aug bērns ar invaliditāti, pasākumu īstenošana vardarbības prevencei un mazināšanai, valsts un privātā sektora atbalsta pilnveide, īstenojot Latvijas Goda ģimenes apliecības programmu, atbalsts ģimenēm krīzes situāciju pārvarēšanai;
- *ģimenes kā vērtības stiprināšana.*

2.rīcības virziens: Kvalitatīva dzīves vide ietver pasākumus veselīgas un drošas dzīves, gudras, izglītotas un nodarbinātas sabiedrības, kā arī ilgtspējīgas infrastruktūras iedzīvotājiem un ekonomikai veicināšanai

Līdztekus kvantitatīviem rādītājiem par mūža ilguma palielināšanos un iedzīvotāju sastāva novecošanos arvien būtiskāki kļūst kvalitatīvie rādītāji – ekonomiski aktīvais, veselīgais un laimīgais dzīves ilgums. Veselīga mūža gadu pieaugums ne tikai uzlabo indivīdu dzīves kvalitāti, bet arī samazina sabiedrības veselības aprūpes izdevumus, paildzina vienlaikus dzīvojošu paaudžu dzīves laiku un paaugstina devumu tautas ataudzē. Tāpēc papildus atbalstam ģimeņu veidošanai un paplašināšanai ir jāstrādā, lai mazinātu riskus mirstībai no ārējiem nāves cēloņiem, veselības uzturēšanai, izglītošanai un pietiekami labi apmaksātas nodarbinātības iespējām, kas ļautu uzturēt dzīves kvalitāti un novērstu nepieciešamību to meklēt citās valstīs. Turklāt veseliem, stabilā, pienācīgi apmaksātā darbā strādājošiem cilvēkiem ir mazāk šķēršļu, lai veidotu ģimenes ar vairākiem bērniem, un augstāks nodarbinātības līmenis kāpina valsts iespējas atbalstīt ģimenes un veselības aprūpi. Zināšanu un prasmju pilnveidošana visa mūža garumā ir īpaši svarīga konkurētspējas saglabāšanai darba tirgū un jo īpaši gados vecākajiem cilvēkiem, tāpēc jāīsteno pasākumi cilvēku motivācijas paaugstināšanai, lai mudinātu apgūt jaunas prasmes un iemaņas, kuras pieprasa mūsdienu mainīgais darba tirgus. Informatīvais ziņojums sniedz ieskatu par nepieciešamību veicināt vietējā cilvēkkapitāla izaugsmi, nodrošinot nepieciešamo

kvalifikācijas paaugstināšanu/pārkvalifikāciju atbilstoši darba devēju vajadzībām.

Pasākumi ar augstāko novērtējumu:

- *veselībasprātības veicināšana* kvalitatīvai un iespējami (veselīgākai) garākai dzīvei;
- *kvalitatīvi veselības pakalpojumi* - uzlabot ambulatoro un stacionāro pakalpojumu pieejamību bērniem, pārskatot tarifus ar mērķi samazināt gaidīšanas rindas, paplašināt svara korekcijas iespējas pieaugušajiem un bērniem ar diagnosticētu aptaukošanos, psihiatriskās palīdzības pakalpojuma pieejamību, intensīvas ārstēšanas programmas bērniem ar smagiem uzvedības traucējumiem, vecmātes vizīšu mājās pēcdzemdību periodā nodrošināšana, vienotas risku analīzes un vadības informācijas sistēmu agrīnai bērnu vajadzību identificēšanai izstrāde;
- *mazināti ārējo nāves cēloņu riski* - pierādījumos balstītu atkarību profilakses programmu ieviešana izglītības iestādēs un pašvaldībās;
- *kvalitatīvs izglītības pakalpojums* - kvalitatīva un iekļaujoša izglītība, kvalitatīvs pedagogu sniegums un profesionālās kompetences pilnveide, jaunā finansēšanas modeļa "Programma skolā" ieviešana, atbalsts ikviena izaugsmei, t.sk. atbalsta personāla pieejamība un nodrošinājums, atbilstoši izglītojamo vajadzībām izglītības programmu apguvē. Atbalsts studējošiem vecākiem veiksmīgākai studiju un bērnu aprūpes nodrošināšanai. Valsts budžeta finansējums profesionālās ievirzes izglītības programmu finansēšanai, sekmējot bērnu un jauniešu iekļaušanu profesionālās ievirzes izglītības programmās. Nodrošināta bezmaksas ēdināšana no pirmsskolas izglītības līdz 9. klasei;
- *pieejamas saturīgas brīvā laika pavadīšanas iespējas* un pasākumi pašvaldībās ģimenēm ar bērniem;
- *droši dzīves apstākļi* - veicināta iedzīvotāju iesaiste valsts drošības stiprināšanai;
- *iesaiste nodarbinātībā* - ekonomiski neaktīvo iedzīvotāju motivēšana un iesaiste darba tirgū, pasākumi vecāka gadagājuma nodarbinātajiem un senioriem, lai iekļautos darba tirgū (atbalsts labākam un ilgākam darba mūžam, prasmju pilnveide, senioru skolu tīkla izveide), Latvijā izglītību un kvalifikāciju ieguvušo ārvalstnieku plašāka iesaiste darba tirgū, veicināta mūžizglītība, lai pielāgotos tehnoloģiju attīstībai un mainīgajām darba tirgus prasībām.

3.rīcības virziens: Plānveida iedzīvotāju migrācija un remigrācijas veicināšana

Augstie ekonomiski aktīvāko iedzīvotāju emigrācijas rādītāji iepriekšējos gados ir nozīmīgs izaicinājums tautas ataudzei Latvijā. Ir jāveido gudra imigrācijas politika, kas veicinātu ekonomikas attīstību un demogrāfisko līdzsvaru. Vairāki no pētījumiem ir iezīmējuši remigrācijas potenciālu, kā vienu no tautas ataudzes veicināšanas instrumentiem, tādēļ nepieciešams nodrošināt informatīvu atbalstu un aktīvu sadarbību ar diasporu, atbalstot un stiprinot aktivitātes piederības sajūtas uzturēšanai. Līdz šim Latvijā prevalēja ekonomiskie emigrācijas motīvi, kas norāda uz iedzīvotāju neapmierinātību ar ienākumiem, sadzīves apstākļiem, darba vidi, tādējādi domājot par tautas ataudzes nodrošināšanu, būtu svarīgi valsts politiku vērst uz ārējās migrācijas mazināšanu, kā arī remigrāciju veicinošu pasākumu īstenošanu. Lai veicinātu Latvijas pilsoņu atgriešanos dzimtenē, ir būtiski radīt atbilstošus apstākļus. Jautājumos par ārvalstu darbaspēka piesaisti jābūt pārdomātai imigrācijas politikai, piesaistot kvalificētu ārvalstu darbaspēku, vienlaikus neaizmirstot, ka darba devēja pieprasījumu primāri būtu jānodrošina ar kvalificētiem vietējiem darbiniekiem, tostarp, iesaistot ekonomiski neaktīvos iedzīvotājus.

Pasākumi ar augstāko novērtējumu:

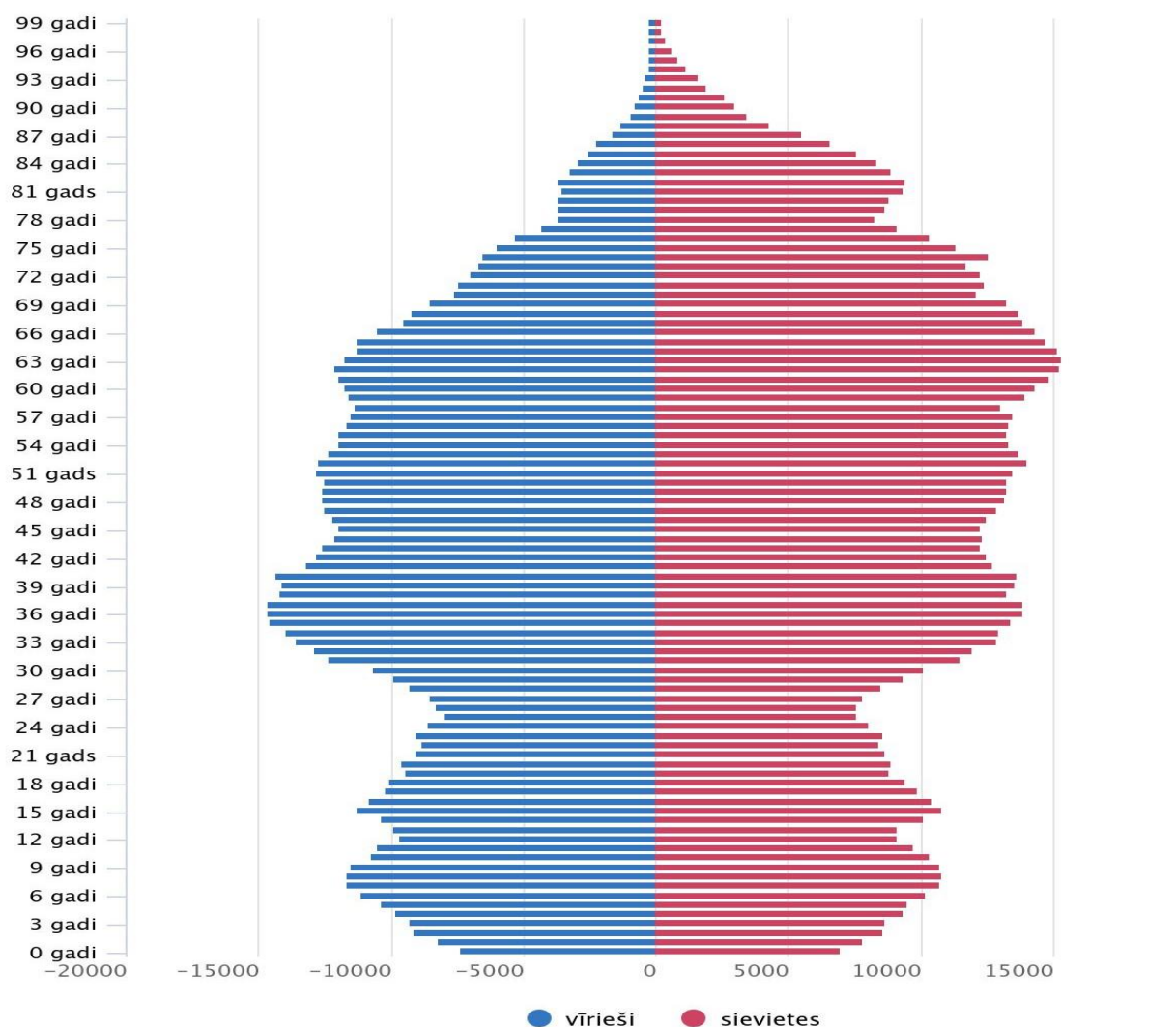
- atbalsta programma pašvaldībām reģionālo remigrācijas aktivitāšu īstenošanai;
- darbaspēka remigrācijas un kvalificēta ārvalstu darbaspēku un talantu piesaistes sekmēšana, īstenojot atbalsta pasākumus darbaspējīgo iedzīvotāju migrācijas plūsmas mazināšanai un remigrācijas veicināšanai;
- turpināt pilnveidot atbalsta sistēmu remigrantu bērniem, sekmējot viņu iekļaušanos izglītības vidē.

II DEMOGRĀFISKĀ SITUĀCIJA LATVIJĀ

1. Esošā situācija

2024. gada sākumā Latvijā dzīvoja 1,872 miljoni iedzīvotāju – par 11,1 tūkstoti mazāk nekā pirms gada, liecina CSP dati²⁰. Dzimums un vecums ir galvenās iedzīvotāju sastāvu raksturojošās pazīmes. Kopš 1991. gada iedzīvotāju skaits Latvijā samazinās, jo katru gadu mirstība pārsniedz dzimstību. Tas ir radījis izmaiņas iedzīvotāju vecumsastāvā. Negatīva dabiskā pieauguma rezultātā 2024.gadā iedzīvotāju skaits valstī samazinājies par 13,8 tūkstošiem cilvēku un 2025. gada 1. janvārī provizoriski tas bija 1 miljons 853 tūkstoši.

1.att. Iedzīvotāju vecuma struktūra 2024.gada sākumā

Datu avots: CSP

²⁰ <https://stat.gov.lv/lv/statistikas-temas/iedzivotaji/iedzivotaju-skaitis/preses-relizes/20902-iedzivotaju-skaita-izmainas?themeCode=IR>

Atbilstoši CSP datiem 2024. gadā²¹ reģistrēts 26 341 mirušais – par 6,0 % jeb 1 690 mazāk nekā 2023. gadā, kad nomira 28 031 cilvēks. Ceturto gadu pēc kārtas mirušo skaits divas reizes pārsniedz dzimušo skaitu. 2024. gadā mirušo skaits bija par 13 770 lielāks nekā dzimušo skaits (vislielākā starpība bija 2021. gadā, kad nomira par 17 180 vairāk cilvēku nekā piedzima).

CSP dati liecina, ka 2023. gadā iedzīvotāju skaits samazinājās septiņās ES dalībvalstīs, starp kurām vislielākais kritums bija Latvijā (par 0,6% jeb 11,1 tūkst.)²². Pēdējos gados iedzīvotāju skaits Latvijā galvenokārt samazinājās negatīva dabiskā pieauguma rezultātā, mirušo skaitam pārsniedzot dzimušo skaitu. Iedzīvotāju skaits 2023. gadā samazinājās par 0,6 % salīdzinājumā ar gadu iepriekš, tajā skaitā negatīva dabiskā pieauguma ietekmē tas samazinājās par 0,7 %, bet migrācijas dēļ palielinājās par 0,1 %. Pozitīvo migrācijas starpību galvenokārt veidoja 8,2 tūkstoši remigrantu¹ un 4,4 tūkstoši Ukrainas kara bēgļu, kuri tiek ieskaitīti patvērumu sniegušās valsts iedzīvotāju skaitā. 2024. gada sākumā Latvijā dzīvoja 25,7 tūkstoši Ukrainas kara bēgļu. Neskaitot Ukrainas bēgļus, pirmoreiz kopš 1990. gada atbraucēju ir vairāk nekā aizbraucēju – vairāk iedzīvotāju pērn atgriezās Latvijā nekā devās prom.

Mirušo vidējais vecums Latvijā 2023. gadā bija 75,0 gadi (vīriešiem – 69,5 gadi, sievietēm – 80,1 gads). Līdz ar mirstības kritumu arī negatīvais dabiskā pieauguma rādītājs pēdējos gados ir nedaudz samazinājies (no 17,2 tūkstošiem 2021. gadā līdz 13,5 tūkstošiem). Tomēr mirušo skaits uz 1 000 iedzīvotāju 2023. gadā bija otrs augstākais ES aiz Bulgārijas (vidēji ES – 10,8, Latvijā – 14,9, Bulgārijā – 15,7) (Latvijā šis rādītājs ilgstoši bijis viens no augstākajiem ES).

Visizplatītākais nāves cēlonis iedzīvotājiem Latvijā ir asinsrites sistēmas slimības. 2023. gadā no šīm slimībām valstī nomira 14,4 tūkstoši cilvēku jeb 51,9 % no mirušo kopskaita. Sieviešu mirstība ir bijusi augstāka nekā vīriešu: uz 100 000 attiecīgā dzimuma iedzīvotāju no asinsrites sistēmas slimībām pērn mirusi 821 sieviete un 705 vīrieši. Nākamā lielākā nāves cēloņu grupa ir audzēji, no kā 2023. gadā miruši 5,8 tūkstoši cilvēku, turklāt vīriešu mirstība no audzējiem 1,1 reizi pārsniedz sieviešu mirstību (mirušas 268 sievietes un 351 vīrietis uz 100 000 attiecīgā dzimuma iedzīvotāju).

2023. gadā starptautiskās ilgtermiņa migrācijas rezultātā iedzīvotāju skaits palielinājās par 2 415 cilvēkiem, starp kuriem 2 051 ir Ukrainas kara bēglis. Iebraucēju skaits valstī saruka uz pusi – 18,7 tūkstoši, tai skaitā 4 353 Ukrainas kara bēgļi – salīdzinājumā ar rekordaugsto skaitu 2022. gadā – 38,7 tūkstoši, kad pozitīvo migrācijas starpību galvenokārt veidoja 23,5 tūkstoši kara bēgļu. Aizbraucēju skaits no Latvijas arī samazinājās, un 2023. gadā tie bija 16,3 tūkstoši, tai skaitā 2 302 bēgļi jeb par 2,3 % mazāk nekā gadu iepriekš.

No ES Latvijā iebrauca 3,9 tūkstoši jeb 21 % no visiem iebraucējiem. No ES kandidātvalstīm ieradās 5,1 tūkstoši jeb 27,4 % (par 79,7 % mazāk nekā 2022. gadā), no tiem 4,7 tūkstoši bija no Ukrainas. No NVS³ valstīm – 3,7 tūkstoši

²¹ <https://www.csp.gov.lv/lv/jaunums/2024-gada-dzimstiba-turpinaja-samazinaties>

²² <https://stat.gov.lv/lv/statistikas-temas/iedzivotaji/iedzivotaju-skaitis/preses-relizes/24304-demografija-2024>

jeb 19,6 % (par 11,6 % mazāk nekā 2022. gadā), tajā skaitā no Krievijas ieradās 1,7 tūkstoši jeb 9,1 % no kopējā ieбраucēju skaita. No Apvienotās Karalistes ieradās 2,7 tūkstoši jeb 14,6 %. No citām valstīm ieradās 3,3 tūkstoši jeb 17,4 %.

2023. gadā 8,2 tūkstoši jeb 43,7 % ieбраucēju bija remigranti – Latvijas pilsoņi un nepilsoņi, kā arī iedzīvotāji, kuru valstiskā piederība ir cita, bet dzimšanas valsts ir Latvija. Salīdzinājumā ar 2022. gadu remigrantu skaits ir samazinājies – par 1,1 tūkstošiem, bet īpatsvars no kopējā imigrantu skaita pieaudzis par 19,7 procentpunktiem.

Atgriešanās pieauguma tendenci uzrāda gados vecāki iedzīvotāji – atbraucēju īpatsvars vecumā 55 gadi un vairāk pieaudzis no 14,1 % 2012. gadā līdz 26,6 % 2023. gadā. Otra lielākā remigrantu grupa bija 35–44 gadu vecumā (26,3 %), 45–54 gadu vecumā – 17,5 %, 25–34 gadu vecumā – 14,9 %. Samazinājies jauniešu remigrantu īpatsvars vecuma grupā 15–24 gadi – no 12,8 % 2012. gadā līdz 3,6 % pērn. 2023. gadā 11,0 % remigrantu bija vecumā 0–14 gadi, gadu iepriekš – 10,3 %. 2023. gadā visvairāk remigrantu par dzīvesvietu izvēlējās Rīgas reģionu (43,7 % no kopskaita), vismazāk Zemgali (11,8 %). Kopš 2012. gada remigrantu īpatsvars reģionos būtiski nav mainījies.

No 16,3 tūkstošiem aizbraucēju uz ES valstīm 2023. gadā devās 9,6 tūkstoši jeb 59 %, kas bija par 17 % mazāk nekā gadu iepriekš. Samazinājusies emigrācija arī uz atsevišķām valstīm – uz Vāciju emigrēja 2,3 tūkstoši (2022. gadā – 2,9 tūkstoši), uz Apvienoto Karalisti 2,2 tūkstoši (2022. gadā – 2,6 tūkstoši). Savukārt 2023. gadā nedaudz palielinājās emigrantu skaits uz NVS valstīm – par 34 cilvēkiem jeb 11,6 %.

2023. gadā vidējais iedzīvotāju vecums Latvijā ir 43,1 gadi. Reģionos tas ir robežās no 42,3 gadiem Rīgā līdz 45,5 gadiem Latgalē.

2024. gada sākumā 49 % pilngadīgo vīriešu un 41,2 % sieviešu bija precēti, savukārt 35,3 % vīriešu un 24,8 % sieviešu bija neprecēti, bet 3,3 % vīriešu un 15,7 % sieviešu bija atraitņi. No visiem attiecīgā dzimuma neprecētajiem pilngadīgajiem iedzīvotājiem 68,7 % vīriešu un 62,8 % sieviešu bija vecumā līdz 39 gadiem.

Noslēgto laulību skaits uz 1 000 iedzīvotāju Latvijā, salīdzinot ar citām ES valstīm, ir samērā augsts – 2022. gadā Latvijā noslēgtas 6,3 laulības uz 1 000 iedzīvotāju, kas ierindojas trešajā vietā aiz Kipras (8,9 uz 1 000 iedzīvotāju) un Ungārijas (6,6 uz 1 000 iedzīvotāju), vismazāk – Itālijā un Slovēnijā (3,2). Šķirto laulību skaita ziņā uz 1 000 iedzīvotāju 2022. gadā Latvija bija līdere (2,9 šķirto laulību uz 1 000 iedzīvotāju), viszemākais šķirto laulību skaits – Īrijā (0,7 laulības uz 1 000 iedzīvotāju). 2024. gadā tika reģistrētas 10 390 laulības, kas ir par 1,5 % (159 laulībām) mazāk nekā 2023. gadā. Noslēgto laulību skaits pēc 2020. gada pakāpeniski pieauga, bet jau otro gadu pēc kārtas samazinās. 2024. gadā noslēgts par 312 laulībām mazāk nekā 2020. gadā, kad bija spēkā pulcēšanās ierobežojumi pandēmijas dēļ.

Latvijā katru gadu zēnu piedzimst vairāk nekā meiteņu. Vecumā līdz 40–44 gadiem sieviešu nemainīgi ir mazāk nekā vīriešu (arī dzimušo skaitā meiteņu ir mazāk nekā zēnu), reprodiktīvajā vecumā (15–49 gadi) sieviešu un vīriešu skaits

ir līdzīgs, savukārt vecumā virs 65 gadiem sieviešu ir divas reizes vairāk, jo sieviešu paredzamais mūža ilgums ir lielāks nekā vīriešu.

2023. gadā valstī dzīvoja 1,307 miljoni jeb 69,8 % pilsētu iedzīvotāju un 565 tūkstoši jeb 30,2 % lauku iedzīvotāju. Rīgas reģionā dzīvo gandrīz puse (45,9 %) valsts iedzīvotāju. 2023. gadā iedzīvotāju skaits saruka visos reģionos – visvairāk Latgalē – par 1,6 % jeb gandrīz 4 tūkstoši, Vidzemē – par 0,9 % jeb 2,6 tūkstoši, Kurzemē – par 0,9 % jeb 2,4 tūkstoši, Zemgalē – par 0,9 % jeb 2 tūkstoši un vismazāk Rīgas reģionā – par 107 cilvēkiem. Rīgā dzīvo 605 tūkstoši iedzīvotāju, kas ir 32,3 % no visiem valsts iedzīvotājiem un 46,3 % no pilsētu iedzīvotājiem.

Pēc valstiskās piederības 86,2 % Latvijas iedzīvotāju ir Latvijas pilsoņi (gadu iepriekš – 86,1 %), 9 % Latvijas nepilsoņi (attiecinīgi – 9,3 %), 1,9 % – Krievijas pilsoņi (2 %), 2,8 % – citu valstu pilsoņi (no tiem gandrīz puse jeb 48,5 % Ukrainas kara bēgļi).

1.tab. Demogrāfijas rādītāji Latvijā 2021. –2023. gadā

	2021	2022	2023	2022/2021, %	2023/2022, %	uz 1 000 iedzīvotāju	
						2022	2023
Iedzīvotāju skaits, gada beigās	1 875 757	1 883 008	1 871 882	+0,39	-0,59	x	x
Noslēgtas laulības	11 228	11 848	10 549	+5,5	-11,0	6,3	5,6
Šķirtas laulības	4 643	5 407	5 312	+16,5	-1,8	2,9	2,8
Dzimuši	17 420	15 954	14 490	-8,4	-9,2	8,5	7,7
Miruši	34 600	30 731	28 031	-11,2	-8,8	16,4	14,9
Imigrēja	12 689	38 708	18 710	+205,1	-51,7	20,6	10,0
Emigrēja	12 975	16 680	16 295	+28,6	-2,3	8,9	8,7

Datu avots: CSP

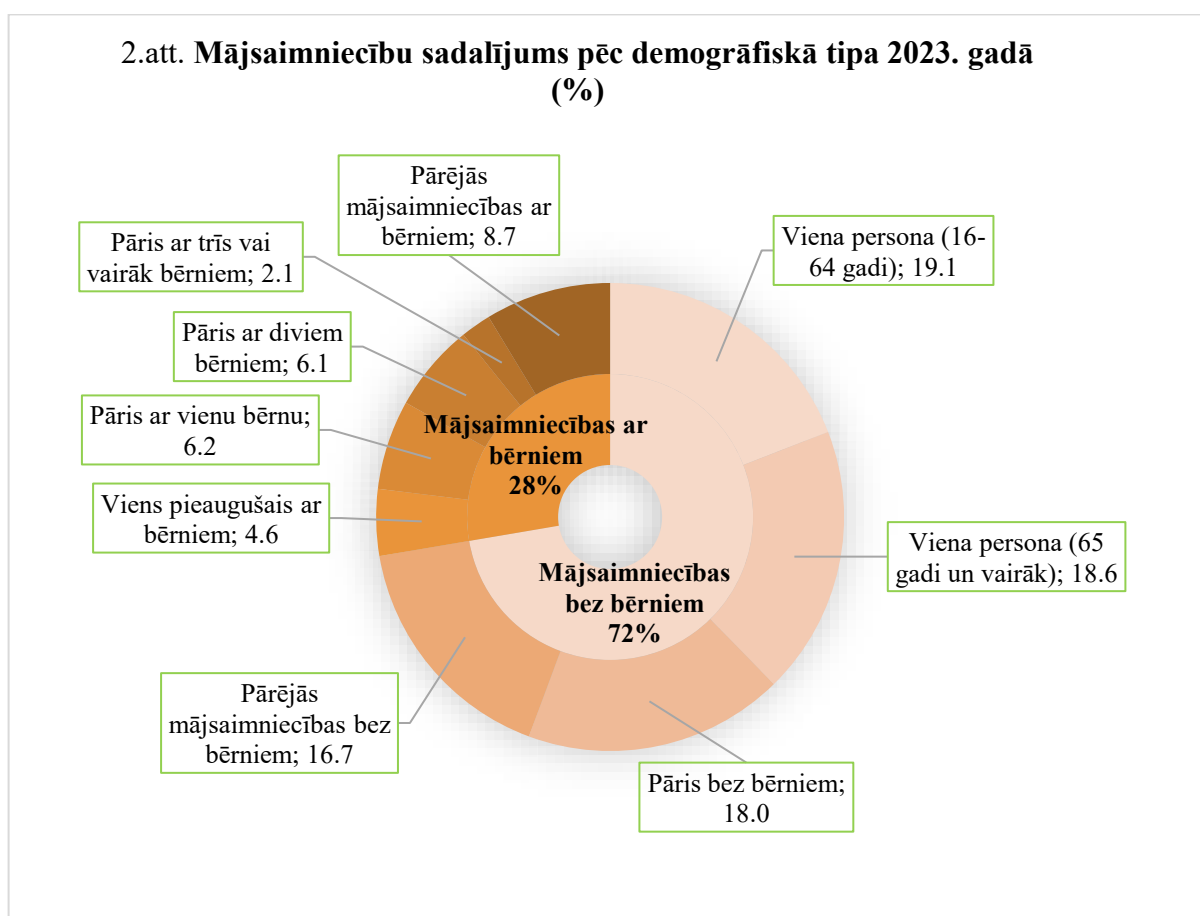
Iedzīvotāju īpatsvars darbspējas vecumā (15–63 gadi) svārstās no 60,7 % Kurzemes līdz 62,2 % Rīgas reģionā. Darbspējas vecuma iedzīvotāju skaits pieauga tikai Rīgas reģionā – par 1,1 tūkstošiem, bet visvairāk samazinājās Latgalē – par 3,5 tūkstošiem. Valstspilsētās darbspējas iedzīvotāju īpatsvars svārstās no 62,2 % Rīgā līdz 59,4 % Valmierā. Vismazāk iedzīvotāju šajā vecumā ir Valkas novadā (57 %), bet visvairāk Rēzeknes novadā (64,3 %).

Atbilstoši CSP datiem gan Igaunijā, gan Lietuvā 2023. gadā joprojām pieauga iedzīvotāju skaits gan Ukrainas kara bēgļu, gan arī no citām valstīm iebrukušo dēļ. Igaunijā 2024. gada sākumā iedzīvotāju skaits bija 1,375 miljoni un valstī iebruca 26 399 personas, bet emigrēja 12 543 personas. 2023. gadā arī Igaunijā novērots rekordzems dzimušo skaits – nedaudz mazāk nekā 11 tūkstoši jaundzimušo.

Savukārt Lietuvā 2024. gada sākumā iedzīvotāju skaits bija 2,886 miljoni, kas ir par 29 tūkstošiem vairāk nekā gadu iepriekš. Iebraucēju skaits valstī

pārsniedza aizbraucēju skaitu par 44,9 tūkstošiem. Jaundzimušo skaits Lietuvā 2023. gadā bija 20,6 tūkstoši – par 1,4 tūkstošiem jeb 6,5 % mazāks nekā 2022. gadā.

Saskaņā ar CSP datiem 2023. gadā 27,7 % no visām Latvijas mājsaimniecībām bija mājsaimniecības ar bērniem, t.sk. 6,2 % mājsaimniecību veidoja pāri ar vienu bērnu, 6,1 % – pāri ar diviem bērniem, 2,1 % – pāri ar trim vai vairāk bērniem un 4,6 % mājsaimniecību veidoja viens pieaugušais ar bērniem (salīdzinājumam - 2022. gadā 27,6 % no visām Latvijas mājsaimniecībām bija mājsaimniecības ar bērniem, t.sk. 5,8 % mājsaimniecību veidoja pāri ar vienu bērnu, 6,2 % – pāri ar diviem bērniem, 2,3 % – pāri ar trim vai vairāk bērniem un 4,7 % mājsaimniecību veidoja viens pieaugušais ar bērniem).

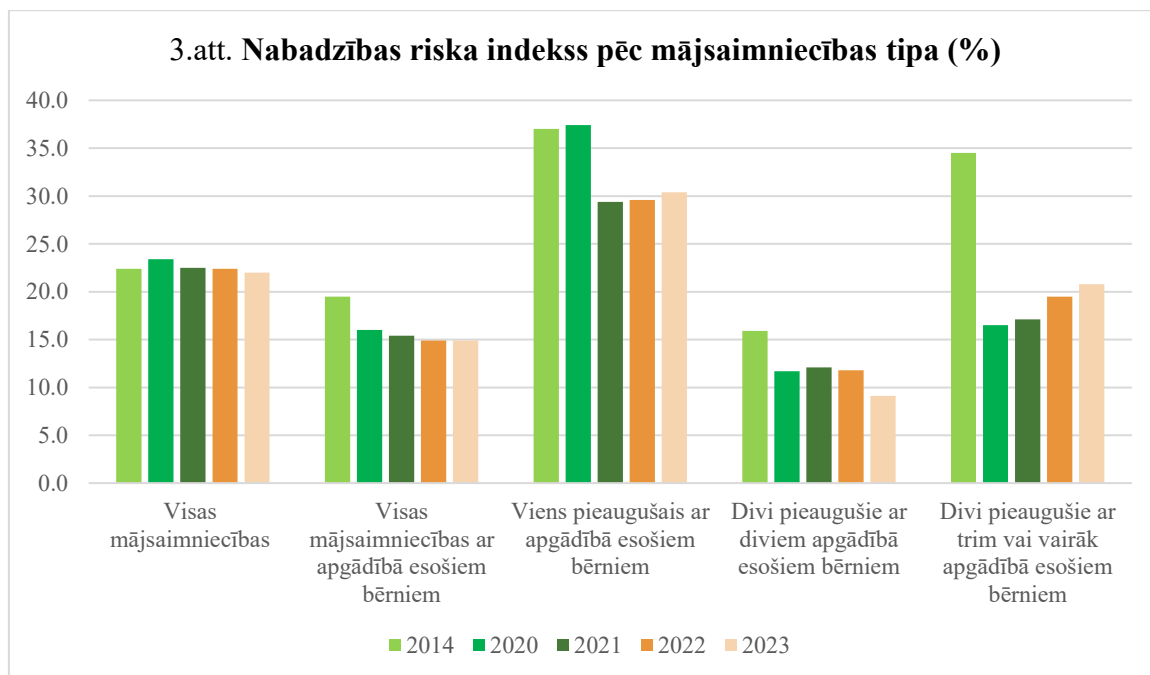

Datu avots: CSP

Saskaņā ar CSP jaunākajiem pieejamiem datiem ²³ starp visām ES dalībvalstīm Latvijā bija piektais augstākais nabadzības vai sociālās atstumtības riskam pakļauto iedzīvotāju īpatsvars – 24,3 %. Sliktāka situācija bija Rumānijā, kur nabadzības vai sociālās atstumtības riskam pakļauto iedzīvotāju īpatsvars bija 32,0 %, Bulgārijā – 30,0 %, Spānijā – 26,5 % un Grieķijā – 26,1 %. Vismazākais nabadzības riskam pakļauto iedzīvotāju īpatsvars bija Čehijā (12,0 %) un

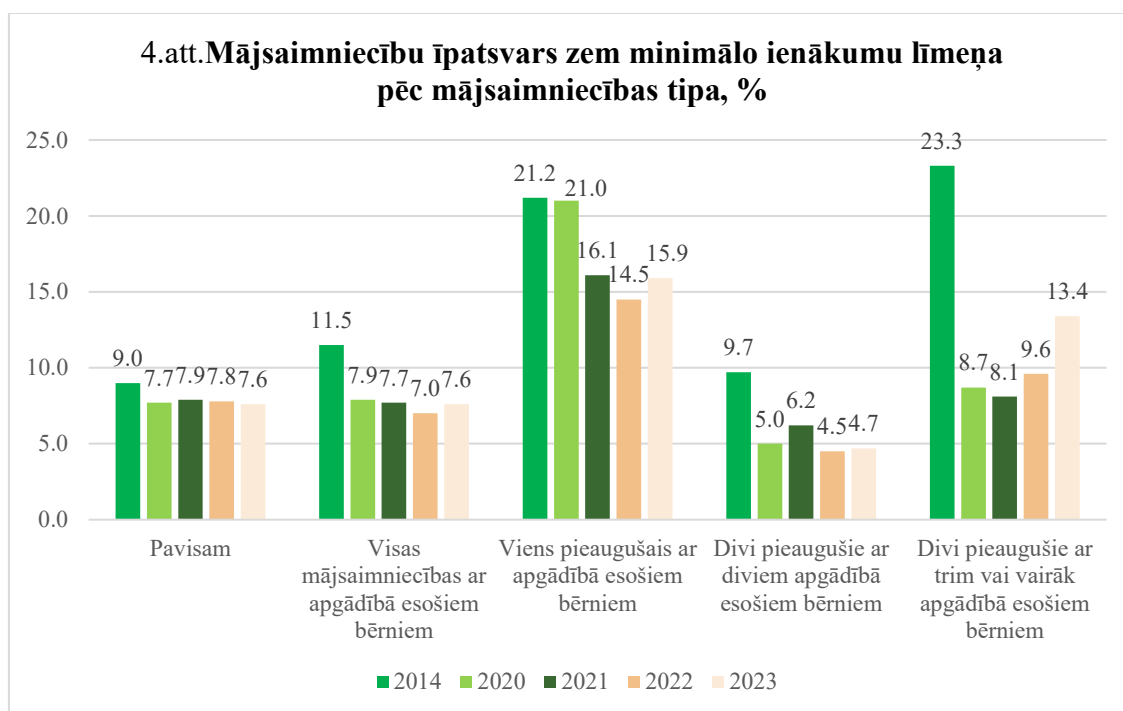
²³ https://admin.stat.gov.lv/system/files/publication/2025-01/Nr_07_Nabadzibas_risks_un_sociala_atstumtiba_Latvija_2023_%2825_00%29_LV.pdf

Slovēnijā (13,7 %). Lai arī pieauguši iedzīvotāju ienākumi no algota darba, tomēr, samazinoties valsts atbalstam (nepalielinot pabalstus ģimenēm ar bērniem un pakāpeniski pārtraucot atbalsta maksājumus, lai kompensētu cenu un energoizmaksu kāpumu, kas bija paredzēti Covid-19 ietekmes mazināšanai), nabadzības risks palielinājās māsaimniecībām ar vienu pieaugušo un apgādībā esošiem bērniem (no 29,6 % 2022. gadā līdz 30,4 % 2023. gadā), māsaimniecībām ar diviem pieaugušajiem un trim vai vairāk apgādībā esošiem bērniem (no 19,5 % 2022. gadā līdz 20,8 % 2023. gadā) un māsaimniecībām ar diviem pieaugušajiem un vienu apgādībā esošu bērnu (no 10,2 % 2022. gadā līdz 12,2 % 2023. gadā). Līdz ar to šīm iedzīvotāju grupām ienākumu pieaugums 2023. gadā bija zemāks nekā turīgākām māsaimniecībām un tādējādi arī pieauga nabadzības risks. Šie dati arī apliecina to, ka krīžu periodos īstermiņa pabalstu ieviešana noteiktām mērķa grupām sniedza nozīmīgu atbalstu tieši mazāk aizsargātajiem iedzīvotājiem, mazinot to nabadzības risku²⁴.

Datu avots: CSP

Latvijā noteiktais minimālo ienākumu līmenis, kas ir pielāgots tieši Latvijas situācijai, un iedzīvotāju īpatsvars, kuru ienākumi ir zem minimālo ienākumu līmeņa, arī uzrāda līdzīgu tendenci attiecībā uz ģimenēm ar bērniem un to situāciju. 2023. gadā palielinājās māsaimniecību ar vienu pieaugušo un apgādībā esošiem bērniem (no 14,5 % 2022. gadā līdz 15,9 % 2023. gadā) un māsaimniecību ar diviem pieaugušajiem un trim vai vairāk apgādībā esošiem bērniem (no 9,6 % 2022. gadā līdz 13,4 % 2023. gadā), kuru ienākumu ir zem minimālo ienākumu līmeņa, īpatsvars.

Datu avots: CSP

2024. gada sākumā Latvijā 19 % iedzīvotāju jeb 356 tūkstoši bija bērni vecumā līdz 17 gadiem²⁵. Lai gan no 2016. gada sākuma kopējais bērnu (0–17 gadi) skaits palielinājies par 4 tūkstošiem jeb 1,1 % un bērnu īpatsvara palielināšanos veicināja nelielais dzimstības pieaugums 2013.–2016. gadā, tomēr vecuma grupā 0–9 gadi bērnu skaits samazinās. Salīdzinot ar 2016. gada sākumu, tas samazinājies par 14 tūkstošiem jeb 6,8 %.

2023. gadā Latvijā piedzima 14 490 bērni – par 1 464 bērniem jeb 9,2 % mazāk nekā 2022. gadā, un par 2 930 jeb 16,8% mazāk nekā 2021. gadā. Dzimstība samazinās arvien straujāk un ir zemākā pēdējo simt gadu laikā. 2023. gadā visaugstākā dzimstība bija sievietēm vecumā 25 – 29 gadi (82 jaundzimušie uz 1 000 sieviešu) un 30 – 34 gadi (80 jaundzimušie uz 1 000 sieviešu).

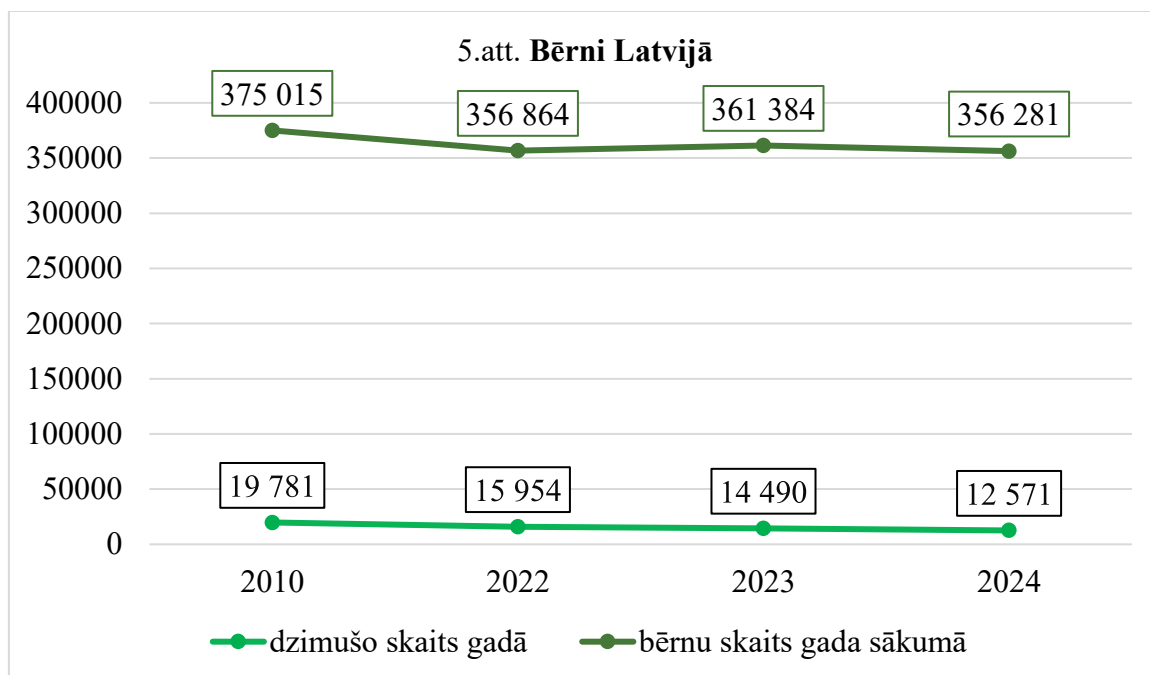
Saskaņā ar CSP provizoriskajiem datiem²⁶ 2024. gadā dzimstības lejupslīde turpinājās, un piedzima 12 571 bērns – par 13,2 % jeb 1 919 jaundzimušajiem mazāk nekā 2023. gadā, kur pēdējos trīs gada mēnešos dzimušo skaits nepārsniedza tūkstoti (oktobrī – 994, novembrī – 940, decembrī – 921 jaundzimušais). 2024. gadā reģistrēts vismazākais dzimušo skaits katrā mēnesī pēdējos simts gados.

Vēl 2021. gadā dzimušo skaits uz 1 000 iedzīvotājiem Latvijā bija vienāds ar ES vidējo rādītāju, taču ar katru gadu tas turpina samazināties. 2023. gadā ES bija 8,2 dzimušo uz 1 000 iedzīvotāju, bet Latvijā – 7,7. Pēdējo 10 gadu laikā augstākais Latvijas rādītājs bija 2016. gadā, kad dzimušo skaits paaugstinājās un bija pat ceturtais labākais rādītājs starp ES dalībvalstīm²⁷.

²⁵https://admin.stat.gov.lv/system/files/publication/2024-08/Nr_05_Berni_Latvija_2024_%2824_00%29_LV_EN.pdf

²⁶ <https://www.csp.gov.lv/lv/jaunums/2024-gada-dzimstiba-turpinaja-samazinaties>

²⁷ <https://stat.gov.lv/lv/statistikas-temas/iedzivotaji/iedzivotaju-skaits/preses-relizes/24304-demografija-2024>

Datu avots: CSP

Eurostat dati²⁸ liecina, ka sieviešu, kas jaunākas par 30 gadiem, dzimstības rādītāji ES valstīs ir samazinājušies kopš 2001. gada, bet sievietēm vecumā no 30 gadiem ir pieauguši. 2001. gadā dzimstības koeficients sievietēm vecumā no 25 līdz 29 gadiem bija visaugstākais starp visām vecuma grupām. 2022. gadā dzimstības koeficients sievietēm vecumā no 30 līdz 34 gadiem kļuva par visaugstāko. Pieaug arī dzimstības līmenis sievietēm vecumā no 35 gadiem.

Arī Latvijā kopš 1994. gada jaundzimušā mātes vidējais vecums palielinās. Arī tēva vidējais vecums palielinās. 1994. gadā piedzima 24 256 bērni, visvairāk – 271 bērns, kad mātei bija 21 un tēvam 23 gadi. 2023. gadā piedzima 14 490 bērni, visvairāk – 155 bērni, kad mātei bija 31 un tēvam 32 gadi. 2023. gadā visaugstākie dzimstības rādītāji bija sievietēm 25 – 34 gadu vecumā. Pamazām pieaug bērnu skaits, kas piedzimst sievietēm pēc 40 gadiem. Mātes vidējais vecums 2023. gadā bija 30,4 gadi (kopš 2011.gada tas palielinājies par 1,8 gadiem), mātes vidējais vecums, piedzimstot pirmajam bērnam, 2023. gadā bija 28,0 gadi (2011. gadā – 25,8 gadi), bet piedzimstot otrajam bērnam – 31,2 gadi.

Latvijā, salīdzinot ar ES valstīm, bērni dzimst mātēm jaunākā vecumā. ES valstīs sieviešu vidējais dzemdību vecums laikā no 2001. līdz 2022. gadam turpināja pieaugt no vidēji 29 līdz 31,1 gadam. Tāda pati tendence ir novērojama sieviešu vidējam vecumam, piedzimstot pirmajam bērnam, no 28,8 gadiem ES 2013. gadā līdz 29,7 gadiem 2022. gadā.

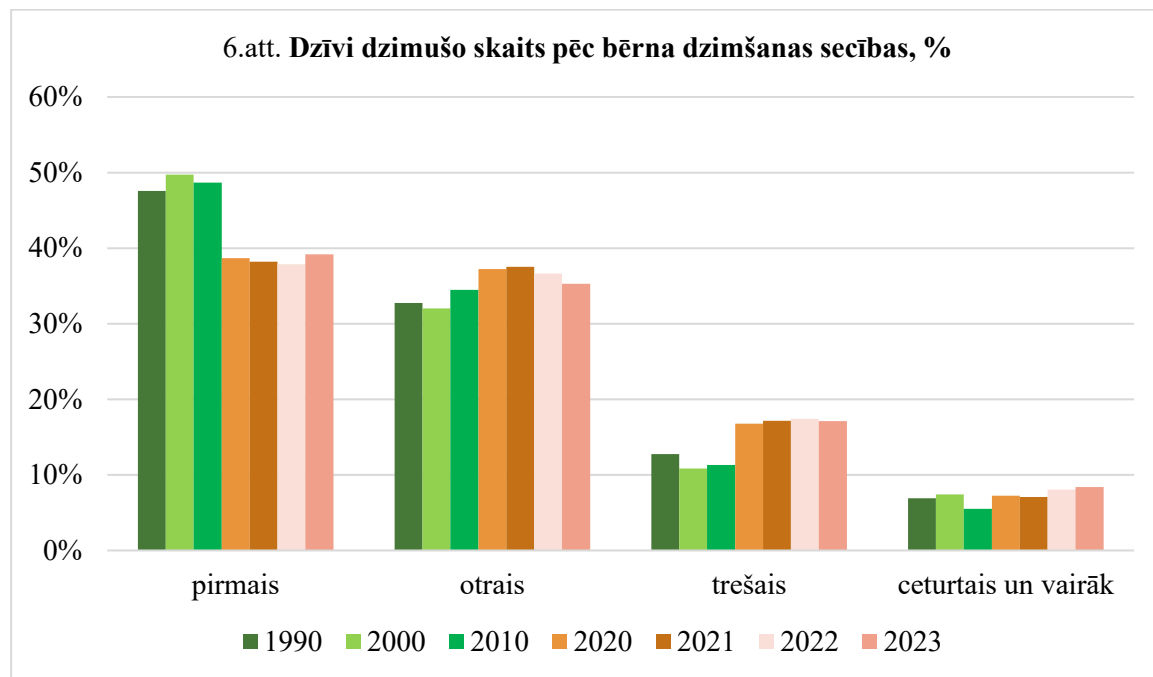
2023. gadā vairāk nekā puse (54,3 %) pirmo un otro bērnu piedzima sievietēm ar augstāko izglītību. Arī trešie bērni vairāk dzima sievietēm ar

²⁸

https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Fertility_statistics#live_births_per_woman_in_the_EU_in_2022

augstāko izglītību (44,8 %). Ceturtie un nākamie bērni vairāk dzima sievietēm ar vidējo un zemāku par vidējo izglītības līmeni (67,4 %).

Lai gan dzimušo bērnu skaits samazinās, pēdējos gados palielinās īpatsvars bērniem, kuri dzimst kā trešie vai ceturtie bērni. 2023. gadā ģimenēs kā pirmie piedzima 39,2% bērnu, kā otrie – 35,3% bērnu, kā trešie – 17,1% bērnu, bet kā ceturtie un vairāk – 8,4% bērnu.

Datu avots: CSP

2024. gada sākumā vislielākais bērnu īpatsvars bija Rīgas reģionā (19,6 %), bet vismazākais – Latgalē (16,5 %). Novados bērnu īpatsvars svārstījās no 13,5 % Krāslavas novadā līdz 30,5 % Mārupes novadā. 2024. gada sākumā no visiem bērniem 96,3 % bija Latvijas pilsoņi, 0,5 % – Latvijas nepilsoņi un 3,2 % – citu valstu pilsoņi. Bērnu skaitā 94,7 % bērnu dzimuši Latvijā, kam seko 2 % bērnu, kuri dzimuši Ukrainā, 1,3 % – Apvienotajā Karalistē, 0,3 % – Īrijā un Krievijā.

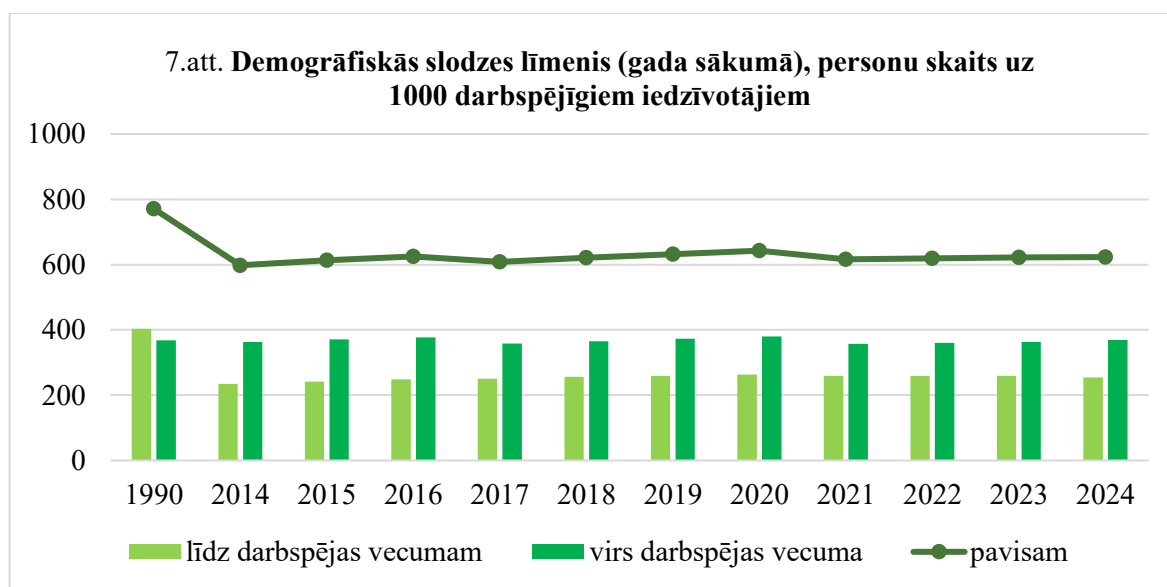
2023. gadā nomira 91 bērns jeb 26 uz 100 000 bērnu. 37 bērni nomira, nesaņiedzot gada vecumu (2022. gadā – 38 bērni). Viens no svarīgākajiem demogrāfisko un sociālo situāciju valstī raksturojošajiem rādītājiem ir jaundzimušo mirstība pirmajā dzīves gadā, kas pēdējos gados ir samazinājusies – no 6,4 mirušiem zīdaiņiem uz 1 000 dzīvi dzimušo 2012. gadā līdz 2,6 mirušiem zīdaiņiem 2023. gadā.

2023. gadā no Latvijas emigrēja 2,2 tūkstoši bērnu, kas bija 13,5 % no kopējā emigrējušo iedzīvotāju skaita (2022. gadā – 22,6 %). Savukārt imigrēja 2,1 tūkstotis bērnu, veidojot 11,4 % no kopējā iebrukušo iedzīvotāju skaita (2022. gadā – 13,2 %).

2024. gada 1. janvārī Latvijā pastāvīgi dzīvoja 25,7 tūkstoši Ukrainas valstspiederīgo, kuri atstājuši valsti karadarbības dēļ, no tiem 7,1 tūkstotis (27,8 %) bija bērni, kuri nav sasnieguši 18 gadu vecumu. No kopējā bērnu skaita 2,2

tūkstoši bija bērni pirmsskolas vecumā (0 – 6 gadi) un 4,9 tūkstoši bērnu – skolas vecumā (7 – 17 gadi).

Demogrāfisko situāciju iepriekšējos gados Latvijā raksturo dzimstības samazināšanās un negatīvs iedzīvotāju dabiskais pieaugums, negatīvs migrācijas saldo un vidējā mūža ilguma palielināšanās, kas kopumā veicina sabiedrības novecošanos un demogrāfiskās slodzes palielināšanos. Demogrāfiskās slodzes līmenis raksturo proporcionālo sadalījumu starp tiem, kuri ir darbaspējas vecumā (15 – 63 gadi) un ir vai varētu būt ekonomiski aktīvi, un pārējo sabiedrības daļu (bērniem un iedzīvotājiem virs darbaspējas vecuma). Kopš 1993. gada virs darbaspējas vecuma iedzīvotāju īpatsvars ir lielāks par bērnu un pusaudžu īpatsvaru, kas nozīmē, ka nākotnē būs mazāks iedzīvotāju skaits darbaspējas vecumā un demogrāfiskās slodzes līmenis pieaugs. 2023. gada sākumā uz 1 000 darbaspējas vecuma iedzīvotāju bija 363 iedzīvotāji vecumā 64 gadi un vairāk un 259 bērni vecumā līdz 14 gadiem. 2024. gada sākumā uz 1 000 darbaspējas vecuma iedzīvotājiem bija 369 pensijas vecuma iedzīvotāju un 254 iedzīvotāji līdz darbaspējas vecumam (bērni vecumā no 0 – 14 gadiem). Latvijas iedzīvotāju vidējais vecums 2024. gada sākumā bija 43,1 gads – 39,9 gadi vīriešiem un 45,9 gadi sievietēm.

Eurostat apkopotie dati liecina, ka Latvijā vērojams demogrāfiskās slodzes koeficienta straujāks pieaugums, salīdzinot ar ES vidējo rādītāju, kā arī ar kaimiņvalstīm Igauniju un Lietuvu²⁹.

2.tab. Demogrāfiskās slodzes koeficients

	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2023
Eiropas Savienība – (27)	52.3	52.9	53.6	54.3	54.9	55.5	56.0	56.5	56.7

²⁹ Eurostat datu bāze, datu tabula, [demo_pjanind]

valstis no 2020. gada)									
Igaunija	53.1	54.1	55.2	56.0	56.7	57.5	58.2	58.2	57.8
Latvija	52.4	53.6	54.9	56.0	56.6	57.5	58.2	58.4	58.6
Lietuva	49.5	50.1	51.0	51.8	52.2	52.5	53.3	53.5	53.7

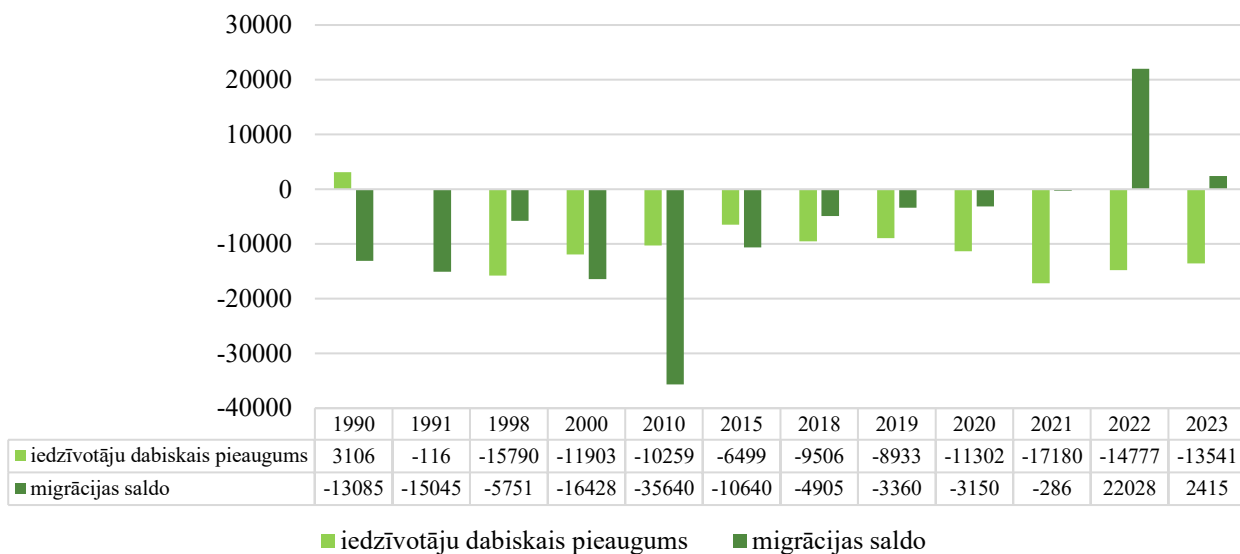
Datu avots: CSP

Kopš 1990. gada, kad bija vislielākais Latvijā reģistrētais iedzīvotāju skaits (2 668 140), līdz 2024. gadam iedzīvotāju skaits ir samazinājies par 796 tūkstošiem.

Iedzīvotāju dabiskais pieaugums ir negatīvs kopš 1991. gada un 2021. gadā tas sasniedza augstāko negatīvo rādītāju. Migrācijas saldo ir negatīvs jau kopš 1989. gada. Šim rādītājam kopš 2010. gada, kad pasaules finanšu un pārvaldes krīzes periodā emigrācijas vilnis bija ievērojami palielinājis negatīvo migrācijas saldo, turpmākos gados ir vērojama stabila tendence samazināties. 2022. gadā fiksēts pozitīvs migrācijas saldo – iebrāuca par 22 028 cilvēkiem vairāk (pārsvarā tie bija kara bēgļi no Ukrainas) nekā izbrauca no Latvijas.

Darbspējas vecuma iedzīvotāju skaita samazinājumu Latvijā būtiski ir ietekmējusi migrācija. Būtisks darbspējas vecuma iedzīvotāju skaita samazinājums bija vērojams finanšu un pārvaldes krīzes laikā (2008. – 2010. gadā). Tā kā jaundzimušo kohortes (vienā gadā dzimušie) Otrā Pasaules kara beigās bija skaitliski mazas, un tos nomainīja 1950. – 1960. gados dzimušo apjomīgās paaudzes, Latvijā iedzīvotāju novecošanās pastiprinājusies vēlāk nekā citās Eiropas valstīs. Situācijas izmaiņas esošajā periodā ietekmē mazskaitlīgo 1990-to gadu vidū un otrajā pusē dzimušo ienākšana darba tirgū un skaitliski lielāko 1950. – 1960. gados dzimušo paaudžu pensionēšanās vecuma sasniegšana. Tas būtiski ietekmēs sociālās apdrošināšanas sistēmas noslodzi vidējā un ilgtermiņā, kā arī gaidāms, ka būtiski pieaugs pieprasījums pēc veselības aprūpes un ilgtermiņa aprūpes pakalpojumiem.

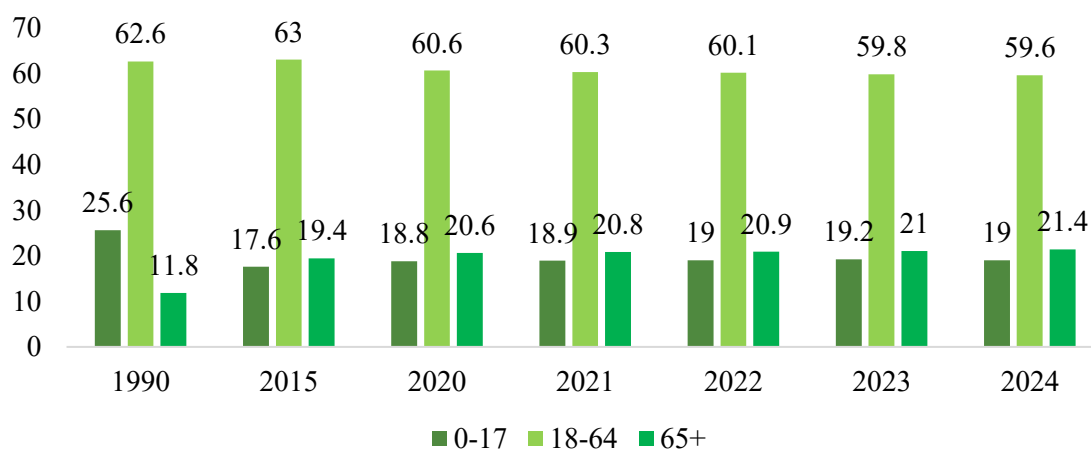
8.att. Iedzīvotāju dabiskais pieaugums
un migrācijas saldo, personu skaits

Datu avots: CSP

Latvijā turpinās izteikta sabiedrības novecošanās tendence. Iedzīvotāju vecuma grupā 0 – 17 gadi īpatsvars kopējā iedzīvotāju skaitā 2024. gada sākumā bija 19 %. Lai gan pēdējos gados bērnu īpatsvars pakāpeniski nedaudz pieaug, salīdzinot ar 1990. gadu, 2024. gada sākumā tas ir samazinājies par 6,6 procentpunktiem. Savukārt iedzīvotāju vecuma grupā 18-64 gadi īpatsvars 2024. gada sākumā bija 59,6%, kas ir par 3 procentpunktiem mazāk nekā 1990. gadā. Visbūtiskākās izmaiņas ir iedzīvotāju vecuma grupā virs 65 gadiem, jo šīs grupas iedzīvotāju īpatsvars pērn pieaudzis par 9,6 procentpunktiem salīdzinājumā ar 1990. gadu.

9.att. Pastāvīgo iedzīvotāju skaits un īpatsvars pa vecuma grupām (%)

Datu avots: CSP

Vispārīgais dzimstības koeficients uz 1 000 iedzīvotāju laika posmā kopš 1990. gada ir samazinājies no 14,2 līdz 7,5 2023. gadā. Vēlamā summārā

dzimstības koeficienta vērtība, kas ir nepieciešama normālai paaudžu nomaiņai (2,1 – 2,2), kopš 1990. gada Latvijā nav sasniegta. Pēdējo reizi summārā dzimstības koeficienta vērtība 2,2 Latvijā bija 1986.-1987. gadā. Summārais dzimstības koeficients savu augstāko līmeni pēc ilgstoša samazinājuma kopš 1993. gada sasniedza tikai 2016. gadā (1,74). Tomēr kopš 2017. gada dzimstības koeficients ir samazinājies un 2023. gadā bija 1,36, kas ir tālu no vēlamā bērnu skaita normālai paaudžu nomaiņai. ES kopumā 2022. gadā summārais dzimstības koeficients bija 1,46 (robežās no 1,08 Maltā līdz 1,79 Francijā)³⁰.

3.tab. Summārais dzimstības koeficients

	2011	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2023
ES vidēji (27 valstis no 2020 gada)	1.54	1.54	1.57	1.56	1.54	1.53	1.51	1.53	1.46	
Igaunija	1.61	1.58	1.60	1.59	1.67	1.66	1.58	1.61	1.41	
Latvija	1.33	1.70	1.74	1.69	1.60	1.61	1.55	1.57	1.47	1.36
Lietuva	1.55	1.63	1.63	1.57	1.53	1.43	1.36	1.36	1.27	

Datu avots: Eurostat, CSP

2022. gadā kopējais dzimstības koeficients ES bija 1,46 dzīvi dzimušie uz vienu sievieti, bet Latvijā – 1,47. ES kopējais dzimstības līmenis pieauga no zemākā līmeņa 1,43 2001. un 2002. gadā līdz relatīvi augstākajam līmenim 1,57 2008. un 2010. gadā; tam sekoja neliels samazinājums līdz 1,51 2013. gadā līdz 2017. gadam, kad rādītājs atkal sāka kristies. Covid-19 pandēmijas laikā ES dzimstības koeficients samazinājās līdz 1,51 (2020. gadā) dzīvi dzimušiem bērniem, nedaudz palielinājās līdz 1,53 (2021. gadā) un samazinājās līdz jaunam zemākajam līmenim 2022. gadā – 1,46³¹.

Demogrāfisko situāciju raksturojošs rezultātīvs rādītājs ir vidējais paredzamais mūža ilgums, kas Latvijā ir viens no zemākajiem salīdzinājumā ar citām ES valstīm. Vīriešu paredzamais mūža ilgums 2023. gadā Latvijā (70,8 gadi) un Bulgārijā (72,0 gadi) bija zemākie rādītāji ES (78,9 gadi). Zemi rādītāji bija arī Lietuvā (72,5 gadi) un Rumānijā (72,9 gadi). Igaunijā šis rādītājs bija 74,1 gads. Arī sievietēm mūža ilguma rādītāji gan Latvijā, gan Lietuvā ir vieni no zemākajiem – Latvijā 80,8 gadi, Lietuvā 81,7 gadi (Igaunijā – 83,1). Vēl īsāks paredzamais mūža ilgums sievietēm bija tikai Bulgārijā (79,6), Ungārijā (80,1) un Rumānijā (80,5). Vislielākais paredzamais mūža ilgums vīriešiem 2023. gadā bija Maltā (81,8), bet sievietēm – Spānijā (86,7).

2024. gada sākumā Latvijā dzīvoja 399,5 tūkst. senioru vecumā no 65 gadiem, un tas ir gandrīz katrs piektais jeb 21,3 % no visiem iedzīvotājiem. 2024. gada sākumā Latvijā 46,4 % iedzīvotāju bija vīrieši un 53,6 % – sievietes. Starp senioriem šis dalījums ir krasī atšķirīgs – tikai trešdaļa no iedzīvotājiem šajā vecumā ir vīrieši (33,9 %), bet divas trešdaļas – sievietes (66,1 %). Pirms vairāk

³⁰ Oficiālās statistikas portāls, datu tabula [IDK010]

³¹https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Fertility_statistics#live_births_per_woman_in_the_EU_in_2022

kā 30 gadiem (1991. gadā) senioru īpatsvars bija divreiz mazāks – 11,8 %, 2003.gadā – 15,8%. Lai arī kopējais iedzīvotāju skaits Latvijā samazinās, vecāka gadagājuma iedzīvotāju skaits pieaug. Senioru skaita pieaugumu ietekmē dažādi faktori, tai skaitā arī paredzamā mūža ilguma pieaugums.

2023. gadā ekonomiskās aktivitātes līmenis vecuma grupā 55-64 gadi pārsniedza līmeni, kāds tas bija pirms Covid-19 pandēmijas 2020. gadā (74,6%), un bija 75,5% (ES vidējais līmenis – 67,0%). Savukārt, vecuma grupā no 60-64 gadiem 2023. gadā ekonomiskās aktivitātes līmenis kārtējo reizi sasniedza visaugstāko punktu pēdējo 20 gadu laikā – 69,6%, kamēr vidējais ES līmenis bija par 16,1 procentpunktiem mazāks jeb 53,5%³².

Nodarbinātības jomā gados vecākos iedzīvotājus Latvijā raksturo samērā augsta līdzdalība darba tirgū. 2023. gadā bija vērojams personu vecumā 50-64 gadi nodarbinātības līmeņa pieaugums un tas bija 73,8% (ES vidējais rādītājs 70,0%), turklāt tas bija augstākais rādītājs pēdējo 15 gadu laikā³³. Personu vecumā 50–64 gadi bezdarba līmenis 2023. gadā bija - 6,2%, tomēr tas vēl joprojām pārsniedz vidējo rādītāju šajā vecuma grupā ES, kas 2023. gadā bija 4,5%³⁴.

³² https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/lfsa_argan__custom_14378106/default/table?lang=en

³³ https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/lfsa_argan__custom_14377709/default/table?lang=en

³⁴ https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/lfsa_urgan__custom_14377771/default/table?lang=en

2. Demogrāfiskās situācijas prognozes

Turpmākajos gados ES iedzīvotāju skaita samazināšanās un turpmāka novecošana var negatīvi ietekmēt ES konkurētspēju ilgtermiņā. Tiek prognozēts, ka pasaules iedzīvotāju skaits pieaugs visā 21. gadsimtā un novecošana kļūs par arvien nozīmīgāku demogrāfisko tendenci visā pasaulē³⁵. Demogrāfisko pārmaiņu virziens un temps dažādās valstīs atšķiras, un tiek prognozēts, ka lielā mērā pasaules iedzīvotāju skaits pieaugs valstīs ar zemiem ienākumiem.

Tiek prognozēts, ka ES iedzīvotāju skaits turpmākajos gados samazināsies, savukārt gados vecāku cilvēku skaits - pieaugs, īpaši attiecībā pret cilvēku skaitu darbaspējas vecumā. Tādējādi visās dalībvalstīs strauji pieaugs demogrāfiskā slodze (darbspējas vecumu pārsniegušo personu skaita (vecumā 65+) attiecība pret personu skaitu darbaspējas vecumā). ES vidēji 2023. gadā demogrāfiskā slodze³⁶ bija 36 % (Latvijā - 36%), bet 2070. gadā tā pieaugs līdz 59 % (Latvijā - 61%, tātad lielāka nekā vidēji ES), un lielākā daļa pieauguma ir sagaidāma jau līdz 2045. gadam³⁷.

Līdz ar sabiedrības novecošanos nākotnē arvien pieaugs ilgtermiņa aprūpes nepieciešamība, līdz ar ko arī izdevumi šai jomai. Ar vecumu saistīto pabalstu sistēmas galvenokārt tiek finansēta no vispārējiem (nodokļu) ieņēmumiem. Sabiedrībai novecojot, nelielam nodarbināto skaitam nāksies nodrošināt pensiju izmaksas lielam pensionāru skaitam, kā arī nodrošināt veselības un ilgtermiņa aprūpes vajadzības. Tādēļ ES līmenī tiek uzsvērtā nepieciešamība pēc iespējas pilnīgāk izmantot sava darbaspēka potenciālu, lai risinātu jautājumus, kas saistīti ar iedzīvotāju novecošanos, un vairotu konkurenci pasaules mērogā.

Ja demogrāfiskajām pārmaiņām netiks pievērsta uzmanība, tās var vēl vairāk saasināt darbaspēka trūkumu, radot vājos punktus ekonomikā. Vienlaikus demogrāfiskās pārmaiņas var radīt jaunas iespējas dažādās nozarēs. "Ilgdzīvojošā sabiedrībā" iespējas rodas dažādās nozarēs un jomās, piemēram, tehnoloģiju, veselības un aprūpes, medicīnas, uztura un labbūtības, izglītības un mūžizglītības, transporta un finanšu pakalpojumu jomā, kā arī sociālajā ekonomikā. Demogrāfiskās pārmaiņas ietekmē arī piekļuvi noteiktām kritiski svarīgām zālēm, palielinot pieprasījumu pēc zālēm, kas pielāgotas ar novecošanu saistītām slimībām, un pēc geriatriskās aprūpes, tādējādi ietekmējot farmācijas pētniecības un izstrādes prioritātes.

Saskaņā ar jaunajiem Eiroparometra aptaujas rezultātiem, 7 no 10 eiropiešiem piekrīt, ka demogrāfiskās tendences apdraud ES ekonomisko labklājību un konkurētspēju ilgtermiņā. Lielākā daļa eiropiešu (51 %) uzskata, ka demogrāfisko pārmaiņu pārvaldībai jābūt politiskai prioritātei gan ES, gan dalībvalstīs, turklāt vairākums — 85 % — piekrīt, ka tam nepieciešama cieša

³⁵ Apvienoto Nāciju Organizācijas Ekonomikas un sociālo lietu departamenta Iedzīvotāju nodaļas ziņojums par pasaules iedzīvotāju skaita prognozi 2022. gadā.

³⁶ Iedzīvotāju vecumā virs 65 gadi skaita proporcija no iedzīvotājiem darbaspējas vecumā (20-64 gadi).

³⁷ Eiropas Komisijas prognozes, 2024 Ageing Report, https://economy-finance.ec.europa.eu/publications/2024-ageing-report-economic-and-budgetary-projections-eu-member-states-2022-2070_en

valdības struktūru sadarbība visos līmeņos. Attiecībā uz politikas risinājumiem iedzīvotāji norādīja, ka vēlāmākie sabiedrības novecošanas problēmas risināšanas pasākumi ir pienācīgu pensiju nodrošināšana, lai tās varētu atļauties arī nākamās paaudzes (49 %), kā arī kvalitatīvu un pieejamu veselības aprūpes pakalpojumu nodrošināšana (49 %). Darba tirgū iedzīvotāji par efektīvākajiem uzskata pasākumus, ar ko risina jauniešu bezdarba problēmu (61 %), kam seko darba un privātās dzīves līdzsvara politika (48 %) ³⁸.

Sabiedrības novecošana ietekmē publiskā sektora budžetu. Darbspējas vecuma iedzīvotāju skaita sarukums mazina ieņēmumus no iedzīvotāju ienākuma nodokļa un sociālās apdrošināšanas iemaksām, savukārt veselības aprūpes, ilgtermiņa aprūpes un pensiju izdevumiem ES dalībvalstīs prognozēts pieaugums vidēji no 24,4% no IKP 2022. gadā līdz 25,6 % 2070. gadā ³⁹.

Visās ES dalībvalstīs iedzīvotāju struktūrā sarūk darbspējas vecuma iedzīvotāju īpatsvars. Saskaņā ar Eurostat demogrāfisko prognožu pieņēmumiem par dzimstības, mirstības un migrācijas rādītāju attīstības tendencēm, vīriešu paredzamais mūža ilgums Latvijā palielināsies no 70,5 gadiem 2023. gadā līdz 82,5 gadiem 2070. gadā, bet sieviešu paredzamais mūža ilgums – no 80 gadiem līdz 88,4 gadiem. Saskaņā ar Eurostat prognozēm sagaidāms, ka Latvijas iedzīvotāju skaits turpinās samazināties - no 2023. līdz 2070. gadam sarūkot par trešdaļu – līdz 1,3 miljoniem ⁴⁰.

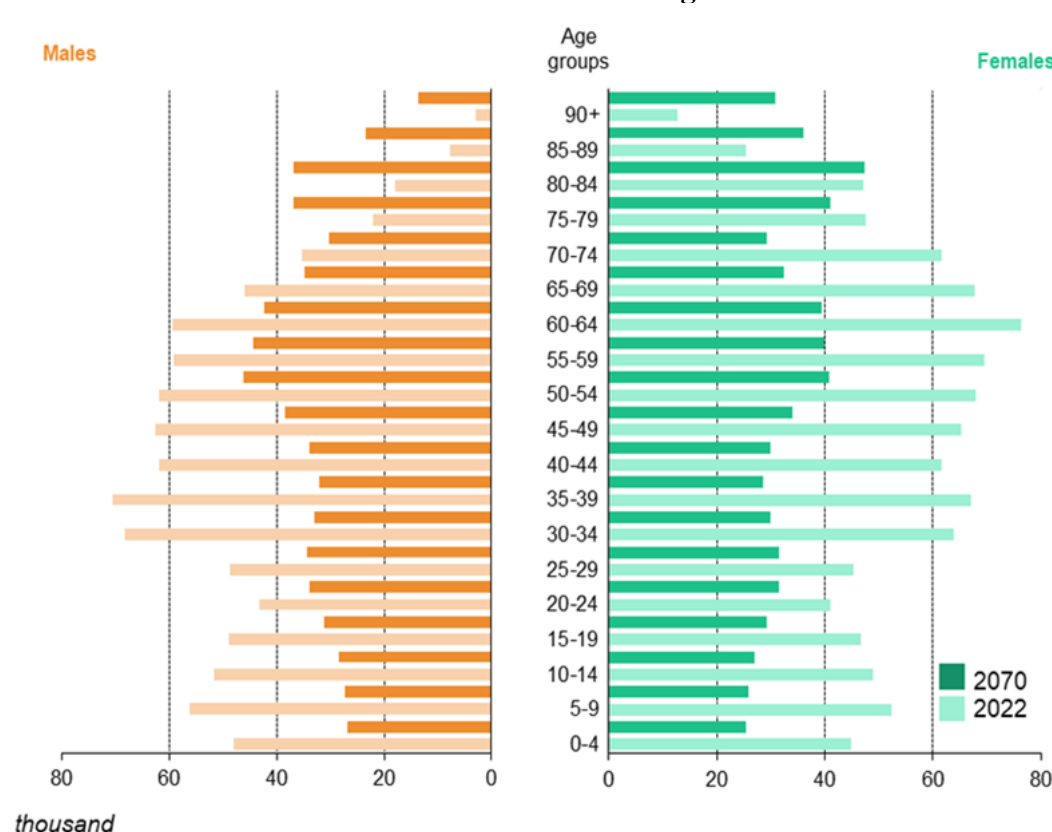
Pensijā pavadītais ilgums ES dalībvalstu vidū atšķiras. Latvijā tas ir salīdzinoši visīsākais, jo ir īsāka dzīvildze. Pēc CSP datiem mirstības un mūža ilguma aprēķini rāda, ka, piemēram, vīriešu, kuri sasnieguši 65 gadu vecumu, vidējais turpmākās dzīves ilgums varētu būt 14,3 gadi, bet šo pašu vecumu sasniegušajām sievietēm – 19,2 gadi. Savukārt pēc EK prognozēm nākotnē līdz 2070. gadam Latvijā vidējais pensijā pavadītais ilgums pieaugs līdz pat 21,5 gadiem vīriešiem un 25,4 gadiem sievietēm.

³⁸ Eurobarometra zibensaptauja Nr. 534 “Demogrāfiskās pārmaiņas Eiropā” (Datu vākšana: 1/9 – 14/9/2023).

³⁹ Eiropas Komisijas prognozes, 2024 Ageing Report, https://economy-finance.ec.europa.eu/publications/2024-ageing-report-economic-and-budgetary-projections-eu-member-states-2022-2070_en, 5.lp.

⁴⁰ Eiropas Komisijas prognozes, 2024 Ageing Report, https://economy-finance.ec.europa.eu/publications/2024-ageing-report-economic-and-budgetary-projections-eu-member-states-2022-2070_en

10.att. Eiropas Komisijas prognozes par Latvijas iedzīvotāju vecumstruktūras izmaiņām 2022. un 2070. gadā

Demogrāfiskās prognozes⁴¹ liecina, ka līdz 21. gadsimta vidum darbaspējas vecuma (15 – 64 gadi) iedzīvotāju skaits var palielināties tikai Rīgas metropoles areālā jeb Rīgas piepilsētā. Pārējos reģionos demogrāfiskās slodzes līmenis pieaugs. Labāku iedzīvotāju vecuma struktūru un demogrāfisko attīstību galvaspilsētas apkārtnē ietekmē ilglaicīgas un noturīgas iedzīvotāju iekšzemes migrācijas iezīmes. Pamats tam ir pieejamāka un kvalitatīvāka veselības aprūpe un sociālā infrastruktūra, plašākas iespējas un labvēlīgāki nosacījumi mājokļu kredītu pieejamībā, kā arī tuvums galvaspilsētai jeb valsts galvenajam ekonomiskās attīstības un nodarbinātības centram.

⁴¹ Latvijas Universitāte, Priekšlikumi demogrāfiskās politikas plānam, 2024.gada aprīlis

3. Demogrāfisko situāciju ietekmējošie faktori

OECD 2024. gadā publiskotajos ziņojumos⁴² ir analizēti dzimstības rādītāji un iespējamie risinājumi to uzlabošanai. Lēmumi par bērnu radīšanu ir atkarīgi no vairākiem faktoriem, piemēram, ekonomiskās un finansiālās drošības, veselības stāvokļa, kopējās darba tirgus situācijas un ģimenes politikas. Tāpēc nav vienotas politikas, kas var uzturēt dzimstību, nemaz nerunājot par pieaugumu, un ir nepieciešama daudzpusīga pieeja, lai ģimenes varētu radīt vēlamu bērnu skaitu. Arvien vairāk ģimenēm ir nepieciešams divi pieaugušie, kas strādā algotu darbu, lai nodrošinātu mājsaimniecības vēlamu finansiālo situāciju. Galvenās izmaiņas sabiedrībā, politikā un ekonomikā, sieviešu izglītības līmeņa paaugstināšanās, efektīvāka kontracepcijas līdzekļu pieejamība, pieaugošais divu pelnītāju mājsaimniecību pārsvars, valsts politikas atbalsts (piemēram, apmaksāts atvaļinājums un pirmsskolas izglītības un aprūpes pakalpojumi) palīdz vecākiem atrast līdzsvaru starp darbu un ģimenes pienākumiem. Bērnu aprūpe, izglītība, pārtika un mājoklis ir nozīmīga ģimenes budžeta izdevumu daļa, un lielāks bērnu skaits attiecīgi nozīmē lielākas izmaksas. Ja ir vairāk bērnu, tas bieži vien nozīmē mājokļa izdevumu pieaugumu, jo ģimenei nepieciešams lielāks mājoklis. Tādēļ vieglāka piekļuve hipotekārajiem kredītiem un lētākiem īres mājokļiem gados jauniem cilvēkiem varētu pozitīvi ietekmēt lēmumu radīt bērnus. Vecākiem ir tendence veltīt arvien vairāk laika bērnu audzināšanai, jo īpaši tas attiecas uz vecākiem ar augstāku izglītības līmeni. Nereti, apsverot bērna radīšanu, jaunieši un pusaudži domā gan par bērnu ietekmi uz klimatu, gan arī klimata pārmaiņu ietekmi uz viņu nākamo bērnu dzīvi. Ja sievietes spēj apvienot darbu un ģimenes dzīvi un vienlīdzīgi piedalīties ekonomiskajā dzīvē, tas noved pie labākiem ekonomiskajiem rezultātiem un augstākiem dzimstības rādītājiem. Apmaksāts bērna kopšanas atvaļinājums, kvalitatīva bērnu aprūpe par pieņemamu cenu palīdz vīriešiem un sievietēm strādāt un pozitīvi ietekmē dzimstības rādītājus. Finansiālais atbalsts ģimenēm, jo īpaši saistībā ar mājokli, kļūst arvien svarīgāks. Kā norāda OECD, vislabākā pieeja valstīm, kuras vēlas veicināt dzimstību, ir veicināt lielāku dzimumu līdztiesību un taisnīgāku darba un bērnu audzināšanas pienākumu sadali, tāpat nodrošināt apmaksātu bērna kopšanas atvaļinājumu, bērnu aprūpi un finansiālu atbalstu, kā arī lielāka uzmanība jāpievērš ar bērnu audzināšanu saistītām izmaksām, jo īpaši mājokļa izmaksām.

Analizējot gan ģimeņu dzīves kvalitāti, gan arī dzimstības rādītāju ietekmējošos faktoros Latvijā, ir veikta virkne dažādu pētījumu. Pētījumi apliecina, ka nav viena noteicošā faktora, kas varētu būtiski mainīt valsts demogrāfisko situāciju. Ministrijas pasūtītajā “Ģimenes valsts politikas pamatnostādņu 2011. – 2017.gadam ex-post novērtējumā” un pētījumā “Par

⁴² https://www.oecd.org/en/publications/2024/06/society-at-a-glance-2024_08001b73.html
OECD: Fertility trends across the OECD: the underlying drivers, and what role for policy?

tautas ataudzi ietekmējošo faktoru izpēti”⁴³ iezīmējas būtiskākie faktori, kuri var pozitīvi ietekmēt lēmuma pieņemšanu par bērna ienākšanu ģimenē. Visbiežāk tie ir ekonomiskā stabilitāte un drošības sajūta, kas saistīta ar abu vecāku nodarbinātības situāciju un iespēju saskaņot ģimenes un darba dzīvi, partnerattiecību stabilitāte, iepriekšējās grūtniecības, dzemdību un bērnu audzināšanas pieredze. Aptaujāto ģimeņu (esošo un topošo ģimeņu) skatījumā materiālais nodrošinājums nav vienīgais noteicošais faktors, kā daudz nozīmīgāki un prioritāri nodrošināmi atbalsta pasākumi tika norādīti pakalpojumi bērna aprūpei, audzināšanai un izglītošanai.

Veidojot dzimstības stratēģiju, būtisks un vērā ņemams ir pārdomāts atbalsts visa veida ģimenēm ar bērniem. Topošajiem vecākiem būtiska ir "stabilitāte", esošās situācijas nepasliktināšanas jeb sadzīves komforta nezaudēšana, kā arī valsts sniegtā atbalsta stabilitāte un prognozējamība. Tomēr materiālais nodrošinājums nav vienīgais determinants. Pabalstiem ir jābūt, bet tie nav primārie mehānismi, kas motivē radīt bērnus. Tie stabilizē, sniedz atbalstu, finansiālie pabalsti kalpo kā drošības un stabilitātes izjūtas garantis⁴⁴. Arī stabili ienākumi, pieejams piemērots mājoklis un iespēja saskaņot ģimenes un darba dzīvi ir būtiski aspekti, kas ietekmē tautas ataudzi, un šajās jomās valsts sniegtais atbalsts var kalpot kā papildus motivators. Aptaujājot Latvijas iedzīvotājus par saņemto valsts un pašvaldību atbalstu, jāsecina, ka diemžēl tikai pavisam neliela daļa ir apmierināti ar valsts un pašvaldību sniegto atbalstu. Aptaujātie vecāki norāda, ka šobrīd valsts atbalsta politika galvenokārt fokusēta uz bērna pirmo dzīves gadu, kad bērns ir jāaprūpē individuāli un ģimenei ir vai nu ierobežotas iespējas strādāt vai rodas papildu izdevumi par bērna pieskatīšanu. Tomēr augot bērnam, aug arī tā un visas ģimenes kopējās vajadzības, tādēļ svarīgi apzināties un savlaicīgi novērst potenciālos nabadzības riskus un plānot samērīgu turpmāko valsts atbalstu, atceroties par to sabiedrības daļu, kurā bērna ienākšana ģimenē saistīta ar visstraujāko ienākumu kritumu – daudz bērnu ģimenes un vecāki, kas audzina bērnu vai bērnus bez otra vecāka atbalsta, ģimenes, kurās ir bērns vai vecāks ar invaliditāti^{45,46}.

Vairums pētījuma⁴⁷ respondenti optimālos apstākļos (labs finansiālais stāvoklis, labas bērna uzraudzības iespējas) vēlas divus vai trīs bērnus. Līdz ar to vajadzētu stimulēt divu un trīs bērnu ģimenes veidošanu, kas tiek norādīts kā optimālais ģimenes lielums. Vienlaikus, izvirzot mērķus par trešā bērna politikas attīstību, būtu vienlīdz svarīgi attīstīt arī otrā bērna atbalsta pasākumu sistēmu,

⁴³ Pētījums "Par tautas ataudzi ietekmējošo faktoru izpēti" (2013)

https://www.pkc.gov.lv/images/Tautas_ataudzi_ietekmejosie_faktori.pdf

⁴⁴ Priekšlikumi dzimstības stratēģijai - vecāku organizācijas Mammamunteti.lv ziņojums (2021)

⁴⁵ Priekšlikumi dzimstības stratēģijai - vecāku organizācijas Mammamunteti.lv ziņojums (2021)

⁴⁶ Pētījums "Par tautas ataudzi ietekmējošo faktoru izpēti" (2013)

https://www.pkc.gov.lv/images/Tautas_ataudzi_ietekmejosie_faktori.pdf

⁴⁷ Laulību, dzimstības un pozitīvu bērnu - vecāku attiecību veicinošo faktoru izpēte: 2022. gada un 2004. gada pētījumu rezultātu salīdzinājums

<https://ppdb.mk.gov.lv/database/laulibu-dzimstibas-un-pozitivu-bernu-vecaku-attiecibu-veicinoso-faktoru-izpete-2022-gada-un-2004-gada-petijumu-rezultatu-salidzinajums/>

kas ir īpaši svarīgi situācijā, kad tautas ataudze tiek īstenota nepietiekamā apmērā⁴⁸.

Arī pētījums par Latvijas iedzīvotāju seksuālās un reproduktīvās veselības ietekmējošiem faktoriem un paradumiem⁴⁹ liecina, ka tendence par vēlamo bērnu skaitu ģimenē kopš 2003. gada saglabājusies nemainīga - visbiežāk Latvijas iedzīvotāji ģimenē vēlētos divus bērnus. 2023. gadā pieaudzis to iedzīvotāju īpatsvars, kuri atbild, ka viņiem nav šķēršļu optimāla bērnu skaita sasniegšanai. Nestabilitāte ienākumos, līdzīgi kā iepriekšējos pētījumos, arī 2023. gadā ir vadošais šķērslis vēlamā bērnu skaita sasniegšanā. Tomēr iedzīvotāju īpatsvars, kuri atbild, ka nestabilitāte ienākumos ir šķērslis bērnu radīšanai, 2023. gadā ir zemāks kā iepriekšējo aptauju gados. Par nestabilitāti ienākumos ir nobažījies augstāks īpatsvars vīriešu un Rīgā dzīvojošo personu. Diemžēl abās dzimuma grupās, salīdzinājumā ar iepriekšējiem pētījumiem, ir pieaudzis to iedzīvotāju īpatsvars, kas norāda, ka veselības problēmas ir šķērslis optimāla bērnu skaita ģimenē sasniegšanai.

Nemot vērā 2025. gadā veiktās izmaiņas darbaspēka nodokļos, nozares eksperti⁵⁰ aicina izvērtēt nodokļu ietekmi uz iedzīvotāju grupām, kuras audzina vai plāno audzināt bērnus, apzināties šo ģimeņu finansiālo spriedzi un tās negatīvo ietekmi uz lēmumiem par bērna nākšanu pasaulē, kā arī strauji krītošās dzimstības ilgtermiņa ietekmi uz darbaspēka pieejamību un iekšējo drošību valstī. Vienlaikus būtiski ir meklēt risinājumu bērna kopšanas pabalstu un ģimenes valsts pabalstu "indeksācijai", jo nodokļu atvieglojumi vien nedod nepieciešamo papildus ienākumu apjomu, lai vidējās algas saņēmēji ar vairāk kā 1 apgādājamu bērnu uz 1 strādājošo nebūtu pakļauti nabadzības riskam. Tāpat ekspertu ieskatā⁵¹, lai veicinātu demogrāfisko situāciju Latvijā, ir būtiski radīt optimālus apstākļus, kas ļautu ģimenēm pieņemt lēmumu par bērna laišanu pasaulē. Prioritātei jābūt ienākumu stabilitātes nodrošināšanai jaunajām māmiņām, lai pēc bērna piedzimšanas viņu finansiālais stāvoklis nesamazinātos salīdzinājumā ar situāciju pirms ģimenes pieauguma. Personīgā materiālā nodrošinājuma līmenis ir viens no izšķirošajiem faktoriem, kas ietekmē dzimstību, tādēļ nav pieļaujama būtiska ienākumu samazināšanās jaunajās ģimenēs.

LM ieskatā prioritāri ir jāpārskata bērna kopšanas pabalsta apmērs līdz bērna pusotra gada vecumam. Turklāt ir būtiski nodrošināt elastīgākas iespējas saņemt vecāku pabalstu tiem vecākiem, kuri bērna kopšanas atvaļinājuma laikā ir nodarbināti. Šis risinājums ne tikai uzlabo jauno vecāku finansiālo situāciju, bet arī ir būtisks no darba devēju perspektīvas – tas ļauj darbiniekam saglabāt saikni ar darba tirgu, elastīgi iesaistīties profesionālajā darbībā pēc vajadzības un vienlaikus palīdz risināt darbaspēka pieejamības problēmu. Atbilstoši spēkā esošajiem tiesību aktiem vecāku pabalsta saņēmējam, kurš ir nodarbināts un neatrodas bērna kopšanas atvaļinājumā vai bērna kopšanas laikā gūst ienākumus

⁴⁸ Latvijas Universitāte, Tautas ataudze Latvijā, 2019

⁴⁹ <https://ppdb.mk.gov.lv/wp-content/uploads/2023/11/Petijuma-gala-zinojums.pdf>

⁵⁰ Latvijas Daudzbērnu ģimeņu apvienība

⁵¹ Biedrība "Latvijas Tirdzniecības un rūpniecības kamera"

kā pašnodarbinātais, 2025. gadā vecāku pabalstu izmaksā 75% (iepriekš 50%) apmērā no piešķirtā vecāku pabalsta apmēra. Savukārt LM ir dots uzdevums līdz 2025. gada 1. septembrim sagatavot un iesniegt izskatīšanai Ministru kabinetā izvērtējumu par nepieciešamību saglabāt vecāku pabalsta izmaksu 75% apmērā no piešķirtā pabalsta pēc 2025. gada 31. decembra.

Bērnu nabadzības cēloņi ir daudzdimensionāli, ņemot vērā, ka piekļuve veselības aprūpei, izglītībai, bērnu aprūpes pakalpojumiem, brīvā laika aktivitātēm un mājoklim ir savstarpēji saistīti jautājumi. Nabadzība un sociālā atstumtība var ļoti būtiski ietekmēt bērnu dzīvi, liedzot bērniem piekļuvi pamata pakalpojumiem, tādiem kā veselības aprūpe, izglītība, veselīgs uzturs, kvalitatīvs mājoklis un bērnu aprūpes pakalpojumi. Secīgi nabadzības un sociālās atstumtības radītie šķēršļi piekļuvei pamata pakalpojumiem ietekmē cilvēku no dzimšanas visas dzīves garumā (ietekmē cilvēka dzīves izvēles, piemēram, dzīvesvietas, profesijas un darbavietas izvēli u.c.). Bērni no nabadzības cieš atšķirīgi nekā pieaugušie. Bērībā piedzīvotā nabadzība personai var radīt negatīvas sekas visa mūža garumā. Piemēram, nepietiekams uzturs var visa mūža garumā ietekmēt bērna fizisko, sociālo un emocionālo attīstību. Ja bērns bez attaisnojoša iemesla neapmeklē izglītības iestādi, var palielināties risks, ka bērnam būs grūtības tikt līdzī mācību vielas apgūšanai izglītības iestādē, grūtības jebkad panākt pārējos klases biedrus. Piekļuves neesamība veselības aprūpei varētu radīt risku, ka bērni nesaņem vakcināciju, kurai vēlāk var būt kritiska nozīme bērna dzīvības pasargāšanā, un veselības aprūpes pakalpojumus, kuri ir priekšnosacījums bērna veselīgai augšanai un attīstībai.

ES Padomes 2021. gada 4. jūnija ieteikumā, ar ko izveidota Eiropas Garantija bērniem⁵², dalībvalstīm ieteikts garantēt bērniem, kam vajadzīga palīdzība: efektīvu un brīvu piekļuvi agrīnajai pirmsskolas izglītībai un aprūpei, izglītībai un skolas nodarbībām, vismaz vienu veselīgu maltīti katru skolas dienu un veselības aprūpi; efektīvu piekļuvi veselīgam uzturam un pienācīgam mājoklim. Ieteikums pievērš īpašu uzmanību tiem bērniem, tām bērnu mērķa grupām, kuriem izklūšana no nabadzības apburtā loka varētu būt vissarežģītākā. Ieteikumā dalībvalstīm tiek ieteikts apzināt bērnus, kuriem vajadzīga palīdzība, un, attiecīgā gadījumā izstrādājot valsts integrētos pasākumus, šajā grupā ņemt vērā konkrētas nelabvēlīgas situācijas, kādās jo īpaši dzīvo: bērni bezpajumtnieki vai bērni, kuriem ir ļoti slikti sadzīves apstākļi; bērni ar invaliditāti; bērni ar garīgās veselības problēmām; migrantu izcelsmes bērni vai etniskās minoritātes izcelsmes bērni, jo īpaši romi; bērni alternatīvā, jo īpaši institucionālā, aprūpē; bērni, kas dzīvo nestabilos ģimenes apstākļos.

Papildus Eiropas Garantija bērniem ieteikumā dalībvalstīm sniegti arī ieteikumi stimulējoša politikas satvara nodrošināšanai, konkretizēti ieteicamie pasākumi agrīnās pirmsskolas izglītības un aprūpes, iekļaujošas izglītības un skolas nodarbību, un veselīgu maltīšu katru skolas dienu nodrošināšanai, veselīga

⁵² Eiropas Garantija bērniem,

<https://eur-lex.europa.eu/legal-content/LV/TXT/PDF/?uri=CELEX:32021H1004&from=EN>

uztura nodrošināšanai, kā arī pienācīga mājokļa nodrošināšanai. Dalībvalstīm ieteikts, lai nodrošinātu pareizu pārvaldību, uzraudzību un ziņošanu un pienācīgi ņemot vērā pastāvošās valsts struktūras un mehānismus, iesniegt EK rīcības plānu par to, kā laikposmā līdz 2030. gadam īstenot ieteikumu, ņemot vērā valsts, reģionālos un vietējos apstākļus, kā arī esošās politikas darbības un pasākumus, ar ko atbalsta bērnus, kam vajadzīga palīdzība. Latvija rīcības plānu ieteikuma ieviešanai EK iesniedza 2023. gada 21. novembrī⁵³.

Valsts politikā ir būtiski izdalīt daudzbērnu ģimenes kā atsevišķu mērķa grupu, nesaistot to ar ienākumu rādītājiem un nereducējot palīdzību uz trūcīgām un mazaizsargātām daudzbērnu ģimenēm. Šādi tiks celts daudzbērnu ģimeņu prestižs un stimulēta nākamo bērnu dzimšana ekonomiski labvēlīgās daudzbērnu ģimenēs. Savukārt gadījumā, ja bērnu audzina viens vecāks, svarīgi ir precīzi noteikt kritērijus šīs grupas identificēšanai un ieviest pakalpojumus, kas mērķēti tieši uz viena vecāka ģimenēm. Šī politika būtu veidojama tā, lai nevis veicinātu šādu grupu veidošanos, bet iespēju robežās kompensētu tām radušos zaudējumus⁵⁴.

Kā secināts 2017. gadā veiktajā pētījumā par elastīga bērnu uzraudzības pakalpojuma nodrošināšanas organizāciju darbiniekiem, kas strādā nestandarta darba laiku, un to ietekmējošiem faktoriem⁵⁵, vientuļo vecāku gadījumā viena no specifiskām problēmām ir grupas definēšanas grūtības, ar ko iepriekš saskārušies gan pētnieki, gan valsts iestādes. Autori uzskata, ka pārāk liberāli nosacījumi vientuļo vecāku atbalstam nozīmētu šīs grupas būtisku pieaugumu, bet pārāk strikti – nesamērīgu iejaukšanos privātajā dzīvē, jo būtu nepieciešama papildus kontrole. Līdz ar to nepieciešams izstrādāt skaidrus kritērijus specifisku pakalpojumu ieviešanai, lai vēlāk nerastos problēmas nevienai no iesaistītajām pusēm.

2024. gada pētījuma “Priekšlikumu izstrāde atbalsta pilnveidošanai vecākiem, kuri par bērnu rūpējas vieni”⁵⁶ ietvaros veiktās ģimeņu aptaujas rāda, ka respondenti, kuri dzīvo vieni (bez dzīvesbiedra), saskaras ar būtiskām finansiālām grūtībām. Lielākā daļa no viņiem strādā pilna laika darbu, taču finansiāli šai grupai pastāv lielāki izaicinājumi. Salīdzinājumā ar precētiem pāriem, kuriem kopumā ir augstāka ienākumu stabilitāte, respondenti bez dzīvesbiedra biežāk sastopas ar ekonomisko neaizsargātību. Vairāk kā 40% respondentu bez dzīvesbiedra norāda uz grūtībām segt ikdienas izdevumus. Visproblemātiskākās izdevumu kategorijas ir veselības aprūpes pakalpojumi, apģērbi un apavu iegāde, kā arī tēriņi, kas saistīti ar bērnu interešu izglītību. Lai gan respondenti, kuri audzina bērnus bez dzīvesbiedra, saskaras ar vairākiem

⁵³ <https://ec.europa.eu/social/BlobServlet?docId=27262&langId=lv>

⁵⁴ Pētījums “Par tautas ataudzi ietekmējošo faktoru izpēti” (2013) https://www.pkc.gov.lv/images/Tautas_ataudzi_ietekmejosie_faktori.pdf

⁵⁵ Ziņojums par elastīga bērnu uzraudzības pakalpojuma nodrošināšanas organizāciju darbiniekiem, kas strādā nestandarta darba laiku, un to ietekmējošiem faktoriem <https://www.lm.gov.lv/lv/media/4912/download>

⁵⁶ <https://www.lm.gov.lv/lv/media/28800/download?attachment>

specifiskiem izaicinājumiem, arī precēti pāri saskaras ar līdzīgām problēmām, piemēram, pirmsskolas izglītības iestāžu un veselības pakalpojumu pieejamības jautājumiem, kas norāda uz sistēmiskiem jomu trūkumiem neatkarīgi no ģimenes veida.

Pētījumi⁵⁷ rāda, ka dzimumu līdztiesība veicina dzimstību. Ienākot ģimenē bērnam, mātēm vairāk ir jāatsakās no hobijiem un karjeras, bet tēviem – nē. Eiropas Dzimumu līdztiesības indeksā Latvija šogad ieņem 19. vietu kopumā 27 ES valstu konkurencē. Dzimumu nevienlīdzība Latvijā ir īpaši izteikta tādās jomās kā nauda un laiks. Izteikta nevienlīdzība ir novērojama starp sieviešu un vīriešu iesaisti aprūpes pienākumu veikšanā. Bērnu, mazbērnu, vecāku vai radnieku, kuriem ir invaliditāte, aprūpē iesaistās 41% aptaujāto sieviešu Latvijā, savukārt šīs pašas aktivitātes veic tikai 24% vīriešu. Tāpat ēst gatavošanā un mājas darbu veikšanā ikdienā sievietes ir iesaistītas divas reizes biežāk nekā vīrieši (attiecīgi 73% un 35%). Latvijā ir jāveicina dzimumu līdztiesība, jālauž priekšstats, ka bērns ir sievietes atbildība, un jāstiprina pārliecība, ka abi vecāki ir vienlīdz svarīgi bērnam, kā arī jāveicina tas, lai sabiedrība vīriešiem viņu tēvu lomā vairāk uzticētos. Pētnieki savās rekomendācijās⁵⁸ ir norādījuši, ka ir nepieciešama sabiedrības izpratnes veidošana (sociālā mārketinga kampaņa, izmantojot reklāmas un sabiedrisko attiecību instrumentus) par tēva lomu ģimenē, tēva nozīmi bērnu aprūpē, kā arī ģimeņu dažādību kopumā. Dzimumu atšķirības stundās un izpeļņā visā aktīvajā darba dzīvē var samazināt sieviešu pensiju izmaksas. Politikas piemēri, kā novērst šīs atšķirības starp dzimumiem vecumdienās, ietver ģimenes atvaļinājumā pavadītā laika atzīšanu pensiju pabalstu shēmās; īsāki minimālie pensiju iegūšanas periodi, kas ļauj gan sievietēm, gan vīriešiem ar īsāku iemaksu vēsturi piekļūt noteiktam pensijas apmēram; un tādu politiku īstenošana, kas atbalsta pensiju iemaksu pārdali māsaimniecībās, piemēram, pensiju sadalīšanu.

Ikviena bērna aprūpe veido pieredzi, kas tiešā veidā pozitīvi vai negatīvi ietekmē vecāku izšķiršanos par topošajiem bērniem. Piedzīvota veselības aprūpes, bērnu pieskatīšanas un izglītošanas pakalpojumu nepieejamība mazina vecāku vispārējo apmierinātību, rada stresu, neziņu par nākotni un neapmierinātību ar esošo situāciju, kas izteikti negatīvi ietekmē vecāku lēmumu par vēl kāda bērna dzimšanu. Tādējādi, jo īpaši svarīgi, lai kopējais sabiedriskais noskaņojums – gan pašu, gan draugu, radnieku, gan jebkāda skaļi un publiski izskanējusi iepriekšējā bērnu aprūpes pieredze būtu pozitīva, publiskajā telpā izskanošās ziņas būtu labvēlīgi motivējošas. Pētījuma⁵⁹ secinājumi liecina, ka ir svarīgi jaunajiem un potenciālajiem vecākiem vairo drošību, ka vecāks nepalikts viens ar savu bērnu –

⁵⁷ Priekšlikumi dzimstības stratēģijai - vecāku organizācijas Mammamunteti.lv ziņojums (2021)

⁵⁸ Pētījums „Ģimenes valsts politikas pamatnostādņu 2011.-2017.gada ex-post novērtējums” (2018.gada decembris) <https://ppdb.mk.gov.lv/databaze/gimenes-valsts-politikas-pamatnostadnu-2011-2017-gada-ex-post-novertejums-2/>

⁵⁹ Laulību, dzimstības un pozitīvu bērnu - vecāku attiecību veicinošo faktoru izpēte: 2022. gada un 2004. gada pētījumu rezultātu salīdzinājums <https://ppdb.mk.gov.lv/databaze/laulibu-dzimstibas-un-pozitivu-bernu-vecaku-attiecibu-veicinoso-faktoru-izpete-2022-gada-un-2004-gada-petijumu-rezultatu-salidzinajums/>

vecākam, protams, ir primārā atbildība par savu bērnu, bet vecākam arī ir vajadzīga pārliecība, ka valsts/pašvaldība var sniegt nepieciešamo palīdzību. Tāpat vajadzētu turpināt vairo Latvijas jauno un potenciālo vecāku pārliecību, ka valsts un pašvaldības ir gatavas sniegt dažāda veida finansiālu un cita veida atbalstu ģimenēm ar bērniem, kā arī informēt un padarīt pieejamāku informāciju par jau pieejamo atbalstu ģimenēm ar bērniem.

Veiksmīga atgriešanās darbā pēc bērna kopšanas atvaļinājuma, plašākas iespējas elastīgam darba laikam un iespējas strādāt nepilnu slodzi arī bērna kopšanas atvaļinājuma laikā ir būtiski un vērā ņemami priekšlikumi, plānojot demogrāfiskā atbalsta pasākumus⁶⁰. Šobrīd Darba likums ietver virkni tiesību normu, kas paredz priekšrocības darba attiecībās tiem darbiniekiem, kuriem ir bērni, kā arī tiem, kuriem ir gaidāms mazulis jeb priekšrocības grūtniecēm⁶¹. Pamatienes šādu priekšrocību nodrošināšanai ir nepieciešamība saskaņot darbinieka darba un ģimenes dzīvi, kas vienlaikus mijiedarbojas arī ar demogrāfijas veicināšanu valstī un vienlīdzīgu tiesību principa nodrošināšanu un diskriminācijas aizliegumu darba tiesiskajās attiecībās, kā arī darbinieces veselības un drošības nodrošināšanas nepieciešamību. Darbiniekam, kura aprūpē ir mazāk par trīs bērniem vecumā līdz 14 gadiem, pienākas ne mazāk par vienu darba dienu ilgs papildatvaļinājums. Savukārt darbiniekam, kurš aprūpē vismaz trīs bērnus vecumā līdz 16 gadiem vai bērnu ar invaliditāti līdz 18 gadu vecumam – trīs darba dienas ilgs papildatvaļinājums. Tāpat darbiniekam, kuram ir bērns līdz astoņu gadu vecumam, ir tiesības lūgt darba devējam noteikt nepilnu darba laiku vai atbilstošu darba laika organizācijas pielāgojumu, piemēram, individuālo darba laiku, attālināto darbu u.c.

Vecākiem, atgriežoties darba tirgū no bērna kopšanas atvaļinājuma, aktuāls kļūst jautājums par bērna pieskatīšanas pakalpojumu pieejamību pēc iespējas tuvāk dzīvesvietai vai darbavietai, tādā veidā atvieglojot darba pienākumu veikšanu savienošanu ar bērna aprūpi. Bērnu pieskatīšanas pakalpojumu pieejamība ģimeņu skatījumā ir viens no svarīgākajiem risināmajiem jautājumiem, kas skar ne vien PII pakalpojuma pieejamību, bet arī bērnu uzraudzības pakalpojuma pieejamības uzlabošanu.

Vecākiem būtu nodrošināmas lielākas izvēles iespējas - tiem vecākiem, kuriem ir iespējas vai vēlme strādāt jau agrīnā bērna vecumā, ir jābūt pieejamiem bērna pieskatīšanas pakalpojumiem, turklāt bērna pieskatīšanas iespējas būtu jānodrošina jau no bērna viena gada vecuma – neatkarīgi no tā, vai bērna uzraudzības pakalpojumu sniegtu pirmsskolas izglītības iestāde (gan pašvaldību, gan privātā) vai persona, kas reģistrējusies bērnu uzraudzības pakalpojumu sniedzēju reģistrā, un par ko pašvaldība nodrošinātu līdzfinansējumu vecākiem. Tas nenozīmē, ka visiem vecākiem jāiet strādāt, tiklīdz bērns ir sasniedzis viena gada vecumu vai pat mazākā vecumā – ar to ir domāts, lai vecākiem atbilstoši viņu konkrētajai situācijai un personīgajai izvēlei šāda iespēja pastāv. Kā

⁶⁰ Priekšlikumi dzimstības stratēģijai - vecāku organizācijas Mammamunteti.lv ziņojums (2021)

⁶¹ <https://www.lm.gov.lv/lv/prieksrocibas-darbiniekiem-ar-berniem>

izaicinājumi pakalpojuma attīstīšanai mazāka vecuma bērniem jāņem vērā, ka bērni vēl var nebūt pietiekami emocionāli gatavi, šajā vecumā ir zema imunitāte un augsts infekciju risks, kā arī bērni nevar uzturēties pirmsskolā vai pie personas, kura nodrošina bērnu uzraudzības pakalpojumu visu dienu. Speciālistu ieskatā šādam pakalpojumam jābūt uz bērna vajadzībām vērstam, ņemot vērā bērna un vecāku attiecības un bērna temperamentu⁶². Vienlaikus jāreķinās, ka jaunāka vecuma bērnu pieskatīšanas pakalpojuma nodrošināšanai pedagoga iesaiste nav nepieciešama, taču nepieciešams lielāks pieaugušo atbalsts un bērna vecumam atbilstošas prasības, tādēļ šāda pakalpojuma attīstīšana prasa atbilstoši pielāgotas telpas, lielāku pieaugušo un bērnu skaita attiecību, pielāgotu iestādes darba laiku, gan arī lielāku finansējumu.

2023. gadā ES 47,9% bērnu vecumā no 1 līdz 2 gadiem saņēma bērna uzraudzības pakalpojumu formālās izglītības iestādē (Latvijā 47,1%, no tiem 3,5% no 1-24 stundām nedēļā, bet 43,6% vairāk par 25 stundām nedēļā bija aprūpes iestādē; Lietuvā 32,8% un Igaunijā 54%). Redzams, ka dinamikā no 2015.gada līdz 2023. gadam to 1-2 gadu vecu bērnu īpatsvars, kuri neapmeklē pirmsskolas izglītības iestādi, samazinājies no 70,7% līdz 52,9%. Tas varētu liecināt, ka mazuli aprūpējošie vecāki arvien ātrāk atgriežas nodarbinātībā. ES 89,1% bērnu vecumā no 3 gadiem līdz obligātajam skolas vecumam apmeklēja pirmsskolas izglītības iestādi (Latvijā - 95,1%, Lietuvā - 91,7%, Igaunijā - 95,1%)⁶³.

2023. gadā ES to bērnu īpatsvars vecumā no 3 gadu vecuma līdz obligātajam skolas vecumam, kuri neapmeklēja pirmsskolas izglītības iestādes, bija lielāks starp tiem, kas nabadzības vai sociālās atstumtības riskam pakļautajās mājsaimniecībās (16,8% no bērniem šajās mājsaimniecībās) salīdzinājumā ar tiem, kuri nebija pakļauti riskam (9,0%) 2023. gadā. Latvijā ir līdzīga tendence, jo dati rāda, ka to bērnu, kas nāk no nabadzības vai sociālās atstumtības pakļautajām mājsaimniecībām, mazāks īpatsvars (tikai 17,5%) apmeklē pirmsskolas izglītības iestādi (25 un vairāk stundas nedēļā) nekā bērni, kas nav pakļauti nabadzības un sociālās atstumtības riskam – pirmsskolas izglītības iestādi 25+ stundas nedēļā apmeklē 75,7%. Tas arī ļauj izdarīt secinājumu, ka mājsaimniecībās, kur vecāki nodarbināti (vai arī viņiem pietiekami labi atalgots darbs, lai būtu ieinteresēti atgriezties darbā) un bērnam ir iespējas apmeklēt izglītības iestādi, nabadzības riski mazāki⁶⁴.

Latvijā pašvaldības nodrošina pieeju pirmsskolas izglītības iestādēm bērniem no pusotra gada vecuma, savukārt bērniem no piecu gadu vecuma pirmsskolas izglītības programmas apguve ir obligāta. Uz 2024. gada 1. oktobri kopumā 19 Latvijas pašvaldībās rindā uz pašvaldību pirmsskolas izglītības

⁶² <https://www.lsm.lv/raksts/dzive--stils/vecaki-un-berni/26.02.2025-berns-darzina-no-gada-vecuma-specialisti-skaidro-plusus-un-minusus.a589358/>

⁶³ https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/ilc_caindform25__custom_13960674/default/table?lang=en

⁶⁴ <https://ec.europa.eu/eurostat/web/products-eurostat-news/w/ddn-20241127-1>

https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Living_conditions_in_Europe_-_childcare_arrangements

iestādēm bija pavisam 5 787 bērni, kas salīdzinājumā ar 2023. gada 1. oktobri, ir samazinājies par 614 bērniem⁶⁵.

Ja pašvaldība bērnam, kurš sasniedzis pusotra gada vecumu un kura dzīvesvieta deklarēta pašvaldības administratīvajā teritorijā, nenodrošina vietu pašvaldības PII un bērns apgūst pirmsskolas izglītības programmu privātajā izglītības iestādē, tad pašvaldība privātajai izglītības iestādei sedz vidējās izmaksas, kas atbilst bērna deklarētās dzīvesvietas pašvaldībā noteiktajām vienam izglītojamam nepieciešamajām vidējām izmaksām pašvaldības pirmsskolas izglītības iestādēs pirmsskolas izglītības programmas īstenošanai⁶⁶. 2024. gadā pašvaldību vidējais atbalsts bērniem no pusotra gada līdz četrus gadu vecumam bija 370.03 *euro* un bērniem, kam tiek īstenota obligātā sagatavošana pamatizglītības ieguvei, pašvaldības atbalsts bija 243.35 *euro*. Salīdzinot ar 2023. gadu, pašvaldību vidējais atbalsts bērniem no pusotra gada līdz četrus gadu vecumam pieaudzis par 62.60 *euro*, savukārt bērniem, kam tiek īstenota obligātā sagatavošana pamatizglītības ieguvei, pašvaldības atbalsts pieaudzis par 26.91 *euro*.

Pašvaldībām nav obligāta prasība nodrošināt līdzfinansējumu bērniem, kuri izmanto bērnu uzraudzības jeb aukles pakalpojumu. Vienlaikus daļa pašvaldību atbilstoši savām budžeta iespējām un nepieciešamībai nodrošina atbalstu aukļu pakalpojumiem. Kopumā 14 pašvaldības atbilstoši savām budžeta iespējām, kā arī ņemot vērā vietējo situāciju pirmsskolas pieejamības jomā, ir noteikušas atbalsta apmēru bērniem, kuri izmanto aukļu pakalpojumus. 2024. gadā vidējais pašvaldību atbalsts bija 222.22 *euro*, kas, salīdzinot ar 2023. gadu, pieaudzis par 17.48 *euro*.

Lai uzlabotu pirmsskolas izglītības pieejamību pašvaldībās, VARAM īsteno aizdevumu programmu pašvaldībām jaunu pirmsskolas izglītības iestāžu būvniecībai vai esošu pirmsskolas izglītības iestāžu paplašināšanai.

Aizņēmumi pašvaldībām bija pieejami no 2020. gada, un no 2020. gada līdz 2022. gadam kopumā tika īstenoti 22 investīciju projekti ar kopējo valsts budžeta aizdevumu apmēru 32 081 894 *euro*. Minēto 22 investīciju projektu īstenošanas rezultātā tika radītas 2 843 jaunas vietas pašvaldību pirmsskolas izglītības iestādēs.

2023. gadā atšķirībā no iepriekšējiem gadiem pašvaldībām bija iespējas saņemt valsts budžeta aizdevumus ne tikai, lai radītu jaunas vietas pirmsskolas izglītības iestādēs, bet arī, lai veiktu investīcijas esošās pirmsskolas izglītības iestāžu infrastruktūras attīstībai.

VARAM 2023. gadā ir atbalstījusi 26 pašvaldību investīciju projektu pieteikumus ar kopējo finansējumu 10 165 916,89 *euro* (valsts budžeta aizdevumu kopējais apmērs – 9 058 162,71 *euro*, pašvaldību līdzfinansējums 1 107 754,18 *euro*). Investīcijas veiktas 55 pašvaldību pirmsskolas izglītības

⁶⁵ <https://www.varam.gov.lv/lv/pirmsskolas-izglitibas-iestazu-pieejamiba>

⁶⁶ Ministru kabineta 2015. gada 8. decembra noteikumiem Nr. 709 „Noteikumi par izmaksu noteikšanas metodiku un kārtību, kādā pašvaldība atbilstoši tās noteiktajām vidējām izmaksām sedz pirmsskolas izglītības programmas izmaksas privātai izglītības iestādei”

iestādēs, no kurām 2 tika radītas 90 jaunas vietas pašvaldību pirmsskolas izglītības iestādēs. Pārējās 53 pirmsskolas izglītības iestādēs pašvaldības plānoja investīcijas, lai uzlabotu esošo infrastruktūru. Projektus iesniegušas tikai 6 pašvaldības – Rīgas valstspilsētas pašvaldība, Jelgavas valstspilsētas pašvaldība, Ventspils valstspilsētas pašvaldība, Gulbenes novada pašvaldība, Ropažu novada pašvaldība un Siguldas novada pašvaldība.

2024. gadā VARAM ir atbalstījusi 13 investīciju projektu pieteikumus par kopējo finansējumu 7 260 111,81 *euro* (valsts budžeta aizdevumu kopējais apmērs – 6 534 108,62 *euro*, pašvaldību līdzfinansējums 726 011,19 *euro*). Īstenojot 13 projektus, kopumā investīcijas veiktas 45 pašvaldību pirmsskolas izglītības iestāžu infrastruktūras attīstībai. Projektus iesniedza 4 pašvaldības – Rīgas valstspilsētas pašvaldība, Jelgavas valstspilsētas pašvaldība, Tukuma novada pašvaldība un Varakļānu novada pašvaldība. Arī 2025. gadā pašvaldībām saskaņā ar Ministru kabineta 2024. gada 17. decembra noteikumiem Nr. 879 “Noteikumi par kritērijiem un kārtību, kādā tiek izvērtēti pašvaldību investīciju projektu pieteikumi aizdevuma saņemšanai” ir iespējas saņemt aizdevumus jaunas pirmsskolas izglītības iestādes būvniecībai vai esošas pirmsskolas izglītības iestādes paplašināšanai, lai mazinātu bērnu rindu uz vietām pirmsskolas izglītības iestādēs, un pirmsskolas izglītības iestāžu infrastruktūras investīciju projektu īstenošanai.

VARAM nodrošina arī ES fondu atbalstu pirmsskolas izglītības pieejamības uzlabošanai pašvaldībās. Eiropas Savienības kohēzijas politikas programmas 2021.–2027.gadam 4.2.1. specifiskā atbalsta mērķa “Uzlabot vienlīdzīgu piekļuvi iekļaujošiem un kvalitatīviem pakalpojumiem izglītības, mācību un mūžizglītības jomā, attīstot pieejamu infrastruktūru, tostarp veicinot noturību izglītošanā un mācībās attālinātā un tiešsaistes režīmā” 4.2.1.7. pasākuma “Pirmsskolas izglītības iestāžu infrastruktūras attīstība” ietvaros kopumā ir pieejams ERAF finansējums 48 981 715 *euro*. Līdz šim ir atbalstīti 12 projekti ar kopējo ERAF finansējumu 44,3 miljoniem *euro*. Īstenojot minētos 12 projektus, tiks radītas 2 370 jaunas vietas pašvaldības pirmsskolas izglītības iestādēs.

ES kohēzijas politikas programmas 2021.–2027. gadam 4.3.6. specifiskā atbalsta mērķa “Veicināt nabadzības vai sociālās atstumtības riskam pakļauto cilvēku, tostarp vistrūcīgāko un bērnu, sociālo integrāciju” 4.3.6.6. pasākuma “Bērnu pieskatīšanas pakalpojumi” ietvaros ir pieejams ESF+ finansējums 16 269 000 *euro*. No 2024.gada septembra ir uzsākta 7 projektu (ESF+ finansējums 11 443 490 *euro*) īstenošana, kuru ietvaros kopumā tiek nodrošināts pirmsskolas izglītības pakalpojums 1 066 bērniem.

Lai veicinātu reģionālo mobilitāti un vecāki spētu pieņemt lēmumu par darbu citā pašvaldībā, ja tur ir viņu kvalifikācijai atbilstoša darba vieta, ir jānodrošina iespēja bērnam pirmsskolas izglītības iestādi apmeklēt ne tikai savas dzīvesvietas pašvaldībā, bet arī pašvaldībā, kur atrodas vecāku darba vieta

(nepieciešamas izmaiņas tiesību aktos⁶⁷). Ievērojot minēto, pasākumam varētu būt pozitīva ietekme gan uz bezdarba mazināšanu reģionos (paplašinot darba iespējas ekonomiski aktīvās vietās) un reģionu ekonomisko attīstību kā tādu, gan uz dzimumu līdztiesību, palīdzot sievietēm atgriezties darbā. Īpaši būtisks šis pasākums varētu būt situācijās, kad darbinieks citā pašvaldībā veic darbu noteiktu laika periodu, un darba specifika nepieļauj iespēju katru dienu pēc darba atgriezties dzīvesvietā.

Individuālā ekonomiskā stabilitāte tieši saistās ar vecāku nodarbinātību. Nodarbinātība ir viens no nozīmīgākajiem faktoriem, kas tiek izvērtēts, plānojot bērnu. Nodarbinātības kā faktora nozīme pieaug ar katru nākamo bērnu – vecāki norāda, ka pirmais bērns tiek radīts neatkarīgi no finansiālās stabilitātes, kamēr, plānojot nākamos, cilvēki apzinās reālās bērna vajadzības un to apmierināšanai nepieciešamos resursus⁶⁸.

Atbilstoši pētījuma ⁶⁹ rezultātiem cilvēki, kas biežāk piedzīvojuši emocionālu un fizisku vardarbību bērnībā, pieaugušā vecumā vēlas mazāku skaitu bērnu vai bērnus nevēlas vispār. Tādēļ, lai veicinātu tautas ataudzi, būtu jāturpina esošos un jāattīsta jaunos pakalpojumus, kas veicina vardarbības seku mazināšanu, kā arī jāturpina sabiedrības izglītošanu par vardarbības negatīvo ietekmi uz personības un emocionālo attīstību. Tāpat būtu jāturpina esošos un jāveido jaunos pakalpojumus, kas palīdz vecākiem, kas sastopas ar audzināšanas grūtībām, nodrošinot informācijas un pakalpojumu pieejamību.

Lai uzlabotu demogrāfisko stāvokli Latvijā, nozīmīgi ir pasākumi, kas uzlabo veselības aprūpes pakalpojumu pieejamību un kvalitāti, nodrošinot grūtniecēm visaptverošu aprūpi, kas veicinās labvēlīgus apstākļus gan mātes, gan bērna veselībai. Latvijā grūtnieču veselības aprūpe tiek nodrošināta no valsts budžeta līdzekļiem⁷⁰. VM regulāri īsteno pasākumu plānu ar mērķi uzlabot situāciju mātes un bērna veselības jomā, īstenojot veselības veicināšanu un slimību profilaksi, kā arī nodrošinot laikus sniegtu, uz pacientu centrētu veselības aprūpi, tai skaitā, agrīnu diagnostiku un atbilstošu ārstēšanu. Šobrīd VM izstrādā Mātes un bērna veselības uzlabošanas plānu 2025. – 2027. gadam, kas paredz

⁶⁷ Pašvaldību kompetenci nosaka Administratīvo teritoriju un apdzīvoto vietu likuma 1. pants, kurā administratīvā teritorija definēta kā Latvijas teritoriālā iedalījuma vienība, kurā pašvaldība savas kompetences ietvaros realizē pārvaldi. Tas nozīmē, ka katras pašvaldības kompetence beidzas tur, kur sākas citas pašvaldības teritorija. Pašreizējais tiesiskais regulējums – Izglītības likuma 17. panta pirmā daļa un Vispārējās izglītības likuma 26. panta pirmā daļa – nosaka pašvaldībai pienākumu nodrošināt pirmsskolas izglītību bērniem, kuru dzīvesvieta ir deklarēta tās administratīvajā teritorijā, taču neparedz tiesības vai pienākumu to nodrošināt citā pašvaldībā. Tādēļ, lai šādu iniciatīvu īstenotu, būtu nepieciešami grozījumi Izglītības likumā un Vispārējās izglītības likumā, kā arī, iespējams, būtu jāizveido pašvaldību savstarpējās sadarbības mehānismi, kas ļautu nodrošināt pirmsskolas izglītību arī ārpus bērna deklarētās dzīvesvietas pašvaldības.

⁶⁸ Pētījums “Par tautas ataudzi ietekmējošo faktoru izpēti” (2013) https://www.pkc.gov.lv/images/Tautas_ataudzi_ietekmejosie_faktori.pdf

⁶⁹ Laulību, dzimstības un pozitīvu bērnu - vecāku attiecību veicinošo faktoru izpēte: 2022. gada un 2004. gada pētījumu rezultātu salīdzinājums <https://ppdb.mk.gov.lv/database/laulibu-dzimstibas-un-pozitivu-bernu-vecaku-attiecibu-veicinoso-faktoru-izpete-2022-gada-un-2004-gada-petijumu-rezultatu-salidzinajums/>

⁷⁰ Ministru kabineta 2018.gada 28.augusta noteikumu Nr. 555 “Veselības aprūpes pakalpojumu organizēšanas un samaksas kārtība” 3.12.2. apakšpunkts. Pieejams: <https://likumi.lv/ta/id/301399>

paplašināt grūtniecēm pieejamo pakalpojumu klāstu un sniegt papildu atbalstu sievietēm pēcdzemdību periodā, ņemot vērā viņu individuālās vajadzības.

Būtiski ir topošajiem vecākiem pieejamie pakalpojumi saistībā ar neauglības ārstēšanas iespējām. Nodrošināts palielināts apjoms laboratorisko izmeklējumu veikšanai un nodrošināta speciālistu konsultāciju pieejamība, lai savlaicīgi atklātu neauglības iemeslu un uzsāktu nepieciešamo ārstēšanu tādā veidā veicinot bērnu ienākšanu ģimenēs, kur bez medicīniskas palīdzības bērni varētu arī nebūt. Savukārt savlaicīga preimplantācijas ģenētiskā testēšanas⁷¹ (PGT) veikšana ļautu izvairīties no grūtniecības pārtraukšanas augsta ģenētisko saslimšanu riska ģimenēm un bērnu ar smagām ģenētiskām saslimšanām piedzimšanas. Ētiski labākais risinājums ģimenēm, kurām ir risks pēcnācējiem ar retām – ģenētiskām slimībām, sniegt iespēju veikt PGT. Papildus ļoti svarīgi, lai ģimenēm, kuras saņems šo pakalpojumu būtu nodrošināta arī no valsts budžeta līdzekļiem apmaksāta medicīniskā apaugļošana un sasaldēto embriju uzglabāšana. Saskaņā ar pētījumu⁷² Latvijā 2023. gadā aizdomas par neauglību bija 8% sieviešu un 4% vīriešu (rādītājs reproduktīvā vecuma iedzīvotāju vidū 2023. gadā ir augstāks kā 2011. gadā, tomēr līdzīgs kā 2003. gadā). Lielākā daļa sieviešu par aizdomām ir konsultējušās ar ārstu, savukārt vīriešu vidū šis īpatsvars ir būtiski mazāks. Pie ārsta parasti vērsušies iedzīvotāji ar augstāko izglītību un augstiem ienākumiem. Valsts apmaksāto neauglības ārstēšanu izmantojuši tikai 2,2% neauglību ārstējušo iedzīvotāju, vidēji rindā uz pakalpojumu gaidot 8 mēnešus.

OECD norāda, ka Eiropas valstīs, kuras cīnās ar zemu dzimstību, risinājums varētu būt mākslīgās reproduktīvās terapijas piedāvāšana visu vecumu sievietēm, jo arvien vairāk dzemdību notiek sievietēm 30. gadu beigās⁷³.

Kopš 2012. gada Latvijā ieviesta valsts apmaksātas medicīniskās apaugļošanas programma, kas tiek apmaksāta sievietēm līdz 40 gadu (ieskaitot) vecumam (līdz 2022. gadam pakalpojums bija pieejams sievietēm līdz 37 gadu vecumam). No valsts līdzekļiem tiek apmaksātas ārstu - speciālistu konsultācijas un nepieciešamie izmeklējumi neauglības diagnozes noteikšanai, pēc kuras tiek uzsākts ceļš uz valsts apmaksātu medicīniskās apaugļošanas procedūru. Pateicoties pēdējos gados piešķirtajam valsts finansējumam, šobrīd pakalpojumu var saņemt bez ilgas gaidīšanas rindā. Ja pāris vai sieviete vērsas klīnikā un veic reģistrāciju, tad apaugļošanas procedūru var uzsākt jau aptuveni viena līdz divu mēnešu laikā. Saskaņā ar NVD datiem kopumā kopš 2012. gada, kad Latvijā tika ieviesta valsts apmaksātas medicīniskās apaugļošanas programma, līdz 2025. gada martam ir veiktas vairāk kā deviņi tūkstoši procedūras. Atbilstoši ārstniecības iestāžu sniegtajai informācijai, pozitīvs

⁷¹ PGT ir metode embriju DNS izmeklēšanai vēl pirms embrija transfēra (ET) dzemdes dobumā. Šī metode ļauj izvairīties no grūtniecības pārtraukšanas augsta ģenētisko saslimšanu riska ģimenēm un bērnu ar smagām ģenētiskām saslimšanām piedzimšanas. Uz doto brīdi ir zināmas vairāki tūkstoši gēnu slimības, kas var tikt diagnosticētas pēc bērna piedzimšanas un kas pārsvarā rada dziļu invaliditāti bērnam un apdraud dzīvību.

⁷² <https://ppdb.mk.gov.lv/wp-content/uploads/2023/11/Petijuma-gala-zinojums.pdf>

⁷³ <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/10.1111/padr.12431>

procedūras rezultāts ir novērojams aptuveni pusē gadījumu. Kopumā medicīniskās apaugļošanas programmai 2024. gadā novirzīti vairāk kā 2,5 miljoni eiro, sniedzot iespēju veikt 1113 apaugļošanas procedūras. 2024. gadā valsts apmaksātas medicīniskās apaugļošanas rezultātā notikušas 625 dzemdības (jeb katras 20. dzemdības bija valsts apmaksātas medicīniskās apaugļošanas rezultātā).

Bērnu aprūpēšanas pieredze ir aspekts, kas tiek izvērtēts, plānojot otro un nākamās grūtniecības. Arī šis aspekts ir tāds, kura nozīme pie katra nākamā bērna pieaug. Ja vecāki savu bērnu aprūpes pieredzi vērtē kā pozitīvu un uzskata, ka viņu bērnu audzināšanas prasmes ir pietiekamas, viņi nākotnē vēlas vēl bērnus, kamēr vecāki, kas uzskata, ka ar bērnu aprūpi un audzināšanu īsti labi galā netiek, vairāk bērnus pašlaik nevēlās. Aprūpes pieredzes vērtējums ir saistīts ar prasmēm, tāpēc būtiski ir veicināt vecāku prasmes, iekļaujot apmācību par bērna pozitīvu audzināšanu dažādos vecumposmos. Kā viens no risinājumiem te var kalpot internetā vai bukletu veidā viegli pieejama kvalitatīva un uzticama informācija par dažādiem bērnu attīstības vecumposmiem, audzināšanas situācijām un pieejamas speciālistu konsultācijas.

Svarīgs faktors ir iepriekšējās grūtniecības pieredze, kas bijusi pozitīva vai negatīva. Negatīva grūtniecības pieredze vai pārgrābs bērna zaudēšanas gadījums ir ļoti traumējoši. Līdz ar to nozīmīgs ir atbalsts negatīvas pieredzes seku mazināšanai, kas ģimenei atvieglotu gan radušos situāciju, gan palīdzētu izšķirties par vēl kādu bērnu ģimenē. Tātad, lai veicinātu otrā un nākamā bērna dzimšanu, nepieciešams, lai sievietei bērna radīšanas un aprūpes pieredze ir pozitīva, jo, ja sieviete, piedzimstot pirmajam bērnam un saskaroties ar negatīvu grūtniecības vai dzemdību pieredzi, pieņems lēmumu bērnus vairs neradīt, visi citi šeit apskatītie faktori var zaudēt nozīmi. Ņemot vērā grūtniecības, dzemdību un pēcdzemdību pieredzes lielo ietekmi uz nākamo bērnu plānošanu, jāpārskata valsts apmaksātais pakalpojuma apjoms, lielāku uzsvāru liekot uz vecāku sagatavošanu dzemdībām un personāla apmācību, kā arī no valsts puses nodrošinot daudz vairāk uz klientu vērstus dzemdniecības pakalpojumus vai arī izdevumu segšanu, izvēloties dzemdēt privātās veselības aprūpes iestādēs.

Lai uzlabotu un pilnveidotu jauno vecāku zināšanas un prasmes, ir nepieciešams paplašināt pieejamo pakalpojumu un atbalsta klāstu topošajiem vecākiem pirmsdzemdību, dzemdību un pēcdzemdību periodā, pievēršot uzmanību jauno vecāku pašsajūtai (tai skaitā, psihoemocionālajam stāvoklim)⁷⁴, kā arī veicināt pozitīvu jauno ģimeņu pieredzi un uzlabot grūtnieču aprūpes personāla (vecmāte, ginekologs, ģimenes ārsts, psihologa, uztura speciālista) lomu topošo vecāku veselīga dzīvesveida apzināšanā un tā veicināšanā,

⁷⁴ NVO apkopotie dati no 2022. gadā veiktā pētījuma liecina, ka gandrīz katra piektā sieviete (ap 17%) dzemdībās ir cietusi no fiziskas, verbālas vai emocionālas vardarbības. Vairāk nekā trešdaļa jauno māmiņu ir izjutušas nepietiekamu atbalstu pēc dzemdībām, proti, vairāk nekā 35% aptaujāto atzinuši, ka atbalsta personām būtu jāpavada vairāk laika pie jaunās māmiņas. Savukārt, attiecībā uz dzemdību pēcprūpi sievietēm, ģimenes ārsts šobrīd ir teju vienīgais speciālists, kurš nodrošina jauno ģimeņu uzraudzību pēc bērna piedzimšanas, papildus saviem pamatpienākumiem un citiem prakses pacientiem salīdzinoši īso vizīšu laikā.

speciālistam piedāvājot atbilstošu intervenci identificētai problēmai. Tāpat ir nepieciešams nodrošināt jauno vecāku zināšanu pilnveides iespējas, lai jau pirms bērna ienākšanas ģimenē, tiktu attīstītas vecāku spējas un prasmes jaundzimuša bērna aprūpē, sniedzot informāciju gan par grūtniecības norisi, dzemdībām, pēcdzemdību periodu, hormonālajām svārstībām, drošas kontracepcijas lietošanu, gan arī par bērna kopšanu, attīstību un aprūpi, tai skaitā zīdīšanu un zīdaiņa ēdināšanu, vitamīnu (B9, K un D) un minerālvielu (Mg, Fe) nozīmi un traumatisma mazināšanu un citiem jautājumiem, kas vērsti uz bērna aprūpi. Lai nodrošinātu kvalitatīvāku pēcdzemdību aprūpi gan mātei, gan jaundzimušajam, VM plāno jaunu pilotprojektu atbalsta sniegšanai ģimenēm pēcdzemdību periodā, kas nodrošinātu vecmāšu vizītes mājās arī pēcdzemdību periodā, kā arī piesaistot citus speciālistus, tādējādi uzlabojot mātes mentālo veselību pēcdzemdību periodā, samazināt pēcdzemdību komplikācijas, kā arī veikt psihoemocionālo risku novērtējumu un agrīnos bērna attīstībai bīstamos apstākļus.

Latvijā darbojas BKUS uzturētā FOLLOW-UP programma priekšlaikus dzimušo bērnu aprūpei. Programmas ietvaros priekšlaikus dzimušie bērni tiek regulāri novēroti neonatologa uzraudzībā, un pirmajā dzīves gadā vizītes tiek plānotas četras reizes, savukārt otrajā gadā – divas reizes gadā. Slimnīcā pieejamas arī speciālistu, piemēram, bērnu kardiologa, pulmonologa vai oftalmologa, konsultācijas. Programmas mērķis ir nodrošināt vienotus priekšlaikus dzimušu bērnu aprūpes standartus un iegūt detalizētu informāciju par viņu veselību un attīstību ilgtermiņā. Ņemot vērā mainīgās vajadzības, VM sadarbībā ar BKUS plāno 2025. gada laikā pārskatīt šo programmu, lai veidotu elastīgāku iesaisti programmā, īpašu uzmanību pievēršot bērniem, kuri dzimuši pēc 33. grūtniecības nedēļas un kuriem veselības stāvoklis dažādu medicīnisku komplikāciju dēļ prasa pastiprinātu aprūpi.

Ja ģimenē pirmais bērns piedzimst ar funkcionāliem traucējumiem, visbiežāk ģimenes izlemj vairāk bērnus neradīt, jo vecākiem trūkst atbalsta, emocionāla, fiziska un finansiāla. Līdz ar to būtu jārada iespēju vecākiem, kuru aprūpē ir bērns ar invaliditāti, strādāt un veicināt šo ģimeņu vecāku līdzvērtīgu dzīvi kā citiem vecākiem ar bērniem bez veselības sarežģījumiem⁷⁵. Saskaņā ar veikto ģimeņu aptauju kā viens no ļoti noderīgiem esošajiem atbalsta veidiem (TOP5) novērtēts atbalsts ģimenēm, kas audzina bērnus ar invaliditāti (asistenta pakalpojumi pašvaldībās, asistenti izglītības iestādēs, «atelpas brīža»⁷⁶ pakalpojums bērniem ar smagiem funkcionāliem traucējumiem)⁷⁷. Savukārt kā īpaši aizsargājamās grupas, kurām noteikti būtu nepieciešams valsts sniegts atbalsts, aptaujas dalībnieki atzīmējuši ģimenes, kuras audzina bērnus ar invaliditāti un tās, kuras ir zaudējušas apgādnieku.

⁷⁵ Priekšlikumi dzimstības stratēģijai - vecāku organizācijas Mammamunteti.lv ziņojums (2021)

⁷⁶ Saeimā 19.12.2024. pieņemti grozījumi Sociālo pakalpojumu un sociālās palīdzības likumā, paredzot pašvaldībām pienākumu no 2026.gada nodrošināt atelpas brīža pakalpojumu bērniem ar invaliditāti, kuriem ir VDEĀVK atzinums par īpašas kopšanas nepieciešamību, personām ar I invaliditātes grupu un personām ar garīga rakstura traucējumiem ar I vai II invaliditātes grupu.

⁷⁷ Pētījums „Ģimenes valsts politikas pamatnostādņu 2011.-2017.gada ex-post novērtējums” (2018.gada decembris) <https://www.lm.gov.lv/lv/media/4513/download?attachment>

Patlaban sievietes un vīrieši daudz mazākā mērā uzskata, ka dzīves jēga ir atkarīga no bērniem, salīdzinot ar 2004. gada pētījuma datiem⁷⁸. Vērtības “bērni un ģimene (bērnu un ģimene kā vērtība)”, tāpat arī bērnu radīšanas motīviem ”bērns piešķir manai dzīvei patiesu jēgu” un ”bērns rada sajūtu, ka man ir īsta ģimene” ir samazinājusies nozīme. Lai palīdzētu kļūdēt daļu respondentu raizes par bērniem kā “pārāk lielu atbildību”, ir nepieciešams vairoties iespējas vecākiem saņemt pozitīvu atgriezenisko saiti par veselīgu bērnu - vecāku attiecību veidošanu. Tāpat ir nepieciešams turpināt esošos un veidot jaunus pakalpojumus, kas palīdz vecākiem, kas sastopas ar bērnu audzināšanas grūtībām, nodrošināt informācijas un pakalpojumu pieejamību. Būtiski ir arī veicināt ģimenes kā vērtības uztveri sabiedrībā, akcentēt tās pozitīvo devumu gan indivīda, gan sabiedrības kopējā attīstībā un izaugsmē. Pozitīvas noskaņas veidošanai nepieciešams veicināt ģimenes ar bērniem atbalstošu un draudzīgu attieksmi sabiedrībā kopumā, gan individuāli, gan arī atbalstīt un izteikt atzinību darba devējiem, kuri piedāvā ģimenei draudzīgu darba vidi, un komersantiem, kuri ģimenēm ar bērniem piedāvā labvēlīgākus nosacījumus pakalpojumu un produktu iegādei. Vienlaikus nepieciešams popularizēt ģimeņu kopā būšanu, kopējas aktivitātes un atpūtu.

Ģimeņu ar bērniem atbalstam Latvijā jau vairākus gadus tiek īstenotas atbalsta programmas (īsteno SIF):

- valsts atbalsta programma “Latvijas Goda ģimenes apliecība”⁷⁹, kas paredzēta daudzbērnu ģimenēm un ģimenēm, kuras aprūpē bērnu ar invaliditāti. Apliecības īpašniekiem ir iespēja saņemt atlaides, izmantojot pakalpojumus, kurus piedāvā valsts un privātie uzņēmumi Latvijā. 2025. gada sākumā ir aktīvas vairāk nekā 140 000 apliecības “Goda ģimene”, kā arī programmā iesaistītas gandrīz 700 organizācijas – programmas partneri no Latvijas, Lietuvas un arī Igaunijas);
- programma “Ģimenei draudzīga pašvaldība”, kuras mērķis ir noteikt tās Latvijas pašvaldības, kuras sniedz vislielāko atbalstu un daudzveidīgākos pakalpojumus ģimenēm ar bērniem un ģimeniskas vides nodrošināšanai, kā arī organizēt ikgadējo projektu konkursu nevaldības organizācijām, kuras strādā ģimeņu interešu aizstāvībai;
- programma “Ģimenei draudzīga darbavieta”, kuras mērķis ir sekmēt tādas darba vides kultūras attīstību Latvijā, kas ir empātiska, cilvēcīga un saprotoša, vienlaikus piedāvājot instrumentus gan esošās darba vides novērtējumam, gan finansiālu palīdzību dažādu atbalsta pasākumu ieviešanā darbiniekiem. Uz 2025. gada sākumu programmas statuss ir 193 darba devējiem.

78 Laulību, dzimstības un pozitīvu bērnu - vecāku attiecību veicinošo faktoru izpēte: 2022. gada un 2004. gada pētījumu rezultātu salīdzinājums

<https://ppdb.mk.gov.lv/database/laulibu-dzimstibas-un-pozitivu-bernu-vecaku-attiecibu-veicinoso-faktoru-izpete-2022-gada-un-2004-gada-petijumu-rezultatu-salidzinajums/>

⁷⁹ Valsts atbalsta programmas “Latvijas Goda ģimenes apliecība” īstenošanas kārtība noteikta Ministru kabineta 2024. gada 10. septembra noteikumos Nr.598 “Latvijas Goda ģimenes apliecības programmas īstenošanas kārtība”.

Bez tam kopš 2024. gada SIF ir uzsācis īstenot ESF+ projektu 4.3.6.9/1/24/I/001 "Ģimenei draudzīgas vides un sabiedrības veidošana" ar aktivitātēm ģimeniskas vides un ģimenisko vērtību stiprināšanai. Projekta ietvaros tiks īstenoti izglītojoši un atbalsta pasākumi bērniem un ģimenēm, kas paredz bērnu un jauniešu izglītošanu, veidojot izpratni par jauniešu savstarpējām attiecībām un veicinot veselīgu savstarpējo attiecību stiprināšanu ģimenēs, kā arī tiks īstenotas aktivitātes vecāku un citu bērnu aprūpē iesaistīto personu izglītošanā par savstarpējo attiecību veidošanu ģimenē un vecāku lomu veselīgā bērnu attīstībā. Projektā tiks realizēti atklāti projektu konkursi NVO sabiedrības izpratnes veidošanai par bērniem un ģimenēm draudzīgu un atbalstošu vidi, tiks nodrošināta daudzbērnu ģimeņu un ģimeņu, kuras aprūpē bērnu ar invaliditāti, godināšana un kopābūšanas veicināšana, tiks sniegti atbalsta pasākumi ģimenei draudzīgiem darba devējiem, kā arī tiks nodrošināta bērnu un jauniešu raidījumu pieejamība bērniem ar funkcionāliem un attīstības traucējumiem.

Mūsdienu dzīves prasībām atbilstoša mājokļa trūkums ir viena no biežāk minētajām barjerām ģimenes veidošanā, tādejādi nepieciešams pilnveidot līdzšinējos atbalsta mehānismus, kas nodrošinātu mūsdienām atbilstošu mājokli ģimenēm ar bērniem. Ņemot vērā ģimeņu vispārējo ienākumu līmeni un maksātspēju, kā arī jaunu mājokļu cenas, jaunus mājokļus var atļauties tikai bagātākās māsaimniecības Latvijā.

Ņemot vērā māsaimniecību ienākumus un mājokļu pieejamības izaicinājumus, no valsts puses ir nepieciešams finansiāls stimulants Mājokļa pieejamības fonda⁸⁰ veiksmīgai un pēc iespējas plašākai darbībai tā sākuma stadijā. No mājokļu pieejamības fonda līdzekļiem ir paredzēts būvēt zemas īres maksas mājokļus māsaimniecībām, kuras ir pārāk turīgas, lai tās saņemtu pašvaldību palīdzību mājokļa jautājumu risināšanā, taču to ienākumi ir pārāk zemi, lai spētu iegādāties vai izīrēt mājokli par tirgus nosacījumiem. Pašvaldībām, kurās tiek būvēti īres nami, tiek ļauts izvēlēties, kādas personu grupas pašvaldība vēlas izmitināt šajos mājokļos, tādejādi pašvaldības kā prioritārās grupas var noteikt ģimenes ar bērniem, jaunus speciālistus un daudzbērnu ģimenes. EM ir strādā pie izmaiņām tiesību aktos (25-TA-101⁸¹), lai paredzētu jaunu investīciju, nodrošinot risinājumu papildus finansējuma pieejamībai zemas īres maksas mājokļu būvniecībai reģionos, un nodrošināt atbilstošus nosacījumus projektu īstenošanai jaunās investīcijas ietvaros.

Kopš 2015. gada ģimenēm ir pieejamas garantijas mājokļa iegādei vai būvniecībai. Kopš atbalsta programmas uzsākšanas līdz 31.12.2024. ir izsniegtas

⁸⁰ Mājokļu pieejamības fonds ir izveidots atbilstoši Ministru kabineta 2022.gada 14.jūlija noteikumiem Nr.459 "Noteikumi par atbalstu dzīvojamo īres māju būvniecībai Eiropas Savienības ANM plāna 3.1.reformu un investīciju virziena "Reģionālā politika" 3.1.1.4.i. investīcijas "Finansēšanas fonda izveide zemas īres mājokļu būvniecībai", pieejams: <https://likumi.lv/ta/id/334085-noteikumi-par-atbalstu-dzivojamo-ires-maju-buvniecibai-eiropas-savienibas-atveselosanas-un-noturibas-mehanisma-plana-31-reformu-un-investiciju-virziena-regionala-politika-3114i-investicijas-finansesanas-fonda-izveide-zemas-ires-majoklu-buvniecibai-ietvaros>

⁸¹ Grozījumi Ministru kabineta 2022. gada 14. jūlija noteikumos Nr. 459 "Noteikumi par atbalstu dzīvojamo īres māju būvniecībai Eiropas Savienības Atveseļošanas un noturības mehānisma plāna 3.1. reformu un investīciju virziena "Reģionālā politika" 3.1.1.4.i. investīcijas "Finansēšanas fonda izveide zemas īres mājokļu būvniecībai" ietvaros" (29 020 919 euro apmērā)

kopumā 27 892 garantijas ģimenēm, kurās dzīvo 40 996 bērni. Jāņem vērā arī fakts, ka garantijas nodrošina ne tikai mājokļu pieejamību ģimenēm ar bērniem, bet būtiski nodrošina efektīvu hipotekāro kredītēšanu valstī, kur ik gadu, aptuveni puse no izsniegtajiem hipotekārajiem aizdevumiem ir ar Altum garantiju, kur reģionos šis īpatsvars ir augstāks nekā tas ir Rīgas reģionā. Ģimenēm kopš 2020. gada ir pieejama arī subsīdija “Balsts”, kas ir vienreizējs atbalsts (grants) daudzbērnu ģimenēm vai ģimenēm, kurās aug bērns ar invaliditāti neatkarīgi no bērnu skaita ģimenē, pirmās iemaksas daļējai segšanai mājokļa iegādei vai būvniecībai ar hipotekāro aizdevumu. Uz 31.12.2024. ir izsniegtas 1724 subsīdijas “Balsts” ģimenēm, kurās dzīvo 5327 bērni. Būtiski ir nodrošināt, ka subsīdijas “Balsts” finansējums ir pieejams ģimenēm ilgtermiņā.

Pēdējo divu gadu laikā ir veiktas būtiskas izmaiņas garantiju programmu un subsīdijas “Balsts” darbībā, ar mērķi palielināt to tvērumu un efektivitāti:

- 19.12.2023. tika grozīti subsīdijas “Balsts” piešķiršanas nosacījumi, paredzot sniegt subsīdiju arī ģimenēm, kurās aug bērns ar invaliditāti vai pilngadīga persona līdz 24 gadu vecumam ar I vai II grupas invaliditāti, neatkarīgi no bērnu skaita ģimenē;
- 26.03.2024. tika būtiski palielinātas pieejamās garantijas ģimenēm ar bērniem, kuras vēlas mājokli iegādāties vai būvēt kādā no Latvijas reģioniem⁸². Garantijas reģionos ir pieejamas 30%, 40% vai pat 50% apmērā no aizdevuma summas⁸³. Lai veicinātu plašāku un kvalitatīvāku mājokļu iegādi, tika palielināts maksimālais aizdevums no 250 000 *euro* uz 300 000 *euro*, lai ģimene kvalificētos garantijas saņemšanai, kā arī tika atvieglots process, lai saņemtu atkārtotu garantiju cita mājokļa iegādei vai būvniecībai, ja ģimenē, piemēram, piedzimst jauns bērns;
- 03.09.2024. tika palielināts maksimālo ar iedzīvotāju ienākumu nodokli apliekamo bruto ienākumu sliekšni uz vienu mājsaimniecības (ģimenes) locekli no 17 000 *euro* uz 23 000 *euro*, lai palielinātu ģimeņu skaitu, kas spēj kvalificēties subsīdijas saņemšanai.

Veselības stāvokļa rādītājiem ir svarīga nozīme sabiedrības atjaunotnē un tautas ataudzē⁸⁴. Arī OECD publikācijās minēts, ka kvalitatīviem veselības pakalpojumiem un bērnu aprūpei agrīnā dzīves posmā ir ilgtermiņa pozitīva ietekme uz veselību, izglītības sasniegumiem un ienākumiem, jo īpaši bērniem no nabadzīgākām ģimenēm⁸⁵. Neskatoties uz veselības sistēmas nepārtrauktajām reformām kopš neatkarības atjaunošanas Latvijā, tā joprojām ir sadrumstalota un pārlieku orientēta uz slimnīcu sektoru. Latvijā ir augstākie pacientu tiešie maksājumi starp ES valstīm, nepietiekama uzmanība tiek pievērsta profilaksei,

⁸² Ja mājoklis atrodas ārpus Jūrmalas valstspilsētas, Rīgas valstspilsētas un Rīgas valstspilsētai piegulošo novadu (Mārupes novads, Olaines novads, Ķekavas novads, Salaspils novads, Ropažu novads, Ādažu novads) administratīvajām teritorijām.

⁸³ Vairāk par garantiju atšķirībām starp Rīgas reģionu un pārējo Latviju skatīt Altum mājaslapā: <https://www.altum.lv/pakalpojumi/iedzivotajiem/majoklu-garantija-ģimenem-ar-berniem/>

⁸⁴ Latvijas Universitāte, Tautas ataudze Latvijā, 2019

⁸⁵ <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/10.1111/padr.12431>

primārajai aprūpei, mājas aprūpei un integrētiem un sabiedrībā balstītiem pakalpojumiem⁸⁶.

Latvijai jācenšas sasniegt vidējo ES-27 rādītāju attiecībā uz neapmierinātajām vajadzībām pēc veselības aprūpes pakalpojumiem. Šis mērķis tiks īstenots kā daļa no plaša pasākumu kopuma, kas ietver profilakses pasākumu stiprināšanu, veselīga dzīvesveida veicināšanu un pieejamu, kvalitatīvu veselības aprūpes pakalpojumu nodrošināšanu visiem iedzīvotājiem. VM paredz turpināt īstenot reformas, lai mazinātu nevienlīdzību veselības aprūpes pakalpojumu pieejamībā, nodrošinot, ka katrs Latvijas iedzīvotājs var saņemt nepieciešamo aprūpi savlaicīgi un atbilstoši savām vajadzībām. Lai sasniegtu šo mērķi, nepieciešama stratēģiska valsts politikas pilnveide sabiedrības veselības nodrošināšanā veselā vidē, kas ietver profilakses pasākumu stiprināšanu; veselīga dzīvesveida popularizēšanu; pieejamu, izmaksu efektīvu un kvalitatīvu veselības aprūpes pakalpojumu nodrošināšanu visiem iedzīvotājiem. Vienlaikus jāturpina īstenot reformas un pasākumus, lai samazinātu veselības aprūpes pakalpojumu pieejamības nevienlīdzību un nodrošinātu, ka ikviens Latvijas iedzīvotājs var saņemt nepieciešamo aprūpi laikā un atbilstoši savām vajadzībām.

Liels izaicinājums sabiedrībā ir izpratne un atbildības uzņemšanās par savu veselību, un jauniešiem tas ir īpaši būtiski, tai skaitā tautas ataudzes kontekstā sabiedrībā jāveicina indivīdu izpratne un atbildība par savas reproduktīvās veselības saglabāšanu, agrīnu veselīgu paradumu veidošanos un jāmazina liekā svara un aptaukošanās izplatība bērnu vidū. Lai veicinātu bērnu izpratni par minētajiem jautājumiem, ir jānodrošina pedagogu profesionālo zināšanu pilnveide un jāpaaugstina vecāku zināšanu līmenis par veselīga dzīvesveida paradumu veidošanu un tā ietekmi uz veselības stāvokli kopumā. Tāpat veicināma bērnu izpratne par nepieciešamību rūpēties par savu veselību ar atbilstošu uzturu un fiziskām aktivitātēm, kā arī seksuālās un reproduktīvās veselības jautājumos.

Svarīgs jautājums ir arī sabiedrības veselīgi nodzīvoto gadu kvalitāte, kas ietekmē arī senioru veselības stāvokli. Latvija jau vairākus gadus atrodas ES veselīgi nodzīvoto gadu kopš dzimšanas tabulas lejasgalā, Latvija ieņem zemāko vietu salīdzinājumā ar citām ES valstīm ar 55,4 gadiem sievietēm un 53 gadiem vīriešiem, kas par nepilnu desmitgadi atpaliekot no ES vidējā līmeņa, attiecīgi 62,8 un 62,4 gadi⁸⁷. Līdz ar to Latvijā sabiedrības novecošanās jautājums viennozīmīgi nav atrisināms ar pensionēšanās vecuma celšanu (pensionēšanās vecums 2025. gadā ir 65 gadi). Kaut gan paredzamais mūža ilgums Latvijā pieaug, tomēr paredzjamie veselīgās dzīves gadi palielinās par to lēnāk. Turpmāk veselības aprūpes reformu gaitā jānovērš apstākļi, kas traucējuši pārbaudīt veselību vai ārstēties, un jāskaidro iedzīvotājiem veselīga dzīvesveida un ārsta savlaicīga apmeklējuma priekšrocības⁸⁸. Ņemot vērā minēto, pilnveidojot veselības aprūpes sistēmu, nepieciešams iekļaut pasākumus, kas nodrošinātu savlaicīgu veselības

⁸⁶ Tautas ataudzes stratēģija: veselības profilakse un pakalpojumu pieejamība (2021)

⁸⁷ https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Healthy_life_years_statistics

⁸⁸ Latvijas Universitāte, Tautas ataudze Latvijā, 2019

stāvokļa pārbaudi, lai tādā veidā secīgi nodrošinātu savlaicīgu ārstēšanas uzsākšanu, ja rodas tāda nepieciešamība.

Pieaugot iedzīvotāju vecumam, veselības pašnovērtējums kļūst sliktāks. 2023. gadā kā vidēju savu veselību raksturoja 50 % 65 gadus veci un vecāki vīrieši un 50,4 % šīs pašas vecuma grupas sievietes. Un tikai 15,3 % vecāka gadagājuma vīriešu un 13,4 % sieviešu savu veselību raksturoja kā labu vai ļoti labu. Savukārt 27,1 % vīriešu un 28,0 % sieviešu šajā vecuma grupā savu veselību vērtēja kā sliktu vai ļoti sliktu. Divas būtiskākās problēmas saistībā ar senioru veselību ir veselības aprūpes nepieejamība zemo ienākumu dēļ un diskriminējoša attieksme vecuma dēļ veselības aprūpes pakalpojumu saņemšanas laikā⁸⁹.

ĀNC (saindēšanās, tai skaitā ar alkoholu un narkotikām, pašnāvības, kritieni, transportu nelaimes gadījumi, noslīkšana, nosalšana, pakļaušana dūmu, uguns un liesmu iedarbei un vardarbība) ir viens no būtiski ietekmējošiem faktoriem mirstības līmenim valstī. 2023. gadā no saindēšanās un pakļaušanas kaitīgo vielu ietekmei mirušas 284 personas, turklāt šis bija vadošais ārējais nāves cēlonis cilvēkiem vecumā no 15-54 gadiem⁹⁰. ES Latvija ir starp valstīm ar augstāko mirstību ārēju nāves cēloņu dēļ⁹¹. Piecu gadu periodā no 2018. gada līdz 2022. gadam reģistrēti aptuveni 5,8 tūkstoši Latvijas iedzīvotāju nāves gadījumi ārējo cēloņu dēļ, un vīrieši ir lielākā riska grupa, kam ir trīs reizes augstāks miršanas risks ārēju nāves cēloņu dēļ nekā sievietēm. Atbilstoši informatīvajam ziņojumam "Mirstības mazināšana ārēju nāves cēloņu dēļ - 2024" īstenojami pasākumi, lai mazinātu mirstību informatīvajā ziņojumā identificētajās kritiskākajās nāves cēloņu dimensijās, tostarp risinot psihiskās veselības, alkohola un citu atkarību izraisošu vielu un procesu ietekmi uz ĀNC mazināšanu, slīkšanas un noslīkšanas, krišanas un nosalšanas gadījumu mazināšanu, augsto vīriešu īpatsvaru ārējo nāves cēloņu gadījumos, samērīgu datu pieejamību, kā arī citiem aktuāliem ar šiem un pārējiem ārējiem nāves cēloņiem (transportu negadījumiem, uguns nelaimēm, uzbrukumiem) saistītajiem jautājumiem. Vienlaikus nepieciešams pilnveidot dažādus drošības pasākumus, kas saistīti ar drošību dažādu ūdenstilpņu tuvumā, pilnveidojot gan normatīvo regulējumu un paaugstinot prasības tiem cilvēkiem, kas vada dažādus ūdens transporta līdzekļus, gan izglītojot sabiedrību par nepieciešamību būt uzmanīgiem atpūšoties blakus ūdenstilpnēm. VK sadarbībā ar VM izveidojusi darba grupu ĀNC izraisītas mirstības mazināšanai. Pamatojoties uz SPKC jaunākiem datiem, to analīzi un darba grupas secinājumiem, VK turpmāk katru gadu līdz 2027. gadam sniegs Demogrāfisko lietu padomei priekšlikumus par efektīvākiem pasākumiem mirstības mazināšanai no ārējiem nāves cēloņiem⁹². Veselīga dzīvesveida ietekmei ir tālejošas sekas uz cilvēka imunitāti, produktivitāti, laimes sajūtu un veiksmi. Pēdējā laikā daudz pētīta dzīvesveida faktoru un neauglības saistība. Dzīvesveida faktori ir maināmi ieradumi, kas var ievērojami ietekmēt vispārējo

⁸⁹ Maija Jankovska "Vecumdienas. Pētījums par senioru dzīvi Latvijā" (2019), 138.lpp.

⁹⁰ <https://stat.gov.lv/lv/statistikas-temas/iedzivotaji/naves-celoni/21065-arejie-naves-celoni>

⁹¹ Informatīvais ziņojums "Mirstības mazināšana ārēju nāves cēloņu (ĀNC) dēļ - 2024."

⁹² 24-TA-1192 Informatīvā ziņojuma protokollēmums

veselību un labsajūtu, tostarp auglību. Daudzi dzīvesveida faktori, piemēram, ģimenes dibināšanas vecums, uzturs, svars, fiziskie vingrinājumi, psiholoģiskais stress, smēķēšana un alkohola lietošana var būtiski ietekmēt auglību. Pasaulē aptuveni 10 – 15% pāru skar neauglības problēma, kuru cēlonis var būt alkohola pārmērīga lietošana un smēķēšana⁹³. Pētījumi liecina, ka pāragras mirstības kontekstā veselības aprūpes pieejamības trūkums izskaidro aptuveni 10 %, ģenētika – 30 %, sociālie apstākļi – 15 %, vides ietekme – 5 %, bet uzvedības faktori - līdz pat 40 %. Ņemot vērā sabiedrības veselības un veselības aprūpes potenciālo ietekmi uz tautas ataudzi, pētījumi⁹⁴ iezīmē vairākus faktoros: veselīgi ieradumi un to ietekme uz reproduktīvo veselību (alkohola, smēķēšanas un citu atkarību mazināšana jauniešiem), veselības aprūpes pakalpojumu pieejamība (pirmsdzemdību, dzemdību un pēcdzemdību aprūpe, jaundzimušo un bērnu aprūpe, ģimenes plānošana, ģimenes veselības profilakse un skrīnings), zināšanu par seksuālo un reproduktīvo veselību nozīme tautas ataudzes sekmēšanā (atbildīga un informēta izvēle seksuālās un sociālās attiecībās un STS infekciju kontrole).

Abortu skaits Latvijā pakāpeniski, bet stabili samazinās, un ir viens no zemākajiem Eiropā. Saskaņā ar pētījuma datiem⁹⁵ iedzīvotāju vecumā no 15-49 gadiem vidū, kuri norādīja par vismaz vienu grūtniecību, 76% min, ka dzīves laikā nav bijis neviens mākslīgais aborts. Pēdējo 5 gadu laikā mākslīgo abortu veikšo vidū, līdzīgi kā 2011. gadā, puse kā aborta iemeslu norādījuši grūtniecības nevēlēšanos, savukārt ceturtdaļa minējuši, ka materiāli nevar atļauties audzināt bērnu, un vēl ceturtdaļa nav psiholoģiski gatavi kļūt par vecākiem. Samazinājies to sieviešu īpatsvars, kuras norādījušas, ka pārtraukušas grūtniecību, jo bērna tēvs viņu pametis. Pirms lēmuma par abortu pieņemšanu 64% sieviešu konsultējušās ar ginekologu (šādu sieviešu īpatsvars kopš 2011. gada pieaudzis) un 45% - ar partneri (īpatsvars kopš 2011. gada sarucis). Sieviešu, kurām bijusi vismaz viena grūtniecība, vidū trešā daļa apsvērušas veikt abortu, un tas arī veikts, bet 13% min, ka apsvērušas iespēju veikt abortu, bet vēlāk pārdomājušas. Mākslīgā aborta veikšanu nekad nav apsvēris augstāks īpatsvars sieviešu ar augstāko izglītību, kā arī ar partneri kopā dzīvojošo.

Reproduktīvās veselības rādītāji ir ļoti nozīmīgi indikatīvi rādītāji, kas raksturo visas sabiedrības veselības stāvokli. Reproductīvās veselības un izglītošanas jautājumu ir vēlams sākt aktualizēt pirmspubertātes vecumā, tomēr īpaši būtiski šiem jautājumiem ir pievērsties pusaudžu vecumā. Viens no rādītājiem, kas raksturo sabiedrības zināšanas par seksuālās un reproduktīvās veselības jautājumiem, tai skaitā izpratni par atbildīgām savstarpējām attiecībām, kā arī par pusaudžu un jauniešu spēju šīs zināšanas īstenot, ir nepilngadīgo grūtnieču skaits, kā arī mākslīgi veikto abortu skaits nepilngadīgām jauniešiem.

⁹³ Tautas ataudzes stratēģija: veselības profilakse un pakalpojumu pieejamība (2021)

⁹⁴ Tautas ataudzes stratēģija: veselības profilakse un pakalpojumu pieejamība (2021)

⁹⁵ <https://ppdb.mk.gov.lv/wp-content/uploads/2023/11/Petijuma-gala-zinojums.pdf>

Atbilstoši SPKC datiem⁹⁶ abortu skaits nepilngadīgo vidū pēdējo 10 gadu laikā samazinājies, lai gan pēdējos divus gadus vērojams neliels pieaugums: 2014. gadā vecuma grupā līdz 17 gadiem (ieskaitot) veikti 114 aborti (t.sk. 83 mākslīgi), 2017. gadā - 90 aborti (t.sk. 66 mākslīgi), 2020. gadā - 81 aborts (t.sk. 57 mākslīgi), 2021. gadā - 48 aborti (t.sk. 36 mākslīgi), 2022. gadā - 53 aborti (t.sk. 37 mākslīgi), bet 2023. gadā - 61 aborts (t.sk. 46 mākslīgi). No minētā abortu skaita jaunākā vecuma grupā līdz 14 gadiem (ieskaitot) 2014. gadā veikti 5 aborti (t.sk. 3 mākslīgi), bet 2023. gadā – 3 aborti (visi mākslīgi).

Lai gan vērojama situācijas uzlabošanās un samazinās nepilngadīgo grūtnieču skaits, Latvijā joprojām ik gadu apmēram 100 bērnu no visiem jaundzimušajiem piedzimst mātēm, kuras ir jaunākas par 18 gadiem (dinamikā nepilngadīgām mātēm dzimušo bērnu skaits pakāpeniski samazinās: 222 jaundzimušie 2014. gadā, 178 jaundzimušie 2017. gadā, 108 jaundzimušie 2020. gadā, 104 jaundzimušie 2021. gadā, 95 jaundzimušie 2022. gadā un 96 jaundzimušie 2023. gadā). 2022. gadā BKUS īstenoja SIF finansētu projektu "Mazaizsargātas sabiedrības grupas interešu aizstāvība, veidojot valsts atbalsta sistēmu: Rīcības plāns 2022. – 2025. gadam nepilngadīgo grūtnieču atbalstam Latvijā", veicot pētījumu⁹⁷ un izstrādājot rīcības plānu atbalsta sistēmas nepilngadīgajām grūtniecēm izveidošanai. Darbs pie projekta īstenošanas turpinās arī 2025. gadā, paredzot veicināt sadarbību starp valsts, pašvaldību un nevalstiskajām organizācijām, izglītot gan jauniešus, gan dzemdību speciālistus, gan plašāku sabiedrību, un panākt nepilngadīgo grūtnieču atbalsta sistēmas uzlabojumus valstiskā mērogā.

Salīdzinot ar ES un OECD valstīm, Latvijā ir augstākais alkoholisko dzērienu patēriņš iedzīvotāju vidū. Liels izaicinājums ir preventīvais darbs ar dažādu atkarību izraisošo vielu pieejamības ierobežošanu un skaidrojošais darbs ar sabiedrību par atkarību izraisošo vielu ietekmi uz veselību un cilvēku iespējām dzīvot ilgāku un veselīgāku mūžu un radīt veselus pēcnācējus. Lai veicinātu topošo jauno vecāku atteikšanos no smēķēšanas, tādā veidā nodrošinot arī bērnam veselīgāku un kvalitatīvāku dzīves vidi jau grūtniecības laikā, ir jāīsteno pasākumi, kas sniedz atbalstu atkarību izraisošo vielu pārtraukšanai vai veicina atkarību izraisošo vielu lietošanas neuzsākšanu vispār.

Lai pēc iespējas attālinātu atkarību izraisošo vielu lietošanu jauniešu vidū, aktualizējami pasākumi, kas vērsti uz bērnu un jauniešu izglītošanu par atkarību izraisošo vielu ietekmi un to lietošanas sekām (atkarību profilakses intervences programmas izglītības iestādēs), tai skaitā ietekmi uz reproduktīvo sistēmu. Viens no iespējamiem risinājumiem ir sadarbībā ar izglītības iestāžu dibinātājiem, izglītības pārvaldēm, izglītības iestāžu direktoriem ieviest pamatskolās pierādījumos balstītas atkarību profilakses programmas. Vienlaikus būtiski ir attīstīt starpnozaru sadarbību kopienās, īstenojot pašvaldībās indicētu atkarību profilaksi jauniešu vidū.

⁹⁶https://statistika.spkc.gov.lv/pxweb/lv/Health/Health__Mates_berna_veseliba/MCH050_Aborti_vecums_veidi.px/

⁹⁷ https://www.bsf.lv/userfiles/files/Report_kvalitativais_petijums_FINAL.pdf

Savukārt bērniem un jauniešiem ar atkarību problēmām nepieciešams nodrošināt pēctecīgu sabiedrībā balstītu koordinētu pakalpojumu pēc stacionārās palīdzības saņemšanas. Šāda pakalpojuma nodrošināšana veicinās bērnu dzīves kvalitāti un uzlabos un nodrošinās viņu labbūtību. Nodrošinot šādu pakalpojumu bērniem un jauniešiem ar atkarību problēmām nākotnē tiks veicināta viņu sekmīga integrācija sabiedrībā un nodrošinātas iespējas viņiem veidot ģimeni un radīt pēcnācējus.

Izglītība ieņem būtisku nozīmi mūsdienu sabiedrībā. Izglītība ļauj veidot vēlamu profesionālo karjeru, attīsta cilvēku kritisko domāšanu un spēju sekmīgi integrēties sabiedrībā, vienlaikus sniedzot cilvēkiem iespējas sasniegt savus mērķus un sapņus. Vienlaikus ar izglītības programmas apguvi bērni attīsta savu kritisko domāšanu, apgūst prasmes analizēt un izšķirt būtisko no nebūtiskā. Izglītības attīstības pamatnostādnes⁹⁸ paredz nodrošināt pilnveidotā mācību satura un pieejas efektīvu īstenošanu vispārējā izglītībā (t. sk. pirmsskolas izglītības pakāpē), jo īpaši fokusējoties uz iekļaujošu pieeju, starpdisciplināritāti, STEAM, caurviju prasmēm (digitālā prasme, pilsoniskā līdzdalība), sociāli emocionālo mācīšanos un mācīšanos iedziļinoties. Tāpat paredzēts nodrošināt finansiālu atbalstu kultūras pasākumu, muzeju, zinātnes centru, uzņēmumu, laboratoriju un citu ar mācību satura apguvi saistītu iestāžu, t. sk. interešu izglītības iestāžu, un pasākumu apmeklēšanai, lai dažādotu mācību procesu atbilstoši pilnveidotā mācību satura apguves prasībām.

Nozīmīgs atbalsts skolēnu individuālo kompetenču attīstībā un personības izaugsmē ir kvalitatīvs un izglītojamo vajadzībām atbilstošs interešu izglītības piedāvājums visās mācību jomās. Izglītības attīstības pamatnostādņu īstenošanas periodā plānots pilnveidot, attīstīt un dažādot interešu izglītības piedāvājumu, tādējādi veicinot ikviena izglītojamā iesaisti nodarbēs ārpus formālās izglītības atbilstoši interesēm un valsts izvirzītajām prioritātēm. Interesu izglītība tiek stiprināta kā skolēna mācīšanās, t. sk. pašvadītas mācīšanās, procesa nozīmīga sastāvdaļa, kas papildina un nostiprina formālajā izglītībā apgūtās kompetences (piemēram, STEM mācību jomu satura apguvi stiprinot ar tehniskās jaunrades aktivitātēm). Interesu izglītības attīstība ir vērsta uz indivīda interešu un spēju pilnveidi, kā arī viņa pilsoniskās apziņas stiprināšanu, līdzdalības prasmju attīstību un pilsoniskās aktivitātes pieredzes ieguvu jau no mazotnes, iesaistoties izglītības iestādes, vietējās kopienas un valsts mēroga daudzveidīgās sabiedriskās dzīves norisēs (pilsoniskās līdzdalības projektos, akcijās, talkās, brīvprātīgo aktivitātēs, atceres dienu pasākumos, koncertos u. c.).

Lai palielinātu bērnu un jauniešu interesi STEM mācību jomās, to pieejamība un piedāvājuma paplašināšana ir viena no Ministru prezidentes E.Siliņas valdības prioritātēm. STEM jomu izglītības ieguves iespēju attīstību IZM īsteno sadarbībā ar dažādu tautsaimniecības nozaru organizācijām un ņemot vērā zināšanu un prasmju pieprasījumu darba tirgū. Lai izglītības procesā dažādotu mācīšanās pieredzi, efektīvāk sasaistītu mācību teoriju ar praksi,

⁹⁸ <https://likumi.lv/ta/id/324332-par-izglitibas-attistibas-pamatnostadnem-20212027-gadam>

veicinātu izpratni par STEM jomu darba tirgus prasībām un sekmētu turpmāku mācīšanās izvēli minētajās jomās, jau 2025. gadā tiks uzsākts ESF+ politikas programmas 2021.–2027. gadam 4.2.2.1. pasākuma "Kvalitatīvas un mūsdienīgas izglītības īstenošana pirmsskolas, pamata un vidējās izglītības pakāpē" projekts "STEM un pilsoniskās līdzdalības norises plašākai izglītības pieredzei un karjeras izvēlei", kurā izglītojamie, sākot no obligātā pirmsskolas vecuma līdz vidusskolas vecumam, varēs saņemt pirmsskolas izglītības vadlīnijās, valsts pamatizglītības un valsts vispārējās vidējās izglītības standartos minētajiem sasniedzamajiem rezultātiem atbilstošas iepriekš izstrādātas norises interešu izglītības centros, zinātniskās institūcijās, augstskolās, nevalstiskās organizācijās, pie uzņēmējiem utt. Lai veicinātu katra izglītojamā, katras klases vai grupas katras izglītības iestādes līdzsvarotu iesaisti projektā, noteikts, ka 75% no norišu apmeklējuma paredzēti STEM jomas mācību satura apguves dažādošanai, savukārt 25% norišu plānotas vispārējās izglītības standartos definētās pilsoniskās līdzdalības caurviju prasmes attīstīšanai. Veiksmīga padziļināta STEM mācību jomu apguve balstās galvenokārt uz agrīnu iesaisti un ieinteresēšanu, kā arī palielina iespēju noturīgai interesei arī vidusskolas posmā, sekmējot tālāku izglītības un karjeras izvēli kādā no STEM jomām.

Lai veicinātu augstākās izglītības attīstību un tās pieejamību visām sabiedrības grupām, 2021. gadā tika ieviesta sociālā stipendija "Studēt gods"⁹⁹. Lai saņemtu stipendiju, studentiem jāatbilst noteiktiem akadēmiskajiem un sociālajiem kritērijiem, tostarp centralizēto eksāmenu rezultātiem un studiju sekmju prasībām. Stipendija sniedz atbalstu Latvijas augstskolu pilna laika klātienē bakalaura un koledžas programmu studentiem līdz 25 gadu vecumam, ja ģimenē reģistrēti vismaz trīs bērni, pašam studējošajam reģistrēti trīs vai vairāk bērni, studējošais ir bārenis vai jauniešs bez vecāku gādības vai studējošais ir ar I vai II invaliditātes grupu¹⁰⁰, bet no 2025. gada 1. septembra – ja ir studējošais no trūcīgas un maznodrošinātas mājsaimniecības. IZM līdz 2026. gada 31. maijam plāno veikt stipendijas "Studēt gods" darbības izvērtējumu, lai novērtētu tās ietekmi uz augstākās izglītības pieejamību un piešķiršanas kritēriju atbilstību stipendijas mērķim.

Izglītība sniedz iespēju bērniem iepazīt valsts kultūru. Šobrīd Kultūrizglītības programmas „Latvijas skolas soma” mērķis ir nodrošināt vairāk kā 200 tūkstošiem Latvijas skolas vecuma bērniem un jauniešiem valsts garantētās izglītības iegūšanas ietvaros iespēju klātienē pieredzēt Latviju, izzināt un iepazīt Latvijas vērtības un kultūrtelpu, spēcinošas piederības izjūtu un valstisko identitāti. 2024. gadā publicētais pētījums par “Latvijas skolas soma” piecu gadu darbību ietver priekšlikumu attīstīt programmu, paplašinot to arī uz obligātā pirmsskolas izglītības posma izglītojamajiem, veidojot īpaši pielāgotu saturu šiem bērniem, lai tādā veidā veicinātu bērnu piederības sajūtas veidošanos un nostiprināšanos Latvijai. Tādējādi arī pirmsskolas vecuma bērniem būtu iespēja

⁹⁹ No 2025. gada pavasara semestra sociālās stipendijas “Studēt gods” apmērs paaugstināts no līdzšinējiem 175 euro uz 180 euro mēnesī.

¹⁰⁰ No 2025. gada 1. septembra – arī gadījumā, ja ir studējošais no trūcīgas un maznodrošinātas mājsaimniecības

regulāri iepazīties ar profesionālās mākslas un kultūras klasiskajām vērtībām un laikmetīgajām izpausmēm, papildinot zināšanas un veidojot izpratni par norisēm arhitektūras, dizaina, teātra, mūzikas, vizuālās mākslas, dejas, literatūras, kultūras mantojuma un kinematogrāfijas jomās.

Pēdējos gados ievērojami samazinājās gan jauniešu, kas nemācās, nestrādā un neapgūst arodu (NEET), skaits un īpatsvars jauniešu kopskaitā, gan jauniešu-bezdarbnieku skaits un to īpatsvars jauniešu kopskaitā. Pašreiz, saglabājoties augstam darba devēju pieprasījumam pēc darbaspēka un darbaspēka nepietiekamībai atsevišķās nozarēs, jauniešu bezdarba līmenis Latvijā ir salīdzinoši zems un turpina samazināties, jo īpaši jauniešiem ar pietiekamu izglītības līmeni un darba tirgum atbilstošām prasmēm.

NVA atbalstu nodarbinātības veicināšanai sniedz jauniešiem sākot no 15 gadiem, tomēr kopumā jaunieši vecumā no 15 līdz 17 gadiem tiek profilēti papildus kvalifikācijas un prasmju iegūšanai. Atsevišķi pasākumi, kuros tiek sniegts atbalsts darba vietu izveidei (piemēram, subsidētās nodarbinātības pasākumi, darbam nepieciešamo iemaņu iegūšana NVO), minimālā vecuma robeža daļēbai pasākumos ir augstāka – sākot no 18 gadiem. Kopumā gadā vidēji 9 000 - 11 000 jauniešu vecumā 15-29 gadi piedalās NVA atbalsta pasākumos, un finansējums šo pasākumu īstenošanai katru gadu veido indikatīvi 6 – 8 milj. *euro*. Darbs ar jauniešiem NVA notiek, veicot profilēšanu un izzinot katra jaunieša individuālās spējas, prasmes, kompetences un pieredzi darba tirgū. Visvairāk NEET jaunieši piedalās tādos NVA īstenotos atbalsta pasākumos kā karjeras konsultācijas un mācību pasākumi.

Jau vairāk kā 15 gadus NVA īsteno nodarbinātības pasākumu vasaras brīvlaikā skolēniem, kuri iegūst izglītību vispārējās, speciālās vai profesionālās izglītības iestādēs. Pasākuma mērķis ir veicināt skolēnu īslaicīgu (vecumā no 15 līdz 20 gadiem) nodarbinātību vasaras brīvlaikā valsts līdzfinansētās darba vietās, nodrošinot skolēniem iespēju iegūt darba prasmes, iemaņas un pieredzi. Par paveikto darbu skolēns saņem atalgojumu vismaz valstī noteiktās minimālās darba algas apmērā par pilnu nostrādāto darba laiku mēnesī. Ņemot vērā gan skolēnu, gan darba devēju interesi daļēbai šajā pasākumā, atbilstoši pieejamajam finansējumam pakāpeniski tiek palielināts pasākumā iesaistāmo un 2023. un 2024. gada vasarā pasākumā jau bija iespēja piedalīties vairāk kā 10 000 skolēniem katru gadu. Tiek plānots arī nākamajos gados NVA īstenotajā nodarbinātības pasākumu vasaras brīvlaikā skolēniem, kuri iegūst izglītību vispārējās, speciālās vai profesionālās izglītības iestādēs, iesaistīt vismaz 10 000 skolēnus katru gadu. Šāda iesaiste darba tirgū veicina jauniešu kompetenču attīstību, izpratni par darba tirgū noritošiem procesiem un pieprasījumu pēc prasmēm un zināšanām, kā arī veicina atbildības sajūtas veidošanos. Šie aspekti ir būtiski jauniešu konkurētspējas celšanai, mazina sociālās atstumtības riskus un rada jauniešiem nākotnes iespējas vairot savu labklājību.

JSPA projekta “Proti un dari!” mērķis ir attīstīt mērķa grupas jauniešu (vecumā no 15 līdz 29 gadiem), kuri nemācās, nestrādā, neapgūst arodu, prasmes un veicināt viņu iesaisti izglītībā, tai skaitā aroda apgūvē pie amata meistara,

nodarbinātībā, NVA īstenotajos aktīvās darba tirgus politikas pasākumos, kā arī nevalstisko organizāciju vai jauniešu centru darbībā. Projekta ietvaros ekonomiski neaktīvajiem jauniešiem ir pieejams mentora atbalsts (ne mazāk kā 20 stundas mēnesī), neformālās un ikdienas mācīšanās, speciālistu (psihologs, karjeras konsultants, surdotulks, asistents u. c., izņemot ārstniecības personālu) konsultācijas, dalība nometnēs, semināros, sporta aktivitātēs, kultūras pasākumos, brīvprātīgā darba aktivitātes, iesaiste nevalstisko organizāciju un jauniešu centru aktivitātēs, pasākumos un projektos, profesijas specifikas iepazīšana, tai skaitā vizītes uzņēmumos, lai izdarītu izvēli attiecībā uz nākotnes profesiju u.c. pasākumi. JSPA projektu īsteno sadarbībā ar pilsētu vai novadu pašvaldībām vai pašvaldību apvienībām (sadarbības partneri), valsts un pašvaldības institūcijām, biedrībām, nodibinājumiem¹⁰¹.

Vienlaikus aktualizējami ir jautājumi par vietu un pakalpojumu pieklūstamību gan cilvēkiem ar funkcionāliem traucējumiem, gan, piemēram, ģimenēm ar bērnu ratiņiem. Viens no faktoriem, kas ģimenēm ar bērniem ikdienā ir nozīmīgs, ir sakārtota infrastruktūra un iespējas pēc nepieciešamības operatīvi un viegli pārvietoties. Lai nodrošinātu ģimeņu ar bērniem iespējas brīvi un ērti pārvietoties gan savas dzīvesvietas pašvaldības teritorijā, gan arī ārpus tās, ir jāīsteno pasākumi, kas vērsti uz infrastruktūras sakārtošanu un satiksmes dalībnieku drošības palielināšanu, mazinot negadījumu riskus. Sakārtota infrastruktūra un pieejams sabiedriskais transports ne tikai Rīgā, bet arī reģionos nodrošinās iespēju ģimenēm ar bērniem piekļūt dažādām stratēģiski svarīgām vietām kā, piemēram, bērna izglītības iestāde un ārpusskolas izglītības iestādes.

Iedzīvotāju izklidei reģionos un mobilitātei atbilstoša satiksme un infrastruktūra ir būtisks aspekts demogrāfijas kontekstā. Dzelzceļa nozarē tiek īstenotas dažādas aktivitātes sabiedriskā transporta infrastruktūras uzlabošanai – jaunu elektrovilcienu ieviešana¹⁰², dzelzceļa pasažieru infrastruktūras modernizācija¹⁰³ un dzelzceļa infrastruktūras modernizācija vilcienu kustības ātruma paaugstināšanai¹⁰⁴, kā arī turpmāk ir plānots turpināt dzelzceļa pasažieru infrastruktūras modernizāciju un dzelzceļa infrastruktūras modernizāciju vilcienu kustības ātruma paaugstināšanai. Tāpat, lai pašvaldībās attīstītu un uzlabotu pilsētvidi/apdzīvotas vietas, būtiski attīstīt pieejamu, atbalstošu un kvalitatīvu izglītības infrastruktūru, vidi visu vecumposmu bērniem un jauniešiem, pilnveidot āra pilsētvidi, nodrošinot bērniem un jauniešiem drošas un attīstošas brīvā laika pavadīšanas iespējas, kā arī nozīmīga ir pilsētvides pieejamības uzlabošana, ietvju tīrīšana, labošana un transporta, citas inženiertehniskās infrastruktūras, kā arī dažādi labiekārtojuma projekti.

¹⁰¹ ES kohēzijas politikas programmas 2021.–2027. gadam 4.2.3.4. pasākums "Sekmēt NEET jauniešu integrēšanos izglītībā un nodarbinātībā"

¹⁰² <https://likumi.lv/ta/id/336778-par-satiksmes-ministrijas-ilgtermina-saistibam-jauno-elektrovilcienu-projekta-istenosana>

¹⁰³ KF, VAS "Latvijas dzelzceļš" 51 696 624 euro

¹⁰⁴ KF, VAS "Latvijas dzelzceļš" 60 451 127 euro

Vēl viens no kvalitatīvas dzīves vides stūrakmeņiem ir drošības jautājumi. Pasākumu, kas vērsti gan uz Latvijas ārējo drošību, gan iekšējo drošību, stiprinās iedzīvotāju pārliecību, ka pēcnācēju radišana un bērna ienākšana ģimenē ir droša un bērna dzīvība, veselība un attīstība ir pasargāta no jebkāda iespējama apdraudējuma.

Zināšanu un prasmju pilnveidošana visa mūža garumā ir īpaši svarīga konkurētspējas saglabāšanai darba tirgū un jo īpaši gados vecākajiem cilvēkiem, tāpēc jāturpina cilvēku motivācijas pasākumi, lai mudinātu apgūt jaunas prasmes un iemaņas, kuras pieprasa mūsdienu mainīgais darba tirgus. Savukārt, pašiem cilvēkiem jāizmanto iespējas piedāvāt savas prasmes darba devējiem, būt aktīviem un sekot līdzi aktualitātēm darba tirgū.

Nelabvēlīgākā situācijā esošām iedzīvotāju grupām, saskaroties ar dažādiem sociāliem un darba tirgus izaicinājumiem, būtisks ir individualizēts un pieejams mācību atbalsts, kas sniedz pozitīvu ietekmi uz nodarbinātības iespējām un algu izmaiņām, jo īpaši zemāk kvalificētajiem dalībniekiem, kā arī dalībniekiem, kas saņem sociālo palīdzību. Līdz ar to ieguldījumi iedzīvotāju prasmēs visa mūža garumā kopā ar karjeras atbalstu, labu sabiedrības informēšanu un iesaisti ir noteicošie pamatprincipi cilvēkkapitāla attīstībai līdzās kvalitatīvam izglītības piedāvājumam.

Izmaiņas iedzīvotāju vecumstruktūrā ir viens no galvenajiem Latvijas pensiju sistēmas izaicinājumiem, lai nodrošinātu pensiju sistēmas ne tikai finanšu, bet galvenokārt sociālo ilgtspēju. Diversificējot finanšu ilgtspējas riskus starp pensiju 1.un 2.līmeni, Latvijas publisko izdevumu īpatsvars pensijām no IKP nākotnē mazināsies. Taču, ņemot vērā pensiju kapitāla kopējās obligāto iemaksu likmes apmēru, faktiskos un EK plānotos pensiju 2.līmeņa ienesīgumus, kā arī pensiju 1.līmenī iestrādātos finanšu ilgtspējas veicināšanas elementus, vienlaicīgi mazināsies arī kopējās vecuma pensijas (1. + 2.līmenis) atvietojuums. 2023. gadā Latvijā uz vienu darbības vecuma pārsniegušo demogrāfiski bija 2,8 darbībasjūgo, savukārt atbilstoši EK prognozēm 2040. gadā – 2, bet 2070. gadā – 1,6 darbībasjūgo vecumā 20-64 gadi¹⁰⁵, proti, pensijas vecuma iedzīvotāji kļūs arvien vairāk nekā strādājošo.

2023. gadā vidējā vecuma pensija Latvijā bija 513,72 *euro*¹⁰⁶. Vīrieši saņem par 11,3 % lielāku pensiju nekā sievietes¹⁰⁷. Iedzīvotāju mūža ilguma palielināšanās, aktīvā novecošanās un arī zemās pensijas liek daudziem senioriem izvēlēties turpināt darba gaitas arī pēc pensijas vecuma sasniegšanas. 2020. gada darba ņēmēju aptaujas “Diskriminācijas izplatība nodarbinātības vidē Latvijā” rezultāti liecina, ka vecums ir pazīme, pēc kuras diskriminē visbiežāk, kam seko veselības stāvoklis¹⁰⁸. Attiecīgi seniori darba tirgū sastopas ar multiplu

¹⁰⁵ Eiropas Komisijas prognozes, 2024 Ageing Report, https://economy-finance.ec.europa.eu/publications/2024-ageing-report-economic-and-budgetary-projections-eu-member-states-2022-2070_en

¹⁰⁶ PPP020. Valsts sociālie pabalsti un pensijas 1991 - 2023

¹⁰⁷ CSP publikācija “Dzimumu līdztiesība” 2023 (12.lpp). Pieejams https://admin.stat.gov.lv/system/files/publication/2023-12/Dzimumu_lidztiesiba_%2823_00%29_LV.pdf

¹⁰⁸ Tiesībsarga biroja sadarbībā ar Norstat veiktais pētījums „Diskriminācija izplatība nodarbinātības vidē Latvijā. Salīdzinošais pētījums, 2011. un 2020.gadā”

diskrimināciju. Gados vecāko iedzīvotāju situāciju darba tirgū ietekmē arī sabiedrībā un īpaši darba devēju vidū pastāvošie stereotipi par šo vecuma grupu. Pastāv uzskats, ka gados vecāko darbinieku nodarbinātība kavē jaunāko iedzīvotāju darba iespējas. Tomēr praksē pierādījumi šādam pieņēmumam nav atrasti. Tāpat gados vecāki darbinieki tiek saistīti ar veselības problēmām, darba kavēšanu, zemāku produktivitāti, motivācijas trūkumu pielāgoties izmaiņām, nevēlēšanos iesaistīties mācībās, kas bieži balstās tikai uz stereotipiem un nav pamatoti. Joprojām aktuāli ir 2016. gada 6. septembrī Ministru kabinetā apstiprinātās “Aktīvās novecošanās stratēģijas ilgākam un labākam darba mūžam Latvijā” četri rīcības virzieni, saskaņā ar kuriem varētu tikt sekmēta arī gados vecāku iedzīvotāju līdzdalība darba tirgū:

- nodarbinātība – gados vecāku iedzīvotāju iekļaujošs darba tirgus;
- izglītība – izglītoti un kompetenti gados vecākie darbinieki atbilstoši mainīgajiem darba tirgus apstākļiem;
- veselība un aktīvs dzīvesveids – veselīgi un fiziski aktīvi gados vecākie iedzīvotāji, kas pēc iespējas ilgāk turpina aktīvu un neatkarīgu dzīvi;
- sociālā drošība – sociāli aizsargāti gados vecākie iedzīvotāji;

Brīvprātīgais darbs ir iespēja gados vecākiem cilvēkiem iekļauties sabiedrībā, gan ar savām zināšanām, prasmēm un pieredzi sniedzot vērtīgu ieguldījumu sabiedrībā, gan arī iegūstot jaunas zināšanas, prasmes un pieredzi.

NVA īsteno projektu Nr. 4.3.3.5/1/24/I/001 “Atbalsts labākam un ilgākam darba mūžam”¹⁰⁹, kura mērķis ir uzlabot nodarbināto, jo īpaši darbspēju zaudēšanas riskam pakļauto un gados vecāko nodarbināto personu, darba vidi un darba apstākļus, veicināt to iesaisti veselības veicināšanas un uzlabošanas pasākumos, kā arī sniegt atbalstu darba devējiem darbinieku ilgtspējīgai nodarbinātībai un veselības veicināšanas pārvaldībai (darba vietu pielāgošana, veselības uzlabošana darba vietās u.c.), kā arī aizspriedumu mazināšanas informatīvie pasākumi darba devējiem un sabiedrībai kopumā. Projekta īstenošanas laiks - 01.01.2024.-31.12.2029.

Tāpat NVA īsteno projektu Nr. 3.1.2.5.i.0/1/23/I/CFLA/001 “Prasmju pilnveide pieaugušajiem”¹¹⁰, kura mērķis ir veicināt bezdarbnieku, darba meklētāju un bezdarba riskam pakļauto personu konkurētspēju un iekļaušanos darba tirgū, īstenojot profesionālās izglītības, pārkvalifikācijas, kvalifikācijas paaugstināšanas un neformālās izglītības pasākumus, un uzlabotas profilēšanas sistēmas ietvaros izstrādāt un ieviest digitālus prasmju novērtēšanas rīkus efektīvāka individuālā pārkvalificēšanās un prasmju pilnveides piedāvājuma veidošanai, uzsvaru liekot uz digitālajām prasmēm. Šajā projektā piedalīties var arī seniori, bet reģistrējoties NVA kā darba meklētāji vai piesakoties dalībai kā bezdarba riskam pakļautās personas.

¹⁰⁹ https://www.tiesibsargs.lv/uploads/content/diskriminacija_darba_vide_2020_petijuma_rezultati_1594374193.pdf

¹¹⁰ <https://www.nva.gov.lv/lv/projekts/atbalsts-labakam-un-ilgakam-darba-muzam>

¹¹⁰ <https://www.nva.gov.lv/lv/projekts/prasmju-pilnveide-pieaugusajiem>

Sabiedrības novecošanās izaicinājumu risināšanai un ilgtspējīgas sociālās politikas nodrošināšanai ir nepieciešamas arī tādas aktivitātes kā senioru mūžizglītība. Lielā daļā ES valstu tiek praktizēta neformālā izglītība senioriem, kas plašāk pazīstama kā Trešās paaudzes universitātes (*University of the Third Age = U3A*), kuru ietvaros seniori aktīvi izmanto iespēju socializēties un mācīties, apgūt noderīgas kompetences, lai neapstātos savā attīstībā. Šādā veidā iesaistoties mūžizglītībā, seniori ir mazāk pakļauti depresijas riskam, retāk slimo – mazāk vēršas pēc medicīniskās palīdzības, labāk orientējas un iekļaujas sociāli-ekonomiskajos procesos, izjūt lielāku gandarījumu par dzīvi, kā arī piekopjot aktīvu un veselīgu dzīvesveidu, rada mazāku spiedienu uz sociālās un veselības aprūpes sistēmām. Trešās paaudzes universitātes jeb Senioru skolu tīkla izveide Latvijā varētu būt efektīvs mehānisms, kas mazinātu sabiedrības novecošanās negatīvās sekas, tai skaitā sekmējot senioru veselības paradumus, iesaisti sociālajā dzīvē, kā arī iekļaušanos darba tirgū.

Viens no Diasporas likuma pamatmērķiem ir nodrošināt labvēlīgus apstākļus remigrācijai. Gandrīz trešā daļa no tautiešiem ārvalstīs, kas atgriezušies Latvijā, ir ar ģimenēm un interese par pakalpojumiem un pieejamo infrastruktūru ģimenēm ir ļoti augsta. Attiecīgi pakalpojumu pieejamība ir viens no būtiskākajiem faktoriem, kas var veicināt tautiešu ārvalstīs atgriešanos Latvijā. Viens no aizbraukšanu kavējošiem faktoriem ir „enkuri” – nekustamie īpašumi, kā arī radnieku atbalsts Latvijā. Nozīmīgākie iemesli aizbraukšanai uz ārzemēm savukārt ir zema darba samaksa vai darba trūkums Latvijā, kredītaistības, naudas nopelnīšana noteiktam mērķim, izglītības iespējas pašam vai bērniem, jaunas pieredzes iegūšana, citu kultūru iepazīšana, labāks klimats, dzīves baudīšanas iespējas un ģimenes veidošana. Galvenie no šiem faktoriem ir saistīti ar ekonomiku un nodarbinātību¹¹¹. Latvijas iekšējā migrācija savukārt ir saistīta ar ekonomisku problēmu risināšanu vai dzīvesvietas meklēšanu tuvāk darbam, kas atvieglo ģimenes dzīves un darba savienošanos. Kā būtiski aspekti šajā gadījumā tiek minēti arī bērna pieskatīšanas pakalpojumu, izglītības iestāžu un veselības aprūpes pakalpojumu pieejamība. Pakalpojumu nodrošinājuma pārskatīšanā, investīciju plānošanā un ilgtspējīgā attīstībā jāņem vērā teritorijas demogrāfiskais portrets, iedzīvotāju sastāvs, kā arī apdzīvoto vietu sasniedzamība un infrastruktūra. Novecojošā sabiedrībā ar nevienmērīgu iedzīvotāju izvietojumu tas ļaus labāk risināt nākotnes izaicinājumus individualizētas sociālās un veselības aprūpes nodrošināšanā¹¹².

Jau šobrīd ĀM, kas noteikta par atbildīgo institūciju plānu darbam ar diasporu īstenošanu, sadarbībā ar citām ministrijām paredzējusi virkni pasākumus remigrējošo iedzīvotāju viņu partneru un bērnu atbalstam – gan nodrošinot maksimāli labvēlīgus apstākļus tām ģimenēm, kuras vēlas atgriezties, gan veicinot remigrējušo bērnu veiksmīgu iekļaušanos Latvijas izglītības sistēmā, gan

¹¹¹ Pētījums “Par tautas ataudzi ietekmējošo faktoru izpēti” (2013) https://www.pkc.gov.lv/images/Tautas_ataudzi_ietekmejosie_faktori.pdf

¹¹² OECD/European Observatory on Health Systems and Policies (2024), Latvija: Valsts veselības pārskats 2023, OECD Publishing, Paris, <https://doi.org/10.1787/20fcd400-lv> (skatīts 09.04.2024)

īstenojot latviešu valodas apmācību kursus dažādām specifiskām mērķa grupām. Tāpat, lai veicinātu tautiešu atgriešanos Latvijā, ir nepieciešama pašvaldību iesaiste un līdzdalība remigrācijas pasākumu īstenošanā, jo līdz ar Latvijas valstspiederīgo atgriešanos Latvijā var tikt veicināts iedzīvotāju skaita pieaugums pašvaldībās, tādējādi arī katrā pašvaldībā būtu jāīsteno vismaz viens remigrācijas sekmēšanas pasākums, kā arī būtu nodrošināms speciālists pašvaldībā remigrācijas jautājumu koordinēšanai.

Plānā darbam ar diasporu 2024. –2026. gadam uzsvērts, ka ekonomiskie apsvērumi – darba vai uzņēmējdarbības iespējas – ir viens no būtiskākajiem jautājumiem remigrācijas gadījumā¹¹³. Arī 2016. gada remigrācijas pētījums¹¹⁴ norāda faktorus, kuri ir visbūtiskākie cilvēkiem, kuri vēlas atgriezties Latvijā, tai skaitā:

- nodarbinātības iespējas ar atbilstošu atalgojumu;
- informācija par nodarbinātības iespējām;
- atbalsta programmas uzņēmējdarbības, personiskā biznesa uzsākšanai;
- pašvaldības atbalsts dzīvojamās telpas meklēšanā un/vai nodrošināšanā,
- informācija par ārvalstu un Latvijas sociālās apdrošināšanas pakalpojumu salāgošanu;
- atbalsta persona, lai risinātu jautājumus, kas saistīti ar atgriešanos Latvijā.

To, ka nodarbinātības un uzņēmējdarbības iespējas ar atbilstošu atalgojumu ir būtiskākais faktors, kas palīdzētu emigrantiem atgriezties Latvijā, apstiprina arī apjomīgais 2022. gada pētījums par remigrāciju “Dzīves un darba iespējas reģionos kā veicinošie faktori ārējai un iekšējai remigrācijai”¹¹⁵. Tajā 79% respondentu norāda, ka atgriezties neļauj tas, ka Latvijā nevar atrast sev pieņemamu darbu. Savukārt 67% norāda, ka atgriezties neļauj tas, ka nav profesionālās izaugsmes vai uzņēmējdarbības iespēju.

Informācijas pieejamība par darba vietām, nodarbinātību un/vai uzņēmējdarbību, sociālo sistēmu koordināciju, mainot mītnes valsti, ir īpaši svarīga cilvēkiem, kas vēlas atgriezties Latvijā. Tāpēc, lai uzsāktu mērķtiecīgu darbu remigrācijas veicināšanai, 2018. gadā VARAM ir izveidojusi piecu reģionālo remigrācijas koordinātoru tīklu, nodrošinot vienu reģionālo koordinātoru katrā plānošanas reģionā. Koordinātori palīdz aizbraukušajiem atgriezties mājās, bet pašvaldībām – atgūt savus iedzīvotājus. Ikvienam interesentam ir iespēja bez maksas saņemt reģionālā koordinātor konsultāciju par sev aktuāliem jautājumiem, kas saistīti ar atgriešanos Latvijā konkrētā reģionā. Koordinators vienlaikus ir atbalsta persona, kas palīdz ārvalstīs esošajiem tautiešiem attālināti izvērtēt priekšrocības pārdomātam lēmumam, kā arī sagatavoties, lai veiksmīgi atgrieztos Latvijā. Reģionālā pieeja ļauj sagatavot

¹¹³ <https://www.mfa.gov.lv/lv/media/11979/download?attachment>

¹¹⁴ https://www.diaspora.lu.lv/fileadmin/user_upload/lu_portal/projekti/diaspora/petijumi/Atgriesanas_Latvija_-_petijuma_zinojums.pdf

¹¹⁵ https://lpr.gov.lv/wp-content/uploads/2023/ir-pieejami-petijuma-rezultati-par-dzives-un-darba-iespejam-regionos-ka-veicinosiem-faktoriem-arejai-un-ieksejai-remigracijai/Petijums_Dzives-un-darba-iespejas-regionos.pdf

personalizētus piedāvājumus par nodarbinātības un izglītības iespējām, dzīvesvietu, sociālo pakalpojumu grozu konkrētajā pašvaldībā atbilstoši remigranta vajadzībām un interesēm. Pavisam laikā no 2018.-2024. gadam apkalpoti 21328 klienti, bet 5308 personas ar remigrācijas koordinators atbalstu atgriezušās Latvijā, t.sk. 2024. gadā - 774 personas¹¹⁶. Ievērojamu vairākumu no mājās pābraucējiem veido ģimenes – ar koordinatoru palīdzību Latvijā uz dzīvi 2024. gadā pārcēlušās 277 ģimenes.

Reģionālie remigrācijas atbalsta pasākumi paredz arī uzņēmējdarbības un nodarbinātības atbalstu. Kopš 2024. gada 23 Latvijas pašvaldībās ir pieejams valsts atbalsts remigrācijas veicināšanai – uzņēmējdarbības atbalsts, kas turpināsies arī 2025. un 2026. gadā. Tam var pieteikties Latvijas valstspiederīgais, kurš Latvijā atgriezies ne senāk kā pirms diviem gadiem un ārvalstīs dzīvojis ne mazāk kā divus gadus. Tāpat uz valsts atbalstu var pretendēt arī jau esoši uzņēmumi, kuri vēlas pieņemt darbā remigrantus, izveidojot darbavietas konkrēti šai mērķa grupai. Vienam projektam var saņemt valsts atbalstu 8000 *euro* apmērā, ko papildina pašvaldību līdzfinansējums, bet pretendents jānodrošina arī sava līdzfinansējuma daļa¹¹⁷.

¹¹⁶ www.paps.lv

¹¹⁷ www.paps.lv sadaļā “Atbalsts uzņēmējdarbībai”

III PLĀNOTIE PASĀKUMI

1.ATBALSTS BĒRNA IENĀKŠANAI ĢIMENĒ

Nr.p.k.	Pasākums ¹¹⁸	Atbildīgais	Līdzatbildīgais	Finansējums	Prioritāte P – prioritārs pasākums S – sekundārs pasākums	Ietekme T – tieša ietekme N – netieša ietekme
1.1.Pirmsdzemdību, dzemdību un pēcdzemdību aprūpes pieejamības nodrošināšana						
1.1.1.	Pilnveidot neauglības ārstēšanas iespējas topošajiem vecākiem: - Medicīniskās apaugļošanas pieejamības pilnveidošana, palielinot veikto procedūru skaitu līdz 3 reizēm¹¹⁹. - Laboratorisko izmeklējumu apjoma palielināšana un speciālistu konsultāciju pieejamības paplašināšana, lai savlaicīgi atklātu neauglības iemeslu un uzsākt nepieciešamo ārstēšanu¹²⁰.	NVD	VM	Nepieciešams papildu finansējums	P	T
1.1.2.	Preimplantācijas ģenētiskā testēšana (PGT)¹²¹: PGT nodrošināšana.	NVD	VM	Nepieciešams papildu finansējums	S	T

¹¹⁸ Informatīvā ziņojuma projektā ir iekļauti pasākumi, kuru ietvaros varētu tikt piešķirts publiskais finansējums saimnieciskās darbības veicējiem, kas potenciāli var kvalificēties kā komercdarbības atbalsts. Virzot pasākumu ieviešanu, situācijās, kad publiskais finansējums tiks piešķirts saimnieciskās darbības veicējiem, pasākumus nepieciešams izvērtēt atbilstoši Komercdarbības atbalsta kontroles likuma 5. panta pazīmēm un komercdarbības atbalsta gadījumā pasākumus jāievieš, ievērojot attiecīgo komercdarbības atbalsta regulējumu.

¹¹⁹ 2023. gadā novirzīti vairāk nekā 2,6 miljoni *euro*; 2024. gadā plānoti 2,9 miljoni *euro*.

¹²⁰ Papildus nepieciešamais finansējums provizoriski 300 000 *euro* gadā.

¹²¹ Papildu nepieciešamais finansējums ap 322 500 *euro* + apmaksāta medicīniskā apaugļošana un sasaldēto embriju uzglabāšana.

	• Ģimenēm, kas saņem PGT, jānodrošina no valsts budžeta līdzekļiem apmaksātu mākslīgo apaugļošanu un sasaldēto embriju uzglabāšanu.					
1.1.3.	Pasīvā imunizācija jaundzimušajiem un zīdaiņiem ar garas darbības RSV monoklonālajām antivielām ¹²²	NVD	VM	Nepieciešams papildu finansējums	P	N
1.1.4.	Atbalsta pakalpojumu pilnveide grūtniecēm ar funkcionāliem traucējumiem (redze, dzirde, kustību un GRT) grūtniecības, dzemdību procesā un pēcdzemdību periodā: • Izglītot personas ar garīga rakstura traucējumiem par seksuāli – reproduktīvo veselību. • Pielāgota satura un formas informācija (tīmekļa vietnēs un bukletos) par grūtniecības norisi, dzemdībām, bērna aprūpi, zīdīšanu un citiem jautājumiem.	SPKC	LM VM		S	N
1.1.5.	Konsultācijas topošiem vecākiem ar funkcionāliem traucējumiem (pirmsdzemdību kursi) tiem saprotamā valodā par izaicinājumiem un grūtībām ar kādām saskaras jaunie vecāki grūtniecības laikā un pēc bērna piedzimšanas.	NVD	LM VM	Nepieciešams papildu finansējums	S	T
1.1.6.	Dzemdību speciālistu izglītošana par personu ar funkcionāliem traucējumiem specifiskajām vajadzībām.	NVD	VM	Nepieciešams papildu finansējums	S	T
1.1.7.	Papildu atbalsta nodrošināšana dzemdību procesā un pēcdzemdību periodā, piemēram, atbalsta personas nodrošināšana, palīdzība sevis un jaundzimušā aprūpē, komunikācija un informācijas sniegšana atbilstoši funkcionālā traucējuma veidam.	NVD	VM LM	Nepieciešams papildu finansējums	P	
1.1.8.	Atbalsta persona HIV inficētām grūtniecēm ¹²³ , lai nodrošinātu, ka HIV inficētas grūtnieces nonāk ārstā-infektologa uzraudzībā veselības aprūpes pakalpojumu nodrošināšanai, grūtnieču motivēšana iesaistīties ārstniecības	SPKC		Nepieciešams papildu finansējums	S	N

¹²² Papildu nepieciešamais finansējums 6 654 207.9 euro.

¹²³ Papildu nepieciešamais finansējums 10 000 euro gadā.

	procesā, uzsākt ārstēšanu un uzturēt ārstēšanas nepārtrauktību, lai izslēgtu HIV vertikālās transmisijas gadījumus					
1.1.9.	Informatīva un izglītojoša materiāla izveide speciālistiem un nepilngadīgajām grūtniecēm par pieejamo atbalstu un risinājumiem dažādās dzīves situācijās	Bērnu slimnīcas fonds SPKC	LM IZM VM VIAA		P	N
1.1.10.	Mentoru tīkla izveide pašvaldībās jaunajiem un topošajiem vecākiem, it īpaši sociālā riska grupās (veselības aprūpes uzraudzības nodrošināšana, nepieciešamo speciālistu vizīšu plānošana, organizatoriskie jautājumi un jaundzimušā aprūpes zināšanu un prasmju pilnveide)	LM	VM Pašvaldības	Nepieciešams papildu finansējums	P	T
1.1.11.	Ģimenes asistenta pakalpojuma stiprināšana pašvaldībās sociālo prasmju apguvei, pilnveidei un apgūto prasmju nostiprināšanai, nodrošinot klientam individuālu konsultatīvu, praktisku, izglītojošu, asistējošu un emocionālu atbalstu dzīvesvietā un sociālajā vidē	LM	Pašvaldības	Nepieciešams papildu finansējums	P	N
1.1.12.	Īstenot pasākumus vecāku un aprūpētāju izglītošanai, atbalstam un prasmju pilnveidei, aptverot atbalstu bērna audzināšanā un attīstībā, kā arī pirmsdzemdību un pēcdzemdību periodā	VM SPKC	LM		P	T
1.1.13.	Atbalsts vecākiem perinatālās mirstības gadījumā, nodrošinot psihoemocionālu atbalstu gan nedzimušā bērna mātei un tēvam, gan tuviniekiem	LM	pašvaldības NVO	Nepieciešams papildu finansējums	P	T
1.1.14.	Īstenot informatīvas, izglītojošas aktivitātes par perinatālās mirstības jautājumiem (jaunajiem vecākiem, kuriem varētu nākties saskarties ar šiem jautājumiem, kā arī tiešajai mērķgrupai – vecākiem, kuri saskārušies ar pāragru bērna zaudējumu, un viņu tuviniekiem)	SPKC	VM		S	T
1.1.15.	Sieviešu konsultēšanas pakalpojumu pieejamība krīzes situācijās, iestājoties neplānotai grūtniecībai	VM	LM		S	T

1.1.16.	Nodrošināt no valsts budžeta līdzekļiem apmaksātas ambulatoras uztura speciālista konsultācijas pacientiem ar hroniskām slimībām un aptaukošanos	NVD	VM	Nepieciešams papildu finansējums	P	T
1.1.17.	Zīdaiņa pūriņa ieviešana	LM		Nepieciešams papildu finansējums	S	N
1.2. Attīstības un izglītības pakalpojumi ģimenēm ar bērniem (pieejami bērnu pieskatīšanas pakalpojumi, t.sk., kvalitatīvs izglītības pakalpojumu nodrošinājums)						
Nr.p.k.	Pasākums	Atbildīgais	Līdzatbildīgais	Finansējums	Prioritāte P – prioritārs pasākums S – sekundārs pasākums	Ietekme T – tieša ietekme N – netieša ietekme
1.2.1.	Elastīga bērna pieskatīšanas pakalpojuma veidošana no bērna viena gada vecuma	LM	IZM VARAM pašvaldības	Nepieciešams papildu finansējums	P	T
1.2.2.	Paplašināta pirmsskolas izglītības iestāžu (PII) pieejamība: • Principa “nauda seko bērnam” nodrošināšana. • PII pakalpojuma pieejamība personām, kuru dzīvesvieta nav deklarēta attiecīgajā pašvaldībā gadījumos, ja minētās pašvaldības teritorijā atrodas darba devējs, kurā persona faktiski veic savu darbu. • Paplašinātas grupas, kuru uzņemšana PII nosakāma prioritārā kārtībā, piemēram, bērni, kuru vecākiem ir funkcionālie traucējumi, bērni no daudz bērnu ģimenēm un bērni, kurus audzina viens pieaugušais. • Bērnu uzņemšana PII ziemas periodā (kārtējā mācību gada 2. semestra sākumā). • Sakārtota sabiedriskā transporta sistēma, nodrošinot bērnu nokļūšanu uz izglītības iestādi un dzīvesvietu.	pašvaldības pašvaldības, IZM pašvaldības pašvaldības SM	IZM IZM	Nepieciešams papildu finansējums	P	T

1.2.3.	Bērnu uzraudzības pakalpojumu pilnveide: - Pakalpojumu izveide pašvaldībās ģimenēm atbalstam īpašās situācijās, piemēram, pēc nepieciešamības, viena vecāka ģimenēm. - Paplašinātākas pirmsskolas vecuma bērnu aprūpes un pieskatīšanas sistēmas izveide, tai skaitā, bērnu īslaicīga pieskatīšana, vienās dzemdībās dzimušo bērnu un bērnu ar invaliditāti īslaicīga pieskatīšana/aprūpe. - Bērnu uzraudzības nodrošināšana ārpus PII darba laika un pēc sākumskolas mācību beigām un bērniem, kuru vecākiem ir nestandarta darba laiks. - Pieskatīšana krīzes situācijās vai nestandarta laikā un pieskatīšana ārkārtas situācijās 24/7.	LM	VARAM IZM Pašvaldības	Nepieciešams papildu finansējums	P	T
1.2.4.	Pilnveidoti e-pakalpojumi izglītojamo pieteikšanai pirmsskolas, vispārējās izglītības, profesionālās izglītības, profesionālās ievirzes, interešu izglītības iestādēs	IZM	VARAM Pašvaldības	Kopējais projekta īstenošanas finansējums 4 721 980 ¹²⁴ <i>euro</i>	S	N
1.3.Citi atbalsta pasākumi						
1.3.1.	Regulāru pētījumu veikšana par Latvijas demogrāfiskajiem izaicinājumiem, ģimenēm, to labklājību un nepieciešamo atbalstu, sekmējot uz pierādījumiem balstītu balstītas politikas izstrādi un īstenošanu un monitoringa attīstību ģimenes politikas jomā	LM	VK	Nepieciešams papildu finansējums	P	T
1.3.2.	Salīdzinošās informācijas apkopošana un pilnveidošana par pašvaldību nodrošinātajiem pakalpojumiem ģimenēm ar bērniem un tās publicēšana platformā www.vietagimenei.lv	SIF	Pašvaldības		S	N

¹²⁴ Atveseļošanas un noturības mehānisma (ANM) investīcijas 2.1.2.1.i. projekts "Izglītības jomas informācijas sistēmu vienotā arhitektūra un pieteikumu izglītības iestādēs vadības risinājums".

2. ĢIMENŲ IKDIENAS UN SADZĪVES LĪMEŅA PAAUGSTINĀŠANA

2.1. Finanšiālā stabilitāte						
Nr.p.k.	Pasākums ¹²⁵	Atbildīgais	Līdzatbildīgais	Finansējums	Prioritāte P – prioritārs pasākums S – sekundārs pasākums	Ietekme T – tieša ietekme N – netieša ietekme
2.1.1.	Pārskatīt bērna piedzimšanas pabalsta apmēru (šobrīd 421,17 <i>euro</i>), ņemot vērā inflācijas pieaugumu kopš 2010. gada, kad apmērs pēdējoreiz pārskatīts	LM		Nepieciešams papildu finansējums	P	T
2.1.2.	Bērna kopšanas pabalsta par bērnu vecumā līdz pusotram gadam (šobrīd 171 <i>euro</i> mēnesī) regulāra pārskatīšana, sasaistot tā apmēru ar minimālo ienākumu mediānu un nosakot to 50% apmērā no ienākumu mediānas, kā arī, ievērojot tiesiskās palāvības principu, atteikšanās no bērna kopšanas pabalsta izmaksas par bērnu no pusotra līdz 2 gadu vecumam (šobrīd 42,69 <i>euro</i> mēnesī), vienlaikus nodrošinot elastīgu pirmsskolas izglītības un bērnu uzraudzības pakalpojuma pieejamību, tai skaitā bērnam no viena gada vecuma	LM		Nepieciešams papildu finansējums	P	T
2.1.3.	Izvērtētas iespējas elastīgākai vecāka pabalsta izmaksai vecākiem, kuri ir nodarbināti bērna kopšanas atvaļinājuma laikā	LM			P	T
2.1.4.	Pārskatīt ģimenes valsts pabalsta apmērus un saņemšanas nosacījumus: Pārskatīt apmērus par visiem bērniem.	LM		Nepieciešams papildu finansējums	P	T

¹²⁵ Informatīvā ziņojuma projektā ir iekļauti pasākumi, kuru ietvaros varētu tikt piešķirts publiskais finansējums saimnieciskās darbības veicējiem, kas potenciāli var kvalificēties kā komercdarbības atbalsts. Virzot pasākumu ieviešanu, situācijās, kad publiskais finansējums tiks piešķirts saimnieciskās darbības veicējiem, pasākumus nepieciešams izvērtēt atbilstoši Komercdarbības atbalsta kontroles likuma 5. panta pazīmēm un komercdarbības atbalsta gadījumā pasākumus jāievieš, ievērojot attiecīgo komercdarbības atbalsta regulējumu.

	• Noteikt pabalsta par pirmo bērnu apmēru tādā pašā apmērā kā par otro bērnu. • Pabalstu par bērniem no 16 gadiem maksāt arī tajos gadījumos, ja bērns iegūst augstāko izglītību. • Pagarināt pabalsta izmaksas periodu par bērniem, kamēr viņi iegūst profesionālo izglītību, bet ne ilgāk kā līdz 21 gada vecuma sasniegšanai. • Izmaksāt pabalstu par bērniem kopš dzimšanas, arī bērna pirmajā dzīves gadā.					
2.1.5.	Ieviest apmaksātu grūtniecības periodu nestrādājošām sievietēm, kas būtu analogisks kā strādājošām sievietēm noteiktais pirmsdzemdību atvaļinājums	LM		Nepieciešams papildu finansējums	P	T
2.1.6.	Informatīvu materiālu izveide un popularizēšana proaktīvai jauno vecāku informētībai par pieejamiem pabalstiem	VSAA	LM	Nepieciešams papildu finansējums	S	N
2.1.7.	Vecākiem izprotamākas VSAA izmaksāto pabalstu pieprasīšanas un saņemšanas kārtības ieviešana, veidojot pakalpojumu proaktīvu piedāvājumu, kas paredz informēt abus vecākus pēc bērna piedzimšanas par viņiem individuāli pieejamajiem pabalstiem par bērnu, ļaujot izvērtēt un izvēlēties ģimenei draudzīgāko risinājumu, tādējādi vienkāršojot un atvieglojot pabalstu pieprasīšanu un paplašinot zināšanas par tiem	VSAA	LM	Nepieciešams papildu finansējums	S	N
2.1.8.	Atbalsta pilnveide priekšlaicīgi dzimušo bērnu vecākiem	LM VM		Nepieciešams papildu finansējums	P	N
2.1.9.	Sociālās apdrošināšanas iemaksu mērķgrupu un iemaksu objektu pārskatīšana	LM		Nepieciešams papildu finansējums	S	N
2.1.10.	Pensiju sistēmas pilnveide: • Pensiju indeksācijā pārskatīt visu pensijas apmēru, ņemot vērā faktisko patēriņa cenu indeksu un daļu no	LM		Nepieciešams papildu finansējums	S	N

2.2.3.	Papildināti esošie un izstrādāti jauni atbalsta instrumenti mājokļa nodrošināšanai: - Nodrošināt finansējuma pieejamību subsīdijas “Balsts” piešķiršanai ģimenēm mājokļa iegādei vai būvniecībai¹²⁹. - Izveidot atbalsta programmu ģimenes tipa privātmāju īres mājokļu būvniecībai¹³⁰. - Nodrošināt garantiju pieejamību ģimenēm ar bērniem hipotekārajam aizdevumam. - Izvērtēt iespēju ALTUM izsniegt hipotekāros aizdevumus reģionos. - Nodrošināt aizdevumus daudzdzīvokļu māju remontiem, apkārtējās teritorijas labiekārtošanas darbiem un saistīto pakalpojumu izmaksām.	EM	LPS, pašvaldības¹³¹ ALTUM	Nepieciešams papildu finansējums	P	T
2.3. Darba un ģimenes dzīves līdzsvars						
2.3.1.	Labvēlīgāki nodarbinātības nosacījumi ģimenēm ar bērniem: - Vecāku nodarbinātības jautājumi un informēšanas pasākumi un ģimenes un darba dzīves savienošana labās prakses popularizēšana. - Pilnveidots atbalsts darba un ģimenes dzīves saskaņošanai, nodrošinot vismaz daļēji apmaksātu aprūpētāja atvaļinājumu. - Uzlabots atbalsts vecākiem, kuriem piedzimuši dvīņi vai trīņi, izvērtējot iespējas (<i>apmaksāta</i>) paternitātes atvaļinājuma pagarināšanai multiplu dzemdību gadījumā.	LM	NVO, arodbiedrības, LDDK	Nepieciešams papildu finansējums	S	T
2.3.2.	Dzimumu līdztiesības veicināšana, sekmējot lielāku sieviešu līdzdalību darba tirgū un tēva lomas bērna aprūpē stiprināšanu:	LM		Nepieciešams papildu finansējums	P	T

¹²⁹ 2026. gadā – 3.6 milj. *euro*, 2027. – 3.6 milj. *euro*, kā arī turpmāk

¹³⁰ Mājokļu pieejamības pamatnostādņu 2023. - 2027. gadam 2.6. uzdevums

¹³¹ Uzdevumam “Izveidot atbalsta programmu ģimenes tipa privātmāju īres mājokļu būvniecībai”

	- Sabiedrības izpratnes veidošana par tēva lomu bērnu audzināšanā. - Atšķirīgas attieksmes risku dzimuma dēļ mazināšana darba tirgū, pilnveidojot darba devēju zināšanas, lai veidotu iekļaujošu darba vidi, kas ņem vērā sieviešu un vīriešu vajadzības. - Vīriešu un sieviešu darba samaksas atšķirību mazināšana, izstrādājot normatīvo regulējumu un uzraudzības mehānismus, lai stiprinātu to, kā tiek piemērots princips par vienādu darba samaksu vīriešiem un sievietēm par vienādu vai vienādi vērtīgu darbu. - Sabiedrības izpratnes par sieviešu un vīriešu vienlīdzīgu tiesību un iespēju principu un tā nozīmi ikdienas dzīvē veicināšana (mediju kampaņa, aptaujas un projektu konkurss NVO).					
2.4. Atbalsts atsevišķām grupām, kam valsts atbalsta intensitātes pieaugums ir objektīvi pamatots						
2.4.1.	Atbalsta pilnveidošana ārpusģimenes aprūpē esošiem bērniem, veicinot, ka bez vecāku gādības palikušie bērni un bērni bāreņi uzaug ģimeniskā vidē: - Atbalsta pilnveide par aizbildnībā vai audžuģimenē esošiem bērniem vai adoptētiem bērniem. - Atbalsta pasākumu ārpusģimenes aprūpē bijušiem bērniem pēc pilngadības sasniegšanas pilnveide. - Projekta “Sociālo pakalpojumu kvalitātes un efektivitātes paaugstināšana” ietvaros izstrādāts ārpusģimenes aprūpes standarts. - Ārpusģimenes aprūpē esošo bērnu informētības veicināšana par viņu tiesībām uz sociālajām garantijām pēc pilngadības sasniegšanas. - Mērķtiecīgas informatīvas kampaņas ar mērķi uzrunāt sabiedrību kļūt par uzņemošo ģimeni.	LM		Nepieciešams papildu finansējums	S	N

2.4.2.	Atbalsta pilnveide bērniem ar funkcionāliem traucējumiem¹³²: • Valsts pabalstu bērniem ar invaliditāti, tai skaitā atbalsts ar celiakiju slimajiem bērniem, apmēra pārskatīšana, ņemot vērā pilnveidoto invaliditātes noteikšanas sistēmu. • Paaugstināt bērna ar invaliditāti kopšanas pabalstu, nosakot to tādā pašā apmērā kā personām ar invaliditāti, kurām invaliditātes cēlonis ir "slimība no bērnības". • Piemaksas pie ĢVP par bērna ar invaliditāti pilnveide – bērniem ar invaliditāti no 15 gadu vecuma piemaksa pie ĢVP par bērnu ar invaliditāti tiks gradēta atbilstoši bērnam noteiktajai funkcionēšanas ierobežojumu smaguma pakāpei.	LM		Nepieciešams papildu finansējums	P	T
2.4.3.	Pakalpojumu pilnveide ģimenēm, kurās aug bērns ar invaliditāti, pārskatot no 15 gadu vecuma ¹³³	LM		Nepieciešams papildu finansējums	P	T
2.4.4.	Pasākumu īstenošana vardarbības preventīvai un mazināšanai (aktivitātes tiek plānotas un tiks īstenotas plāna "Vardarbības pret sievietēm un vardarbības ģimenē novēršanas un apkarošanas plāns 2024.-2029.gadam" ietvaros)	LM		Nepieciešams papildu finansējums	S	N
2.4.5.	Valsts un privātā sektora atbalsta pilnveide visu reģionu ģimenēm ar trīs un vairāk bērniem, kā arī ģimenēm, kurās aug bērns ar invaliditāti, īstenojot Latvijas Goda ģimenes apliecības programmu	SIF	LM	Nepieciešams papildu finansējums	P	T
2.4.6.	Viena vecāka ģimenes un tai nepieciešamā atbalsta definēšana: priekšlikumu izstrāde atbilstoši pētījumam ¹³⁴ par atbalsta pilnveidošanu vecākiem, kuri par bērnu rūpējas vieni, t.sk. par piemaksas pie ģimenes valsts pabalsta viena vecāka ģimenēm ieviešanas iespējām 50 % apmērā no Ministru kabineta noteiktā	LM		Nepieciešams papildu finansējums	P	T

¹³² Atbilstoši LM izstrādātajam konceptuālajam ziņojumam "Invaliditātes noteikšanas sistēmas pilnveide bērniem" (23-TA-404) un Ministru kabineta rīkojuma projekta 1.punktam.

¹³³ Atbilstoši LM izstrādātajam konceptuālajam ziņojumam "Invaliditātes noteikšanas sistēmas pilnveide bērniem" (23-TA-404) un Ministru kabineta rīkojuma projekta 1.punktam.

¹³⁴ <https://www.lm.gov.lv/lv/media/28800/download?attachment>

	minimālo uzturlīdzekļu apmēra, kādu ir pienākums nodrošināt katram no vecākiem					
2.4.7.	Atbalsts ģimenēm krīzes situāciju pārvarēšanai: - Atbalsta sistēmas izveide ģimenēm ar bērniem, kuri zaudējuši tuviniekus (vecākus, bērnus – brāļus, māšas) vai citās krīzes situācijās (piemēram, šķiršanās)¹³⁵. - Atbalsts un pakalpojumi vecāku izdegšanas sindroma un depresijas gadījumos.	LM	BAC		P	T
2.4.8.	Pieaugot gados vecāku iedzīvotāju īpatsvaram, jāveicina un jāmeklē inovatīvi risinājumi individualizētu pakalpojumu nodrošināšanai dzīvesvietā	LM			S	N
2.5. Ģimenes kā vērtības spēcīgāšana sabiedrībā						
2.5.1.	Mātes /Tēva un citu ar ģimeni saistītu dienu godināšana, īstenojot ikgadējus pasākumus un popularizējot ģimenes un darba dzīves savienošana labās prakses.	LM		Nepieciešams papildu finansējums	P	T
2.5.2.	Izglītojošu un informatīvu pasākumu īstenošana ģimenes kā vērtības stiprināšanai sabiedrībā: - Starptautiskās bērnu tiesību aizsardzības dienas popularizēšanai un saistīto jautājumu skaidrošanai. - Sabiedrības izpratnes veidošanai, popularizējot pozitīvus priekšstatus par ģimenēm ar vairākiem bērniem un popularizējot pārliecību, ka “ģimene ar bērniem rada prieku”. - Mazinot stereotipus un negatīvo fonu par bērnu “dārdzību”, grūtībām audzinot, smagām dzemdībām, nespēju apvienot karjeru, izglītību un labklājību veidojot lielu ģimeni.	LM	BAC SIF	Nepieciešams papildu finansējums	P	T

¹³⁵ ES fondu projektā Nr.4.3.6.9/1/24/L/001 “Ģimeņu vajadzību izpēte un atbalsts, stiprinot bērnu emocionālo noturīgumu krīzes, vardarbības situācijās” ir paredzēta atbalsta sistēmas izveide bērniem un viņu ģimenēm, kuri saskārušies ar tuvinieku vai draugu nāvi, smagu slimību vai invaliditāti (1 599 043 *euro*)

	• Veicinot iecietību pret bērniem, vecākiem ar bērniem, stiprinot sabiedrības izpratni par bērnam nepieciešamo aizsardzību. • Sabiedrības domas veidošanai par tēvu aktīvāku lomu bērnu audzināšanā. • Izglītojošas kampaņas par dzimstības nozīmi un pieejamajiem ģimenes atbalsta mehānismiem.					
2.5.3.	Turpināt nodrošināt atbalstu un stiprināt nevaldības organizācijas, kuras piedalās ģimenēm draudzīgas vides veidošanā un sabiedrības līdzdalības veicināšanā, sekmējot pozitīvu attieksmi un veicinot ģimeņu atbalsta politikas jautājumu risināšanu pašvaldībās	SIF		Nepieciešams papildu finansējums	S	N
2.5.4.	Ģimenes vērtību stiprināšana un motivēšana, īstenojot ESF+ projektu Nr. 4.3.6.9/1/24/I/001 “Ģimenei draudzīgas vides veidošana”	SIF			P	T

3. VESELĪGA UN DROŠA DZĪVE

Nr.p.k.	Pasākums ¹³⁶	Atbildīgais	Līdzatbildīgais	Finansējuma avots un apmērs	Prioritāte P – prioritārs pasākums S – sekundārs pasākums	Ietekme T – tieša ietekme N – netieša ietekme
3.1.Sabiedrības izglītošana par veselīga dzīvesveida nozīmi kvalitatīvai un iespējami (veselīgākai) garākai dzīvei						
3.1.1.	Veselībasprātības veicināšana: - Turpināt veselībasprātības jautājumu apguves pilnveidi izglītības vidē, nepieciešamības gadījumā izvērtējot un veicot uzlabojumus. - Nodrošināt pedagogu profesionālo pilnveidi par veselībasprātību. - Nodrošināt pedagogu metodisko materiālu pilnveidi par veselības jautājumiem.	VIAA	IZM VM SPKC	Nepieciešams papildu finansējums ¹³⁷	P	N
3.1.2.	Vecāku izglītošana, kā atpazīt riskus bērna uzvedībā, kas jādara lai izmainītu bērna uzvedības stāvokli ¹³⁸ : Videomateriālu kursa izstrāde vecākiem par bērniem ar uzvedības traucējumiem.	VM BKUS	SPKC	Nepieciešams papildu finansējums	P	N

¹³⁶ Informatīvā ziņojuma projektā ir iekļauti pasākumi, kuru ietvaros varētu tikt piešķirts publiskais finansējums saimnieciskās darbības veicējiem, kas potenciāli var kvalificēties kā komercdarbības atbalsts. Virzot pasākumu ieviešanu, situācijās, kad publiskais finansējums tiks piešķirts saimnieciskās darbības veicējiem, pasākumus nepieciešams izvērtēt atbilstoši Komercdarbības atbalsta kontroles likuma 5. panta pazīmēm un komercdarbības atbalsta gadījumā pasākumus jāievieš, ievērojot attiecīgo komercdarbības atbalsta regulējumu.

¹³⁷ Nepieciešams papildu valsts un ESF finansējums

¹³⁸ Provizoriski 35 000 *euro*

	• Videomateriālu kursa izstrāde vecākiem par pusaudžiem ar uzvedības traucējumiem. • Pašpalīdzības materiāla izstrāde bērnu ar uzvedības traucējumu mazināšanu vecākiem. • Videokursa izstrāde pusaudžiem un vecākiem par to kā mazināt depresijas simptomus. Pašpalīdzības materiāls pusaudžiem un vecākiem par to, kā mazināt depresijas simptomus. • Video kurss izstrāde pusaudžiem un vecākiem par trauksmes mazināšanu. Pašpalīdzības materiāla pusaudžiem un vecākiem par trauksmes mazināšanu izstrāde. • Video kursa izstrāde bērniem un pusaudžiem un vecākiem par obsesīvi kompulsīvu traucējumu mazināšanu. Pašpalīdzības materiālu pusaudžiem un vecākiem par obsesīvi kompulsīvu traucējumu mazināšanu izstrāde.					
3.1.3.	Kvalitatīvākas pārtikas audzēšanas veicināšana valstī, nodrošinot valsts un ES atbalstu lauksaimniecības, zivsaimniecības, meža nozarēm, pārtika ražošanas konkurētspējai un augstākas vērtības produkcijas ražošanai tā veicinot ekoloģiskākas pārtikas pieejamības paplašināšanu iedzīvotājiem, tostarp: • Priekšlikumu izstrāde par lauksaimniecībai nepieciešamā papildu valsts atbalsta finansējuma nodrošināšanu. • “Zaļā kursa” mērķu īstenošana, nodrošinot atbilstošu atbalstu kopējās lauksaimniecības politikas (KLP) atbalstam. • Īstenoti KLP lauku attīstības atbalsta pasākumi.	ZM		Nepieciešams papildu finansējums	S	N

3.1.4.	Lauksaimniecības un pārtikas produktu noieta veicināšanas pasākumi vietējo produktu ražošanas un patēriņa palielināšanai vietējā tirgū un eksportā, tai skaitā veicinot bērniem veselīgu uztura paradumu veidošanos jau bērnībā un izglītības iestādēs radinot pie svaigu un veselīgu vietējo produktu lietošanas ikdienas uzturā. • Priekšlikumu izstrāde normatīvā regulējuma pilnveidei pārtikas piegādes un ēdināšanas jomās, tostarp veicinot vietējo produktu (arī bioloģiskās lauksaimniecības produkcijas) lielāku pārstāvību zaļajos publiskajos iepirkumos, konceptuālu izmaiņu ieviešana izglītības iestāžu ēdināšanas sistēmā, nodrošinot veselīgu pārtikas produktu pieejamību bērnu uzturā. • Zaļo publisko iepirkumu ietvaros īstenota noslēgto pārtikas produktu piegādes un ēdināšanas pakalpojumu līgumu izpildes efektīva uzraudzība un kontrole. • Nodrošināt, ka vismaz 90% pirmsskolas izglītības un 1. – 9. klašu izglītojamie saņem bezmaksas svaigus augļus, dārzeņus un pienu Skolu apgādes programmas ietvaros (vienā mācību gadā izdalot vismaz 1700 tonnas svaigu augļu vai dārzeņu un vismaz 4000 tonnas piena). • Veicināta ražotāju iesaiste Nacionālajā pārtikas kvalitātes shēmā, sasniedzot 1000 sertificētos produktus 2026. gadā, nodrošinot patērētājus ar augstākas kvalitātes produktiem.	ZM	IZM VM	Nepieciešams papildu finansējums	P	N
3.2. Kvalitatīvi veselības pakalpojumi						
3.2.1.	Uzlabot ambulatoro un stacionāro pakalpojumu pieejamību bērniem, pārskatot tarifus ar mērķi samazināt gaidīšanas rindas ¹³⁹	NVD	VM	Nepieciešams papildu finansējums	P	T

¹³⁹ Provizoriski ap 3 milj. euro.

3.2.2.	Ģimenes veselības plānošanas, vakcinācijas un skrīninga pakalpojumu pieejamība: - Ieviest kompleksu zobārstniecības aprūpes programmu “Veseli zobi Latvijas bērniem” – pilotprojekts¹⁴⁰. - Valsts apmaksātas vakcinācijas pret ērcu encefalītu bērniem ieviešana.	VM NVD	RSU	Nepieciešams papildu finansējums	P	T
3.2.3.	Sirds un asinsvadu slimību izplatības ierobežošana un risku agrīna atklāšana¹⁴¹: - Ieviesta profilaktiska vienreizēja elektrokardiogrammas veikšana pirmsskolas vecuma bērniem (6-7 gadu vecumā). - Noteikti glikozes un lipīdu rādītāji bērniem 9-11 gadu vecumā. - Ieviesti profilaktiskie pasākumi, kas vērsti uz sirds un asinsvadu slimību profilaksi, tai skaitā riska grupām – diagnostikas pieejamība un ārstniecības pieejamības uzlabošana.	NVD	VM	Nepieciešams papildu finansējums	S	T
3.2.4.	Valsts apmaksātas brīvdienas piešķiršana vēža profilaktisko pārbaužu jeb skrīninga veikšanai	LM	VM	Nepieciešams papildu finansējums	S	N
3.2.5.	Paplašināt svara korekcijas iespējas pieaugušajiem un bērniem ar diagnosticētu aptaukošanos: - Paplašināta BKUS esošā svara korekcijas programma. - Izveidoti svara korekcijas kabineti bērniem ar aptaukošanos reģionos. - Izveidot svara korekcijas kabinetu pieaugušajiem ar diagnosticētu aptaukošanos (pilotprojekts).	VM NVD		Nepieciešams papildu finansējums	S	T

¹⁴⁰ Provizoriski ap 1 milj. *euro*

¹⁴¹ Provizoriski ap 7 721 324 *euro*

3.2.6.	Terapija bērniem, kuriem ir smaga alerģija pret insektiem, kā arī smaga pārtikas alerģija ¹⁴²	NVD	VM	Nepieciešams papildu finansējums	S	N
3.2.7.	Stacionārā psihiatriskās palīdzības pakalpojuma pieejamības palielināšana bērniem no 16 gadu vecuma ¹⁴³	NVD	VM	Nepieciešams papildu finansējums	P	T
3.2.8.	Izstrādāt un īstenot sociālās rehabilitācijas programmu institūcijā bērniem, kuri ir atkarīgi no apreibinošām vielām vai kuri pārmērīgi lieto apreibinošas vielas, ar mērķi izņemt bērnus uz laiku no kaitējošas vides, tajā laikā strādājot ar bērnu un vidi, kurā bērnam atgriezties pēc pakalpojuma saņemšanas ¹⁴⁴	LM	VM Pašvaldības	Nepieciešams papildu finansējums	P	T
3.2.9.	Nodrošināt, ka valsts finansēts sociālās rehabilitācijas pakalpojums dzīvesvietā bērniem, kuriem ir izveidojusies atkarība no apreibinošām vielām vai procesiem, pieejams vēl vairākās filiālēs visā Latvijā	LM	Bērnu un pusaudžu resursu centrs	Nepieciešams papildu finansējums	P	T
3.2.10.	Izvērtēt iespēju par atbilstošu kontracepcijas līdzekļu nodrošināšanu visām Latvijas jaunajām sievietēm vecumā līdz 25 gadiem ¹⁴⁵	NVD	VM	Nepieciešams papildu finansējums	S	N
3.2.11.	Vecmātes mājas vizīšu nodrošināšana grūtniecības un pēcdzemdību periodā	VM		Nepieciešams papildu finansējums	P	T
3.2.12.	Vienotas risku analīzes un vadības informācijas sistēmu agrīnai bērnu vajadzību identificēšanai (APAS) izstrāde ¹⁴⁶	VK	LM VM IZM Pašvaldības		P	T

¹⁴² Provizoriski ap 32 000 *euro*

¹⁴³ Provizoriski ap 133 478 *euro*

¹⁴⁴ Provizoriski ap 300 000 *euro*

¹⁴⁵ Provizoriski ap 2,6 milj. *euro*

¹⁴⁶ ES fondu projekti Nr.4.3.6.8/1/23/L/001 "IKT sistēmu modernizācija labākas bērnu tiesību aizsardzības sistēmas nodrošināšanai" un Nr. 4.3.6.7/1/24//001 "Starptozaru sadarbības un atbalsta sistēmas izveide bērnu veselīgai attīstībai un sekmīgai pašrealizācijai"

3.3.Mazināti ārējo nāves cēloņu riski						
3.3.1.	Atkarību izraisošo vielu fiziskās pieejamības ierobežošanas pasākumi: - Alkoholisko dzērienu fiziskās pieejamības ierobežošana. - Tabakas izstrādājumu, tabakas aizstājējproduktu, augu smēķēšanas produktu, elektronisko smēķēšanas ierīču un to uzpildes tvertņu pieejamības ierobežošana mazumtirdzniecības vietās.	VM			P	N
3.3.2.	Īstenot smēķēšanas atmešanas valsts programmu, tai skaitā grūtniecēm un jaunažiem vecākiem ¹⁴⁷	VM		Nepieciešams papildu finansējums	S	T
3.3.4.	Pierādījumos balstītu atkarību profilakses programmu ieviešana izglītības iestādēs un pašvaldībās: - Ieviesta uz pierādījumiem balstīta atkarību profilakses programma pamatskolās, piemēram, ESF projektu ietvaros izstrādāto programmu "Unplugged"¹¹. - Pilnveidota starpinstitucionālā sadarbība kopienās, īstenojot pašvaldībās indicētu atkarību profilaksi jauniešu vidū. - Pašvaldībās ieviesta ESF projektu ietvaros izstrādātā "Veselīgas nākotnes programma".	VM Pašvaldības	IZM VIAA	Nepieciešams papildu finansējums	P	T
3.3.5.	Jauna starpsektoriāla pakalpojuma ieviešana bērniem, kuriem nepieciešams uzturēties drošā vidē, atrodoties apreibinošo vielu ietekmē: Starpsektoriāla pakalpojuma izveide, kas nodrošina iespēju bērniem atrodies apreibinošo vielu ietekmē uzturēties drošā vidē.	VK	LM VM Pašvaldības	Nepieciešams papildu finansējums	S	N

¹⁴⁷ 100 000 euro ik gadu.

	Mērķtiecīgas informācijas aprites nodrošināšana starp profesionāļiem, lai bērns un viņa ģimene saņem nepieciešamos pakalpojumus.					
3.3.6.	Noslīkšanas novēršanas pasākumu ieviešana: - Vispārējās izglītības iestādēs (pēc iespējas arī pirmsskolās) kā obligātu ieviest vienotu peldēšanas un drošības uz ūdens apmācības jeb “ūdens kompetences” programmu. - Peldvietu uzlabošana un labiekārtošana atbilstoši standartiem. - Normatīvā regulējuma pilnveide attiecībā uz drošu atrašanos pie/uz ūdens tilpnēm dažādās situācijās. - Izglītēt Latvijas iedzīvotājus par drošu atpūtu uz ūdens un atrašanos tā tuvumā, potenciālo risku identificēšanu un spēju izsaukt palīdzību. - Informatīvi izglītojošu pasākumu īstenošana vecākiem un bērniem noslīkšanas novēršanai.	IZM, pašvaldības pašvaldības LM, IeM (VUGD), IZM SPKC BAC		Nepieciešams papildu finansējums	P	T
3.3.7.	Ideju laboratorija traumatisma mazināšanai, sadarbībā ar Inovācijas laboratoriju izstrādājot un ieviešot cilvēkorientētus pasākumus traumatisma mazināšanai bērniem un jauniešiem	VK	LM, IeM, VM, IZM	Nepieciešams papildu finansējums	S	N

4. GUDRA UN IZGLĪTOTA SABIEDRĪBA

Nr.p.k.	Pasākums ¹⁴⁸	Atbildīgais	Līdzatbildīgais	Finansējuma avots un apmērs	Prioritāte P – prioritārs pasākums S – sekundārs pasākums	Ietekme T – tieša ietekme N – netieša ietekme
4.1.Kvalitatīva izglītības pakalpojums un piedāvājums						
4.1.1.	Kultūrizglītības programmas “Latvijas skolas soma” paplašināšana, iekļaujot jaunu mērķagrupu – obligātās pirmsskolas izglītības posma izglītojamie	KM		Nepieciešams papildu finansējums	S	N
4.1.2.	„Bērnu, jauniešu un vecāku žūrija” paplašināšana: • “Lasīšanas līdžu” izveide pirmsskolas izglītībā. • Grāmatu lasīšanas kampaņa ģimenēm un vecākiem.	KM		Nepieciešams papildu finansējums	S	N
4.1.3.	Sekmēt mūsdienu sabiedrības vajadzību būtisku prasmju apguvi: • pilnveidot pamatizglītības un vispārējās vidējās izglītības mācību priekšmetu programmas, nodrošinot sabiedrības mainīgās vajadzības, tai skaitā sekmējot būtisku prasmju apguvi - digitālo prasmi, kritisko domāšanu un radošumu, veselībpratību. • veicināt STEM (dabaszinātnes, tehnoloģijas, inženierzinātnes un matemātikas) izglītības iniciatīvas, lai	VIAA	IZM		S	N

¹⁴⁸ Informatīvā ziņojuma projektā ir iekļauti pasākumi, kuru ietvaros varētu tikt piešķirts publiskais finansējums saimnieciskās darbības veicējiem, kas potenciāli var kvalificēties kā komercdarbības atbalsts. Virzot pasākumu ieviešanu, situācijās, kad publiskais finansējums tiks piešķirts saimnieciskās darbības veicējiem, pasākumus nepieciešams izvērtēt atbilstoši Komercdarbības atbalsta kontroles likuma 5. panta pazīmēm un komercdarbības atbalsta gadījumā pasākumus jāievieš, ievērojot attiecīgo komercdarbības atbalsta regulējumu.

	sagatavotu skolēnus nākotnes darba tirgum un stimulētu interesi par šīm jomām jau agrīnā vecumā. • pilnveidot un stiprināt skolēnu globālās izglītības kompetenci, veicinot izpratni par pilsoniskumu un ilgtspējīgas izglītības nozīmīgumu. • nodrošināt pedagogu profesionālās kompetences pilnveides iespējas mūsdienīga izglītība satura īstenošanas nodrošināšanai. • nodrošināt digitālu pedagogu metodiskā atbalsta materiālu izstrādi un pieejamību, lai veicinātu interaktīvu mācību procesu un mazinātu digitālo plaisu visos izglītības līmeņos.					
4.1.4.	Uzlabot skolēnu zināšanas un prasmes par veselības izglītības, tai skaitā seksuālās un reproduktīvās veselības, jautājumiem	VIAA	IZM VM	Nepieciešams papildu finansējums	P	T
4.1.5.	Turpināt darbu pie atbalsta personāla sagatavošanas pilnveides efektīvākam un mērķtiecīgākam tā nodrošinājumam izglītības iestādēs	IZM	Pašvaldības	Nepieciešams papildu finansējums	P	T
4.1.6.	Turpināt īstenot un attīstīt sociālo stipendiju “Studēt gods” veiksmīgākai izvēlēto studiju absolvēšanai, kā arī darba tirgum nepieciešamo prasmju un zināšanu iegūšanai	IZM VIAA			P	T
4.1.7.	Palielināt valsts budžeta finansējumu profesionālās ievirzes izglītības programmu finansēšanai, sekmējot bērnu un jauniešu iekļaušanu profesionālās ievirzes izglītības programmās	IZM KM		Nepieciešams papildu finansējums	P	T
4.1.8.	Izvērtēt iespēju nodrošināt bezmaksas ēdināšanu, sākot no pirmsskolas izglītības līdz 9. klasei	IZM pašvaldības		Nepieciešams papildu finansējums	P	T
4.1.9.	Izvērtēt iespēju palielināt valsts budžeta finansējumu profesionālās izglītības programmu finansēšanai, sekmējot jauniešu iekļaušanu profesionālās izglītības programmās	IZM		Nepieciešams papildu finansējums	S	T
4.2. Pieejamas saturīga brīvā laika pavadīšanas iespējas						

4.2.1.	Kultūras pieredzes veicināšana agrīnā vecumā: - Jauni kultūras produkti un pieejamības veicināšana esošajām kultūras vērtībām, lai mudinātu ģimenes iepazīt kultūras vērtības jau agrīnā bērna vecumā. - Kultūras vietu un pakalpojumu vides pieklūstamības uzlabošana (personām ar funkcionāliem traucējumiem un vecākiem ar bērnu ratiņiem).	KM		Nepieciešams papildu finansējums	S	N
4.2.2.	Uzlabot brīvā laika pavadīšanas iespējas vai pasākumu pieejamību pašvaldībās ģimenēm ar bērniem: - Izstrādāti, pilnveidoti pasākumi un pakalpojumi, tai skaitā vides uzlabošana katrā pašvaldībā brīvā laika pavadīšanai veselīgā veidā ietverot aktīvo atpūtu, kā arī aktivitātes bērniem pēc skolas, jauniešu centros vai bezmaksas pasākumi bērniem kopā ar vecākiem. - Nodrošināta daudzveidīga interešu izglītības pieejamību skolēniem. - Nodrošinātas organizētas brīvā laika pakalpojumu pieejamība un interešu izglītība un sporta aktivitāšu pieejamība ikkatram bērnam.	Pašvaldības	KM VIAA	Nepieciešams papildu finansējums	S	T
4.2.3.	Saturīgas brīvā laika pavadīšanas bērniem nodrošināšana: - Nometnes sākumskolas bērniem, īpaši vasaras brīvlaikā. - Nodrošinātas organizētas brīvā laika pakalpojumu pieejamība un interešu izglītība un sporta aktivitāšu pieejamība ikkatram bērnam. - Izstrādāt sistēmu, kas monitorē ikviena bērnu iesaisti un dalību vismaz vienā interešu izglītības jeb ārpuskolas aktivitātē, kur valsts garantē bezmaksas pieejamību pēc vecāku izvēles.	pašvaldības	IZM VIAA	Nepieciešams papildu finansējums	P	T
4.2.4.	Nodrošināt iespēju bērniem un jauniešiem ar funkcionāliem traucējumiem (vājredzīgi, neredzīgi, vājdzirdīgi vai nedzirdīgi) redzēt vai klausīties vecumam un uztveres īpatnībām pielāgotus raidījumus (televīzijā, radio un interneta vidē), kas būtu pielāgoti	KM			S	N

	spējai tās uztvert – vieglajā valodā, ar titriem, ar surdotulkojumu un pārveidoti no vizuālā uz audiofailu					
--	--	--	--	--	--	--

5. DROŠI DZĪVES APSTĀKĻI

Nr.p.k.	Pasākums ¹⁴⁹	Atbildīgais	Līdzatbildīgais	Finansējuma avots un apmērs	Prioritāte P – prioritārs pasākums S – sekundārs pasākums	Ietekme T – tieša ietekme N – netieša ietekme
5.1. Klimata noturības pasākumu īstenošana						
5.1.1.	Tiek īstenots plašs pasākumu klāsts klimata noturības veicināšanai saskaņā ar Latvijas pielāgošanās klimata pārmaiņām plānu laika posmam līdz 2030. gadam ¹⁵⁰ un aktualizēto Nacionālā enerģētikas un klimata plānu 2021.-2030. gadam ¹⁵¹	EM, FM IZM, KEM SM, ZM			S	N
5.2. Drošība						
5.2.1.	Veicināta iedzīvotāju iesaiste valsts drošības stiprināšanā, mēs paši esam savas valsts drošības pamats – caur Zemessardzi, rezerves karavīru apmācību, valsts aizsardzības dienestu, jauniešu apmācība caur valsts aizsardzības mācību un Jaunsardzi. Tādējādi tiek stiprināta kopējā iedzīvotāju drošības sajūta par valsts nākotni un drošību.	AiM		Pasākums tiks īstenots resora budžeta ietvaros	P	N

¹⁴⁹ Informatīvā ziņojuma projektā ir iekļauti pasākumi, kuru ietvaros varētu tikt piešķirts publiskais finansējums saimnieciskās darbības veicējiem, kas potenciāli var kvalificēties kā komercdarbības atbalsts. Virzot pasākumu ieviešanu, situācijās, kad publiskais finansējums tiks piešķirts saimnieciskās darbības veicējiem, pasākumus nepieciešams izvērtēt atbilstoši Komercdarbības atbalsta kontroles likuma 5. panta pazīmēm un komercdarbības atbalsta gadījumā pasākumus jāievieš, ievērojot attiecīgo komercdarbības atbalsta regulējumu.

¹⁵⁰ <https://likumi.lv/ta/id/308330-par-latvijas-pielagosanas-klimata-parmainam-planu-laika-posmam-lidz-2030-gadam>

¹⁵¹ https://tapportal.mk.gov.lv/legal_acts/f4ee17e0-b0f3-4171-a263-976a957bcbf7

6. AKTĪVA DARBA DZĪVE

Nr.p.k.	Pasākums ¹⁵²	Atbildīgais	Līdzatbildīgais	Finansējuma avots un apmērs	Prioritāte P – prioritārs pasākums S – sekundārs pasākums	Ietekme T – tieša ietekme N – netieša ietekme
6.1. Iedzīvotāju iesaiste nodarbinātībā						
6.1.1.	Ekonomiski neaktīvo iedzīvotāju darbības vecumā motivēšana un iesaiste darba tirgū, paaugstinot ekonomisko aktivitāti un līdzdalību darba tirgū: - Konsultācijas un darba meklēšanas atbalsts (karjeras konsultācijas, profesionālās piemērotības noteikšana u.c.). - Prasmju pilnveides pasākumi (darba tirgū nepieciešamo pamatprasmju apguve, mācības tiešsaistes kursu platformās, profesionālā apmācība, pārkvalifikācija un kvalifikācijas paaugstināšana u.c.).	LM	NVA	Nepieciešams papildu finansējums	P	T

¹⁵² Informatīvā ziņojuma projektā ir iekļauti pasākumi, kuru ietvaros varētu tikt piešķirts publiskais finansējums saimnieciskās darbības veicējiem, kas potenciāli var kvalificēties kā komercdarbības atbalsts. Virzot pasākumu ieviešanu, situācijās, kad publiskais finansējums tiks piešķirts saimnieciskās darbības veicējiem, pasākumus nepieciešams izvērtēt atbilstoši Komercdarbības atbalsta kontroles likuma 5. panta pazīmēm un komercdarbības atbalsta gadījumā pasākumus jāievieš, ievērojot attiecīgo komercdarbības atbalsta regulējumu.

	Nodarbinātības atbalsta pasākumi (darbam nepieciešamo iemaņu apguve, atbalsts komercdarbības vai pašnodarbinātības uzsākšanai u.c.).					
6.1.2.	Pasākumi vecāka gadagājuma nodarbinātajiem un senioriem iekļaušanās darba tirgū atbalstam (saskaņā ar Cilvēkkapitāla attīstības rīcības plānu 2025.-2027.gadam un senioru skolu tīkla izveide)	LM	NVA EM	Nepieciešams papildu finansējums	P	T
6.1.3.	Veicināt Latvijā izglītību un kvalifikāciju ieguvušo ārvalstnieku plašāku iesaisti darba tirgū. Ārvalstu studentu noturēšana Latvijā, īpaši nozarēs un reģionos, kur iespējams darbaspēka trūkums, piemēram, veselības un sociālajā aprūpē un inženierzinātnēs	EM			P	T
6.1.4.	Veicināt mūžizglītību, nodrošinot profesionālo izglītību un atbalstot pastāvīgu prasmju attīstību, paplašinot pieaugušo izglītības iespējas, lai pielāgotos tehnoloģiju attīstībai un mainīgajām darba tirgus prasībām	IZM	LM EM		S	N

7. MIGRĀCIJA

Nr.p.k.	Pasākums ¹⁵³	Atbildīgais	Līdzatbildīgais	Finansējuma avots un apmērs	Prioritāte P – prioritārs pasākums S – sekundārs pasākums	Ietekme T – tieša ietekme N – netieša ietekme
7.1. Informācijas pieejamība, atbalsts remigrācijas un integrācijas procesā						
7.1.1.	Pasākumu īstenošana diasporas atbalstam, piederības sajūtas Latvijai stiprināšanai un veicināta iedzīvotāju atgriešanās (Saskaņā ar “Plāns darbam ar diasporu 2024.-2026. gadam” ¹⁵⁴)	ĀM	IZM, KM, LM, VARAM, EM, AiM, SIF, VK, IeM, VM		P	T
7.1.2.	Atbalsta programma pašvaldībām reģionālo remigrācijas aktivitāšu īstenošanai ¹⁵⁵	VARAM			P	T
7.1.3.	Remigrācija caur Nacionālajiem bruņotajiem spēkiem	AiM, NBS, Rekrutēšanas un atlases centrs		NBS budžeta ietvaros Pasākums būtu īstenojams vienota remigrācijas plāna ietvaros attiecīgi tam piešķirtā	P	T

¹⁵³ Informatīvā ziņojuma projektā ir iekļauti pasākumi, kuru ietvaros varētu tikt piešķirts publiskais finansējums saimnieciskās darbības veicējiem, kas potenciāli var kvalificēties kā komercdarbības atbalsts. Virzot pasākumu ieviešanu, situācijās, kad publiskais finansējums tiks piešķirts saimnieciskās darbības veicējiem, pasākumus nepieciešams izvērtēt atbilstoši Komercdarbības atbalsta kontroles likuma 5. panta pazīmēm un komercdarbības atbalsta gadījumā pasākumus jāievieš, ievērojot attiecīgo komercdarbības atbalsta regulējumu.

¹⁵⁴ https://tapportals.mk.gov.lv/legal_acts/56ba01a3-cfcc-4825-965e-88ecbb62ded7.

¹⁵⁵ Pasākums iekļauts Plānā darbam ar diasporu 2024.-2026. gadam, bet nav piešķirts finansējums.

				finansējuma ietvarā		
7.1.4.	Diasporas piesaiste caur Valsts aizsardzības dienestu	AiM	ĀM NBS Rekrutēšanas un atlases centrs	Valsts budžeta finansējums	P	T
7.1.5.	Darbaspēka remigrācijas un kvalificēta ārvalstu darbaspēku un talantu piesaistes sekmēšana, īstenojot atbalsta pasākumus darbspējīgo iedzīvotāju migrācijas plūsmas mazināšanai un remigrācijas veicināšanai	LM		Nepieciešams papildu finansējums	P	T
7.1.6.	Turpināt pilnveidot atbalsta sistēmu remigrantu bērniem, sekmējot viņu iekļaušanos izglītības vidē	IZM	Pašvaldības	Nepieciešams papildu finansējums	P	T
7.1.8.	Turpmāks atbalsts reģionos īstenotajiem remigrācijas pasākumiem un reintegrācijas programmām sociālās aprūpes, publisko pakalpojumu un pastāvīgas saiknes nodrošināšanai starp prombūtnē esošiem iedzīvotājiem, vietējām kopienām un pašvaldībām	VARAM	Pašvaldības		S	N
7.1.9.	Jāizvērtē kvalificēta darbaspēka ("talantu") piesaiste regulētas imigrācijas rezultātā, kas var papildināt ekonomiski aktīvos iedzīvotājus un mazināt iedzīvotāju skaita sarukšanu	EM	IeM, VARAM Pašvaldības		P	T